

Qobustan

› ‹ ‹ ‹ › ‹ › ‹

2/171

Yay—2016

SƏNƏT TOPLUSU

1969-cu ildən çıxır

Baş redaktor
Vaqif ƏLİXANLI

Təsisçilər:

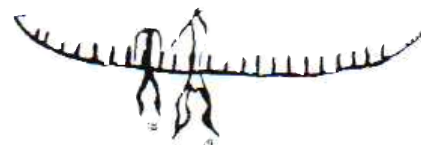
ANAR,
“Qobustan”ın
yaradıcı heyəti
və
Azərbaycan
Yazıçılar
Birliyi

Şəhadətnamə №347
Əlyazmalar geri qaytarılmır
Redaksiyanın ünvanı:
Bakı-370000,
Xaqani küçəsi, 53

Telefon: 493-68-01

Redaksiya heyəti:

Aydın TALIBZADƏ, Cəfər QİYASI, Zemfira SƏFƏROVA, Gülbəniz GÖYÜŞQIZI, Ziyadxan ƏLİYEV, Yusif NƏĞMƏKAR, Nüşabə Əsəd MƏMMƏDLİ, Əyyub QİYAS, Maarif SOLTAN (redaktor müavini), Elçin Muxtar ELXAN, Gülşən ƏLİYEVƏ - KƏNGƏRLİ, Sadıq ELCANLI, Natəvan DƏMİRÇİOĞLU, Dayandur SEVGİN

www.azyb.net
qobustan.jurnali@mail.ru

Bədii redaktor AYYXAN

Qobustan 2/2016

BU SAYIMIZDA:

“QOBUSTAN” (2016-2)

SÖZ DÜŞMÜŞKƏN...

QIRX SƏTİR

POLADDAN YOĞRULMUŞ İNSAN — LEV QUMİLYOV

SON NƏFƏSİNƏCƏN SINMADI...

V.ƏNVƏRƏĞLÜ

SAMAN ÇUVALI

RUSLAR LENİNİ BASDIRMIR Kİ, BASDIRMIR...

QUMİLYOV-VARI

Q.NOSOVSKİ, A.FOMENKO

QƏDİM RUS KEÇMİŞİN GÖZÜYLƏ...

İNDİKİ YAĞILAR BİR VAXT DOST İMİŞ...

TV-RADİO

DEDİM-DEDİ

TELE-RADİO TAMAŞALARI GETDİ... QAYIDACAQMI?

SERİALA TEZ KEÇMƏDİKMİ?

BİR DAHA...

DUBLYAJIN TƏRCÜMƏSİZ DƏRDİ

BU GÜN DİLƏ RƏĞBƏT DUBLYAJDAN BAŞLAYIR...

QVAMI

1.TV-DƏ “QOĞAL” AZARI...

2.BU KİNO Kİ, VAR...

3.MƏDƏNİ “GƏZİŞMƏ”...

SƏMƏD MƏLİKZADƏ

GÜLMƏYƏ VAXT TAPAN “MOLLA NƏSRƏDDİN”Çİ...

YURD YERİ

ƏLİMİZ-ƏTƏYİMİZ

XƏDİCƏ ƏSƏDOVA

QAYTAQLAR KİMİNKİDİR?

BUNUN KÖKÜNÜ İTİRİB AXTARSAN...

ARZU ZEYNALOVA

ELDAR MİKAYİLOVUN XALÇA “ŞEDEVRI”

SÖHBƏT GÖRSƏTMƏ BİR ÇEŞNİDƏN GEDİR...

MOBİL HUNTÜRK

...ÇƏKƏNDƏ MİSRİ QILINCI...

PƏRDƏNİN O ÜZÜ...

MƏLAHƏT ABBASOVA:

“AZƏRBAYCAN SƏNƏTÇİLƏRİ ÖZ SAMBALINI SAXLAMALIDIR”

TÜRKİYƏDƏN... TÜRK TEATRI NECƏ GÖRÜKÜR?

ESMİRƏ NƏZƏRLİ

İKİ QARDAŞIN NAĞILI

İKİ XALQ ARTİSTİ: İLHAM VƏ CƏFƏR NAMİQ KAMAL-
LAR

VAQİF YUSİFLİ

SƏNƏTİN MƏCNUNU TƏKCƏ SƏHNƏDƏ OLMUR Kİ?!

AKTYOR MƏCNUN HACIBƏYOVU DÜŞÜNƏRKƏN...

DÜNYANI BƏZƏYƏNLƏR

ANAR

RƏSSAM ƏZİM ƏZİMZADƏ BİR QƏLƏM SAHİBİ KİMİ

RƏSSAM OLMASAYDI, YƏQİN YAZIÇI OLARDI...

XANIM ƏSGƏROVA

BOYAKARLIQ: YAXIN TARİXİMİZDƏN...

ƏSƏD QULİYEV

İSMAYIL MƏMMƏDOVUN QRAFİK “QEYDLƏRİ”

XATİRƏ ÇİÇƏYİ

QƏMBƏR HÜSEYNİ — 100

AĞAHÜSEYN

SAZÇI QIZLAR, TAR VƏ “CÜCƏLƏRİM”...

“CÜCƏLƏRİM” ƏN TANINMIŞ MAHNIMIZ OLARAQ
QALIR...

ƏHMƏDAĞA MUĞANLI — 90

MAHMUD MAHMUDOV

MUĞANLA EKİZ QARDAŞ...

...ONUN QƏLƏMİNİ EL YONMUŞDU...

VAQİF ƏLİXANLI

ÜRƏYİNDƏ ŞİKƏSTƏ OXUYAN ADAM...

Ə.MUĞANLININ ƏVVƏL-AXIR BİRCƏ İŞ YERİ OLDU...

SARI SİM

SOLO

FİRUDİN QURBANSOY

MUĞAM VƏ ORTA ƏSR ELMLƏRİ

BİKƏ FƏTULLAYEVA

SƏRDAR FƏRƏCOVUN “TƏDBİRƏ QARŞI TƏDBİRİ”...

YAZIYA POZU YOXDUR...

Vaqif Əlixanlı

MÖVLANƏ

səhnə üçün qurama

Üz qabığında:

Həsən Ağa:
“Kompyüter qrafikası”

12 çap vərəqi

Formatı 60X84 1/8
Sifariş:06 Sayı 300
Qiyməti 1 manat 50 qəpik

Çapa imzalanıb:
23.06.2016

*“OL”npkt
Poliqrafiya-ticarət
Kompaniyasında çap olunub.
Mətbəənin ünvanı:
M.İbrahimov küçəsi, 43
Tel: 497-36-23*

Axır il yarımında, yəni bu Krım məsələsi ortaya çıxandan, Türk-Rus münasibətləri pırtlaşandan bəri, iş elə gətirib ki, Rusiya TV-sinə xüsusən də onların tok-şoularına tez-tez baxıram. O tok-şoular çox bivaxt, əslində gecədən xeyli keçmiş başlasa da, hər halda baxırdım və elə indinin özündə də baxmaqdayam... Allah, mənə hövsələ versin.

Hələ Sovetin vaxtından ağ-qara, qaraya ağ deməyə adətkər olan Rusiya görən öz xovunda-xasiyyətində saman çöpüycən nəşə dəyişə bilibmi? Əttövbə! Əksinə, maskası başından sürüşüb düşüb, diş qıcalı, gəmirməyə xirtək axtarır... Odu ki, dörd bir həndəvərində ona bir çürük qoz qədər hörmət eləyən varmı görən? Yox, yenə də, yox... Sibirin kəndlərində adamlar çarəsizlikdən ayağına ağac qabığı ayaqqabı eləyib geyinir. Rusiya da özünü elə aparır ki, elə bil on iki inəyi sağına gəlir. Nə var, nə var nüvəsini, tankını-tüfəngini şələləyib qoyub başının altına...

Rus TV-sində bütün tok-şoular əməlli-başlı müharibə təbliğatı aparır, kiçik dövlətlər adam yerinə qoyulmur, hətta yerdə qalan Avropa ölkələrinə belə bit-birə kimi baxırlar.

"Postsovet"dən Moskvaya gələn taciklər, özbəklər barədə elə danışirlar ki, elə bil bunlar qədim Soqidiananın övladları, Teymurləngin itikcələri deyil, Antarktidadan gəlmə, həs-hüs bilməyən pinqvinlərmiş — qanmaz, dilbilməz, fağır... Bütün tok-şoularda aranı qarışdırın bir (ya da iki) erməni mütləq olur. (Uzun illər İslam Şərqində agent kimi işləyən bir erməni hər tok-şouda

Şərqin, Türkün üstünə vedrə-vedrə çirkab əndərir...)

Bir deyən yoxdu ki, ay urus, 80-85 il bundan əvvəl tacik, özbək, ya o birisi - bu birisi-səndən xahiş eləmişdi ki, onu tarixin gərdisindən qoparıb güclə "ışıqlı gələcəyə, kommunizmə aparasan? Bəs hanı o basıb-bağladığın "ışıqlı gələcək"? Hanı o kommunizm? Bu Rusun yaddaşı niyə belə dayazmış, ay ellər?

...Hətta, sarsaqlığın dərəcəsinə bax ki, tok-şouların birində İstanbula Konstantinopol deyibən oranı Urusun bir parçası saydılar. İnanmırsan ki, bu sərsəmlik o boyda Rusiya Dövlət TV-də baş verir və dünya da buna ağzın ayırır tamaşa eləyir...

Ya bu qəsdən olunan şeydir, ya da bu ağılları dabanına düşən bir sürü, qısqırdılan gədə-güdənin əməlidir. Hər ikisinə lənət!..

Nə bilim... Vallah, sözümin bu yerində qoşa Levlərə min rəhmət! Lev Tolstoyu və Lev Qumilyovu deyirəm... Nə yaxşı ki, olubsuz və yenə də varsınız...

Vaqif Əliyev
Əliyev

Poladdan yoğrulmuş insan — Lev Qumilyov

son nəfəsinə sınımadı...

Böyük tarixçi, dahi alim və etnoqraf Lev Nikolayeviç Qumilyov 1912-ci ildə Sankt-Peterburq yaxınlığında, Sarskoye Seloda anadan olmuşdu. Atası, sonradan bolşeviklərin güllələdiyi, o vaxtın tanıklı şairlərindən biri Nikolay Qumilyov, anası isə Rusun və eləcə də dünyanın ən böyük şairələrindən sayılan Anna Axmatova idi. Hansı ki, Sovet hökuməti ona da göz verib işıq vermədi, neçə il sürgünə göndərdi.

L.Qumiyovu sosial mənsubiyyətinə görə universitetə qəbul etmək istəmədilər. Ömrü boyu neçə dəfə ən ağır işlərdə qara fəhləlikdən belə çəkinmədi...

1932-ci ildə Pamiri öyrənən ekspedisiyaya qoşulur. Burda tacik və fars dillərini, sonra ərəbcə yazıb-oxumağı öyrənir. Ekspedisiyanın rəhbəri Litva tatarlarından olan Bonç-Osmolovski həbs olunur, Lev Qumilyov isə institutdan qovulur...

1934-cü ildə Leningrad universitetinin tarix fakultəsinə qəbul olunur.

1935-ci ildə L.Qumilyov həbs edilir. Anasının Stalinə müraciətindən sonra həbsdən buraxılır.

1937-ci ildə universitetə bərpa olunur.

1938-ci ildə yenidən tutulur. Beş il Norilskdə dustaqlıq çəkir. Bu müddətdə tatar və qazax dillərini öyrənir.

1944-cü ildə könüllü olaraq sırası əsgər kimi Belarus cəbhəsində vuruşur.

1946-cı ildə 10 imtahan verərək Leningrad universitetini, sonra isə aspiranturayı bitirir.

1948-ci ildə namizədlik dissertasiyasının müdafiəsinə buraxılır.

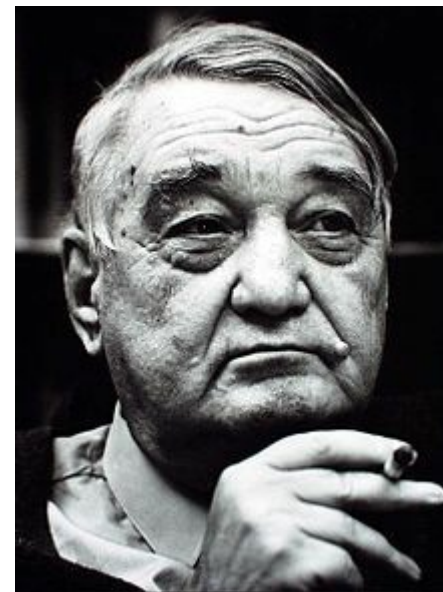
1949-cu il noyabrın 7-də səbəbsiz olaraq yenə həbsə məhkum olunur.

1956-cı ildə bəraət alıb Leningrad qayıdır. "Qədim türklər" adlı doktorluq dissertasiyasını tamamlayır.

1974-cü ildə coğrafiya üzrə ikinci doktorluğu müdafiə edir. Amma, dissertasiya təsdiq olunmur. Səbəb: "bu iş doktorluqdan çox yüksəkdir. Odur ki, doktorluq sayıla bilməz". "Yerin etnoqenezi və

biosferi" adlı həmin əsər on beş ildən sonra çap üzə görünür. Kitab ikinci günün içində elə nəşriyyatın ambarındaca satılıb qurtarır. Amma, bundan sonra universitet jurnalında L.Qumilyovun yazılarına qadağa qoyulur... Ömrünün axırına qədər ona nə bir fəxri ad, nə mükafat, heç professor dərəcəsinə belə rəva görmürlər...

Lev Qumilyov 1992-ci il aprelin 15-də vəfat etdi. Özündən sonra "Hunlar" (1960), "Xəzəriyyənin kəşfi" (1966), "Qədim türklər" (1967), "Xəyali səltənətin sorağında" (1970), "Hunlar Çində" (1974), "Etnoqenez və Yer biosferi" (1989), "Qədim Rus və Azman Çöl" (1989) adlı əsərləri, iki yüzdən artıq elmi məqaləsi, Şərq poeziyasından tərcümələri qaldı...

Lev Qumilyovdan seçmələr

Tarix zaman içərisində baş verən proseslərin öyrənilməsidir. Zamanın nə olduğunu heç kəs bilmir. Burda təəccüblü nə var ki?! Yəqin balıqlar da suyun nə olduğunu bilmir, çünki, nəynən müqayisə edəcəklər axı? Balıqlar quruya çıxarılanda, onların hava ilə suyu müqayisə etməyə macalı qalmır. Bəzi alimlər ölümə məkanla zamanın ayrılması kimi baxır. Düz də eləyirlər; amma tarixçilərin məşğuliyyəti ölüb-gedərgiylə bağlıdır, çünki, mahiyyət

keçmişə çevrilir. Bəs keçmiş gerçəkdimi? Bu barədə alimlərin fikri yekcins deyil. Hətta bəzilərinin fikrincə, Keçmiş deyilən şey yoxdur. Keçmişlərdə insanlar doğulublar, ömür sürüblər və ölüb gediblər. Onların xatirəsi yaşayır, amma xatirələrin özü də fantastik dünya kimidir — xatirənin arzudan yaxşılığı sual altındadır... tarixçi bilməmiş deyil ki, keçmişin faktları hər cürə yazılı abidələrdə tam əks oluna bilməz. Əsl tarixi mənbə elə tarixçinin şəxsiyyəti ilə bağlıdır... Belə ki, ən adi görüken nəticələr insandan elə hissiyyat tələb edir ki, ağıla gələn hər hansı bir fikir elə bil əriyir və tamam özgə bir şəkil alır və istər-istəməz əsl oxucunu da buna inandırır. Elm mətbəxinin biş-düşünü bilmək gərəkdir, ancaq bu məqamda bilik də dada çatmır. Mən deyərdim ki, bu yaradıcılıq psixolojisinə aid sirri-xudadır. Qədim yunanlarda ayrıca tarix ilahəsinin olduğunu bəzən yaddan çıxardıırıq. Həmin ilahə bizə təlqin edir ki, keçmiş yalnız şəxsi düşüncə və xəyallardan ibarət deyil...

İndi — birçə anın içərisində keçmişə

çevrilən göz qırpımıdır. Gələcək yox dərəcəsidir, çünki, gələcəyi ehtiva edən hadisələr hələki baş verməyib və məlum da deyil — onlar baş verəcəkmiki?... Keçmiş isə mövcuddur; Mövcud olanlarsa artıq keçmişdir o səbəbdən ki, baş verən nə varsa, o andaca keçmişə çevrilir. Bax elə buna görə Tarix elmi bizdən yaxında və uzaqda baş verən yeganə gerçəkliyi öyrənməyə cəhd göstərir...

Lev Qumilyov

Ildən-ilə təfəvüt var... Dünya dediyin
bu dəyirman elə fırlanmağındadı
novunda suyu gəlir, dənliyində dəni
çuvalnan üyüt ki, üyüdəsən. Xırlı dəyirman
ömür daşının altında qovurğa kimi üyünənsə
illərimiz, aylarımız, günlərimizdi. Ömür
dəyirmanı gecə-gündüz öz işindədi, haray-
həşirdə, əlim-yandıda olan, başını ağrıdan
çax-çax bizlərik ki, varıq. İşiqforun
qabağında ayaq saxlayan maşının
pəncərəsini iki daşın (iki işığın) arasında
silib maşın sahibindən «çörək pulu» istəyən
qaçqın tifildi, kənddəki biçənəyimizdəki
bulağın tamını gecələr yuxumda dadan mən
fağıram, zibil yeşiyində eşələnib axırda
ordan dabanları yeyilmiş bir cüt ayaqqabı
tapanda özünü qraf Monte-Kristodan tox
tutan səfildi, öz saysız-hesabsız
saraylarından birinin üzdənirəq «əl-
mənsurunda» acından köpük qusan, xalqın
malını qızıl unitaza ifraz eləyən Şərqin
milyarder başçılarıdır.

...Otuz neçə il bundan əvvəlki mən...
Aprelin 18-i. Vladimir İliçin təvəllüd günü
ərəfəsində bizim rotanın əsgərlərini
«kişinin» mavzoleyinə aparırlar. Maşına
minəndəsə mən əkilirəm. O gecə naryad
alıb saat 2-yəcən kartof soyuram, ancaq
Mavzoleyə, «kişinin görüşünə» getmirəm ki,

V.Ənvəroğlu

Saman çuvalı

ruslar Lenini basdırmır ki, basdırmır...

getmirəm. Yoox... Ona görə yox ki, ölüsü
də torpaq üzünə həsrət qalanın o kalmık,
tatar, cuhud, daha nə bilim nə kimi
millətlərin qarışığından əmələ gələn o
kişiyən mənim bir dədə-baba
düşmənciliyim olub, xeyr olmuyub,
əğstəfurullah, olmağına olub, yəni ənkə
babam qubalı Şeyx Əli xan (Abbasqulu ağa
Bakıxanovun yaxın qohumu) həm uruslara
ləbbey deyən doğmaca qardaşının, həm də
urusların yağısıydı, nəsilə ona yaxın
adamları da başına yığıb dağlara çəkilməşdi,
bizim əqrəbə da elə o vaxtdan dağların
başına sığınıb qalandı, yaxşı ki, Abbasqulu
Bakıxanovdan tutmuş, son vaxtlar Quba
xanlığının tarixini yazanların hamısı bunun
yerbəyerini nə cür var araşdırırlar, ...nə isə
sözüm onda yox...

...Lenini deyirəm, o kişi hara, mən hara,
ənkə babam Şeyx Əli xan da özü bilən
yaxşıdı, yəqin xanlıq varis-mirasından ona
bir şey çatmayıb, hirsin döndərüb uruslara

tərəf...

...Qubadan qaçıb bizim kəndin üç
qəbiristanlığının hansındasa, ya qərqlikdə
yerə quylanan, çoxdan qəbri torpağa
qarışmış ənkə babam Şeyx Əli xanın
qəbrinə and olsun ki, Moskvanın tən
ortasında, o üç il əsgərlik çəkənəcən, məni
Mavzoleyə apara bilmədilər ki, bilmədilər.
İki ayağımı bir çəkməyə dirədim, ha,
dirədim... Səbəbini desəm, siz də mənə
qoşulub güləcəksiz. Qəhqəhəynən
gülməsəz də, hər halda dodaqlarınızın
qıyında gülümsərə oxşayan nəşə
görükəsidi. İnanmazsız, bilirdim ki, mən
Mavzoleyə ayaq basan kimi, özümdən asılı
olmadan şaqqanaq çəkib güləsiyəm. O ola
ki, Mavzoleyin qapısında dayanan, ya da bir
saatdan bir dəyişən Kreml keşikçilərinin
səliqə-səhmanına, Qızıl meydanda gəzən,
yainki ordan keçən hər adamın o əsgərlərin
qaraul növbəsini dəyişməsinə, sonra da
gözlərini qırpmadan quruyub
dayanmağına... da özgə tamaşaçılar kimi
dinməzcə dayanıb baxa bilməmişəm. O
qarovulların «şəbihini» görəndə, mən səsimi
içimə salıb doyuncə gülmüşəm... Yan-
yörəmdəkilərin fəxarətdən, rəhbərə olan
«böyük məhəbbətdən» sinəsi qabaranda,
mən gülmüşəm. Hamı da çevrilib mənə
baxıb. O baxanların arasında, sizə deyim ki,

əcnebilər də olub. O vaxt üçün bu başdan-ayağa xataydı. Görən-bilən olsaydı, bunun altından çıxmaq çox müşkül məsələydi. Belədə mənə ya psixi xəstə kimi harasa göndərəcəkdilər, ya da anam namaz üstdə olsaydı, öz əsgərliyimi Moskvanın tən ortasında yox, ucqarda ya Uralda, ya da Uzaq Şərqdəki «stroybatların» birində sona yetirəcəkdim... Yetirəcəkdimmə? Hələ yeddi arxam, hərçi-betərim, mənim bu heç bir məntiqə, ağılı başında olan adamın durub-oturmağına bənzəməyən istəyimə görə nələr çəkəcəkdə, orasını demirəm, yəqin özünüz mənimsəməmiş olmazsınız...

Nə başınızı ağrıdım, bunun birçə səbəbi vardı — Mavzoley barədə fikirləşən kimi, kəndimizdəki Sarvan kişinin dediyi söz gəlib düşürdü yadıma. O söz tarixi bir sözüydümü, ya gəlişi gözəliydimi, hər halda bu sözü ötürə-ötürə demişdilər, çatdırmışdılar, nə üçünsə o söz çeynənmiş «stimorol» saqqızı divara yapışan kimi eləcə yaddaşıma yapışib qalmışdı...

...O vaxtlar 40-cı illərin axırında, qara yazın gəlhagəlində, pəyədə heyvanın ələfi tükənməyində olsun, Sarvan kişi də neyniyim-neyniyim, alacalpov bir də qayıtsa, dana-buzov diş-diş üstdə qalasındı, heç boğazları bıçağa yetirən döyül bah, budu haa, kolxozun samannığı böyrümüzdəcə,

yarıyacan dolu, qalıb nolacaq, çürüyüb gedəsidi, bir səbət götürsəm qiyamət qopası ha döyül... Sarvan kişi, gecə qapır bel səbətin, gedib kolxozun samanınınan gətirir... Səhər kolxozun qarovulçusu saman ləpirini tutur gəlir düz Sarvan kişinin həyətinə haray-qiyamət, məsələ böyüyür, rayona xəbər verillər, ordan «qırmızıpapaqlar» tökülüb gəlir Sarvan kişi, gəl indi Şura hökumətinə cavab ver görüm, niyə onun samanın oğurramısan? Qanun belə gəldi, zakon elə getdi, Bakı belə, Moskva hələ... Sarvan kişi nə aparır nə gətirir, qayıdır ki, əkşi, burda dağın kəlləsində bir samannıq samanı çürüdürsüz, amma

Mosqovoda bir kisə samanı qoymullar çürüməyə... A kişi, bu nə sözdü?

Nə sözdü ki, Mavzoleydə yoldaş Lenini deyirəm də...

...Pahoo! Neçə gün Sarvan kişini rayona apar-gətir... Bunu sənə kim deyib və sən bunu kimlər üçün demisən? Vallah, heç kəs deməyib, bunu da sizdən savayı bir köpəyoğluna deməmişəm... Stalin ölənəcən Sarvan kişini ayda bir-iki kərə çağırılmış

rayondakı bir para idarələrə. Axırı kişi yazıq tez-tələsik yığışır buralardan köç eləyir o dünyaya. Mən bilən day ordan onu rayona çağırın olmuyub.

...İndi bildiz, o üç ildə mən Mavzoleyə niyə getmədim?! Çünki, o dəqiqə rəhmətlik Sarvan kişinin sözü düşəcəkdə yadıma... Güləcəkdim, axırı da çox pis qurtaracaqdı.

...Görəsən o vaxt Sarvan kişini rayona aparıb sıxma-boğmaya salan, sonra da

çərlədir öldürən o kəslər, «saman çuvalının» yiyələri, o «saman çuvalının» qohum-əqrəbası hardadı? Ya onların oğul-uşağı nə yerdə, nə mənəbdədi? Görəsən, əllərində, ya öhdələrində özgə, ya

təzə «saman çuvalı»varmış ki, oturub onun «qeyrətini» çəkələr, ya gecə-gündüz, ayıq-sayıq keşiyində dayanalar?

Rəhmətliyin oğlu, dünyada o qədər «saman çuvalı» var ki... varsa, deməli yanında qarovulçusu da olmalıdı...

Qədim Rus o vaxtkı müasirlərin gözü ilə...

Əbdül-Fəda: «Ruslar türk milliyyətindən olan xalqlardır»

Rusların türk milliyyətindən olan xalq kimi təqdim edilməsi ilk baxışda çox təəccüblü görünür. Ənənəvi tarixə görə, rus dinastiyası monqol mənşəlidir: knyazlar tez-tez xanların qızları ilə evlənir, Moskva sarayının çox adətləri monqollardan qəbul edilirdi və s. Digər tərəfdən, Türkiyə sülaləsi də monqol mənşəlidir. İş ondadır ki, XIV əsrin sonunda Türkiyə «monqol Timur» tərəfindən istila edildi və bir çox monqol adət-ənənəsini qəbul etdi. İrəli gedərək, bildirək ki, əsl həqiqətdə monqol xanları Bizans imperatorlarının qohumuydu. Onlar tez-tez

Bizans şahzadə xanımları ilə evlənirdilər. Ona görə də haqqında danışdığımız «monqol adət-ənənələrinin» bizlərə vəhşi köçərilər tərəfindən tozlu səhralardan, Çin sərhədlərindən gətirildiyini düşünmək yanlışdır.

Görünür, Rusiya və Türkiyə arasındakı əlaqələr bu gün düşündüyümüzdən çox-çox dərinidir. Rusiyada işlədilən tatar adları çox güman ki, Türkiyədə rast gəlinən adlardır. Deməli, rus knyazları arasında türk mənşəlilər də var imiş. Bu münasibətlə oxucunun diqqətini Stepan Razinin çar paltarında verilmiş təsvirinə yönəldək. Onun başında Türkiyə sultanlarının gəzdirdikləri türk çalması vardır.

Digər tərəfdən, orta əsrlərdə Türkiyədə ən tanınmış yanıçarlar, o cümlədən vəzirlər və sərkərdələr də xristian mənşəli və çox zaman da slavyanlar idilər. Məşhur tarixçi-alim T.Qranovskinin «Orta əsrlər tarixinə dair mühazirələr» kitabını vərəqləyirik: «Sultan Avropada ən hazırlıqlı piyada qoşununa malik idi. 1367-ci ilə yaxın... türklər öz qoşunlarında xidmət üçün xristian oğlanları tərbiyə etməyə başladılar... Hər beş ildən bir kəndlərdə axtarış aparır, türk əyanları bütün

xristian uşaqlarını nəzərdən keçirir və ən güclülərini, gümrahlarını seçib, sultanın yanına göndərirdilər... İyirmi yaşı tamam olan kimi onlar yanıçarlar cərgəsinə qoşulurdu. Ailə qurmaq onlara icazə verilmirdi. Yanıçarlar Varnada, Kosovada ən böyük döyüşləri uddular, Konstantinopolu da onlar tutdular. Beləliklə, xristian mənşəli əhalinin hesabına sultan öz qüdrətini qoruyub saxlayırdı».

Buradaca qeyd edək ki, hərbi xidmətə bu yolla çağırış Rusiyada «tatar-monqol istilas» zamanı həyata keçirilirdi və «taqma» qan vergisi kimi bizə yaxşı məlumdur. Öz təbii artımı olmayan Orda (qoşun) məhz qan vergisi hesabına cərgələrini möhkəmləndirirdi. Bir daha təkrar edirik ki, orduya çağırış o vaxtlar bu qaydada aparılırdı. Çağırış məsələsi uşaqlıqda həll edilir və insan bütün ömrünü hərbi xidmətdə keçirirdi. Bu,

kazaklar idilər. Rusiyada həmin qayda-qanun, görünür ki, I Pyotrun hakimiyyətinə qədər mövcud olmuşdur, Türkiyədə isə sonralar da saxlanılmışdır.

Çox qəribədir ki, 1453-cü ildə Konstantinopolun zəbt edilməsi Nestor İsgəndər adlı birisi – şəhərin mühasirəsi və tutulmasının iştirakçısı tərəfindən qələmə alınmışdır! Və bu təsvir rusca verilmişdir. Tarixçilər heç cür anlaya bilmir ki, «uzun illər öz mili mədəniyyətindən ayrı düşmüş türk əsiri», «Kiçik yaşlarından türklərə əsir düşən bir insan» hansı yolla «ədəbi etiket (rus ədəbi etiketindən söhbət gedir) qaydalarına belə təbii şəkildə riayət edə bilmişdir? Şübhəsiz, qarşımızda XV əsr görkəmli rus yazıçısının əsəri durur.» Sadə bir nəticə hasil olur ki, Konstantinopolu zəbt edən II Məhmətin qoşununda savadlı ruslar xidmət edirdilər.

Bizə deyə bilərlər: türklər ruslardan və digər xristianlardan toplara hədəf olan ət parçası, sırayı əsgərlər kimi istifadə edirmişlər. Xeyr, bu qətiyyən belə deyildi! Qranovski öz mülahizələrinin davamı olaraq yazır: «Onlar (xristian balaları) təkcə yanıçarlar kimi hərbi xidmətə daxil olmurdu, onların bir hissəsi saraylarda tərbiyə olunmağa göndərilirdi... Bu, ən yaxşıları idilər...

Sonralar bu adamlar sultanın süvari mühafizəsində xidmət edirdilər. İlk sərkərdələr və böyük vəzirlər onların arasından yetişirdi; XVI yüzillikdə türk silahını şöhrətləndirən bütün böyük vəzirlər də onlardı.»

Bir sıra rus knyazlarının özlərinin və atalarının adlarının türk mənşəli olması bu gün Rusun ərazisində mövcud olmuş qorxunc monqol-tatar istilasının süqutu kimi qələmə verilir. Amma Konstantinopolu zəbt etmiş türk qoşunlarında rusların olması və Türkiyənin yüksək rütbəli sərkərdələri arasında «Slavyan-xristian nüfuzu»nun mövcudluğu nədənsə tarixçilərə imkan vermir ki, onlar Türkiyəni bürüyən qorxunc slavyan-xristian istilasından söhbət açsınlar! Bizə cavab verirlər: Türkiyə mənşəli slavyan-xristianlar artıq xristian deyil, müsəlman idilər. Biz cavab veririk: düzdür. Lakin Rusiyadakı tatarların da bir çoxu xristian idi. Məsələn, «...baskaklara və bütün pravoslav xristianlara» müraciətdən də bu aydın olur. Xristianlığı qəbul etmiş Qasımlı tatarlarını da xatırlamaq olar və s.

Aydındır ki, nə orada, nə burada heç bir istila olmamışdır. Söhbət ancaq çoxmillətli dövlətin normal həyatından gedə bilər...

Rus və Türkiyə

Bizim konsepsiyanın anlaşılması üçün yeni olmayan, ancaq vacib bir fərziyyəni burada bu cür ifadə edək:

Vaxt var idi ki, Rus və Türkiyə arasında düşmən münasibətləri deyil, əksinə sıx dostluq əlaqələri olmuşdur. Bu isə iki ölkənin bir monqol (böyük) imperiyası tərkibində mövcudluğu barədə fərziyyəmizə tam uyğundur.

Yalnız sonradan, bu imperiyanın süqutu nəticəsində Türkiyə və Rusiya bir-birindən ayrıldılar.

Orta əsrlərdə Rusiyanın Monqol-Türkiyə imperiyasının pravoslav hissəsi kimi qiymətləndirilməsi bəzi ərəb salnaməçiləri tərəfindən açıqca qeyd edilir. Salnaməçilər göstərir ki, əhalinin pravoslav hissəsi hərbi cəhətdən daha güclü idi və gələcəkdə dini birliyə daha çox inam bəsləyirdilər. Fikrimizcə, XV-XVI əsrlərə aid bu mətnlər XV əsrin əvvəllərində baş verən güclü təfriqədən sonra qələmə alınmışdır. Bu zamanlarda artıq vahid xristian kilsəsi üç yerə pravoslav, latın və müsəlman hissələrinə ayrılmışdılar. Bu siyasi parçalanma ilə müşayiət olunurdu.

Məlumdur ki, XVII əsrin ortalarına qədər Türkiyə və Rusiya arasında

dostluq əlaqələri olmuşdur.

Məsələn, XVI əsrin əvvəllərində «Sultan Səlim Kırım xanına yazırdı: «Eşitmişəm ki, Moskva torpağına hücum etmək istəyirsən öz başını qoru, Moskva knyazının üzərinə getmə, çünki o böyük dostumuzdur, getsən mən sənə torpaqlarına hücum çəkəcəyəm...» 1521-ci ildə Türkiyə taxtacına yiyələnən Sultan Süleyman da bu tələblərlə çıxış etdi və Moskva torpaqlarına göz dikməyi qadağan etdi.

1613-cü ildə «Sultan Moskva hökmdarı ilə dostcasına və məhəbbətlə» əlaqələr quracağını və Litva çarına qarşı onunla birgə vuruşacağını vəd etdi. 1619-cu ildə «patriarx (rus patriarxi Filaret) Don kazaklarından Türkiyə ilə tək-cə sülh münasibətlərini saxlamağı deyil, eyni zamanda Türkiyə Ordusu tərkibində çıxış etməyi və Türkiyə paşalarının komandanlığı altında olmağı tələb etdi».

1627-ci ildə Türkiyə ilə münasibətləri nizamlayan qeyddə deyilirdi: «Böyük hökmdar Murada həmişə dualar edirəm ki, çar Mixail Fyodoroviçlə dostluq edirlər, fasiləsiz olaraq bir-birlərinə səfirlər göndərirlər, çarın qüdrətinə xidmət edirlər, onun düşmənlərinə və Polşa kralına qarşı birgə dayanırlar. O, Kırım çarına, noqaylara və azovlulara

Moskva torpaqlarına hücum etməməyə göstəriş verir»...

O vaxtlar Moskvadakı Türkiyə səfiri çox güman ki, məşhur Bizans imperatoru İoann Kontakuzinin nəslindən olan yunan Foma Kantakuzi idi. Görünür ki, Bizans əyanları Kostantinopolun II Məhməd tərəfindən fəth edilməsi «yadellilərin gəlişi», «türklər tərəfindən istila», «Bizansın süqutu» kimi deyil, sadəcə, o vaxtlar Bizans tarixi üçün adi olan növbəti saray çevrilişi kimi qiymətləndirirdilər. Bizə tanış gələn bu məfhumlar, yəqin ki, daxili çəkişmələrdə darmadağın edilmiş Konstantinopol «Latın» partiyasının nümayəndələri tərəfindən sonradan ortaya atılmışdır. «Latın» partiyasına daxil olanların bir hissəsi Qərbə qaçaraq, Qərbi Avropa dövlətlərini, Bizansı «Türkiyə əsirliyi»ndən xilas etmək üçün səlib yürüşünə çağırırdılar.

Türkiyə və rusun əvvəlki birliyinin izləri görünür. Belə ki, 1453-cü ildə Konstantinopolun alınmasında ruslar da iştirak edirdilər. Lakin bir şey şübhə doğurur ki, «XV əsrin görkəmli rus yazıçısı» Nestor İsgəndər II Məhməd qoşununda sadəcə əsgər kimi qələmə verilir. Yəqin, o, Türkiyə ordusunun rəhbər tərkibinə mənsub idi.

Yeri gəlmişkən, Konstantinopolun

süqutundan sonra III İvanın Yunan çarçası ilə evlənməsi onunçun «hərbi qənimət» deyildimi?

Konstantinopolun tutulmasından azca əvvəl Rus və Bizans arasındakı münasibətlər dini fikir ayrılığı ucbatından kəsilmiş oldu. Ruslar Konstantinopol kilsəsini hədyan bir kilsə kimi qiymətləndirməyə başladılar. Bu gün tarixçilər belə bir fikri qəbul edirlər ki, guya bizanslıları və türkləri «pis» sayan ruslar Bizans və Türkiyə arasında gedən müharibədə iştirak etməmişlər. Gəlin görək, Konstantinopolun zəbti Nestor İsgəndər (hücumun iştirakçısı) tərəfindən necə təsvir edilir? Göstərilən mətn Rusun salnamələrinə daxil edilmiş və bu hadisə barədə ruslar üçün əsas məlumat mənbəyidir. Gözləniləndiyi kimi, Nestor öz padşahı II Məhməd haqqında (O, Məhmətin qoşununda xidmət edir) çox xeyirxahlıqla danışır. Çarqradın türklər tərəfindən tutulmasını əks etdirən vərəqdə XVI əsrə məxsus rəngli salnamələr məcmusunun miniatürünü vərəqləyək və şəklin altındakı mətnə diqqət yetirək: «Özü isə çox güclü bir dəstə və qorxunc hərəkətlə qurudan və dənizdən əzəmətli şəhərə yan aldı; dekabr ayında toplardan, odyagdırıcı silahlardan və divaruçurdanlardan atəş açmağa və şəhərin üzərinə hücumların

hazırlanmasına əmr verdi».

Göründüyü kimi, bu mətnə Məhməd xeyirxah münasibət bəslənilir. İndi isə mətnin elə bu parçasının müasir nəşrinə nəzər salaq.

«O dinməz və hiyləgər elçiləri geri göndərdi, şəhəri isə toplardan atəşə tutmağa, digər divaruçurducu hiylələr və şəhər üzərinə hücumlar hazırlamağa əmr verdi».

Göz qabağındadır ki, göstərilən fraqmentin ikinci redaksiyası I Pyotrun Türkiyə ilə başladığı müharibədən əvvələ XVII əsrin sonlarına təsadüf edir. Məsələnin məğzi ondadır ki, türklərə olan qeyri-xeyirxah münasibəti əks etdirən «dinsiz», «hiyləgər» və s. sözlər bu mətnə sonradan əlavə olunmuşdur. «Əzəmətili» və s. kimi xeyirxah münasibəti izhar edən ifadələr isə, əksinə, mətndən çıxarılmışdır.

Nəticədə, mətnin məzmunu formal olaraq dəyişməsə də, müəllifin münasibəti həqiqətdə olduğunun əksinə göstərilmişdir. Ənənəvi rus tarixi bax elə beləcə qələmə alınmışdır.

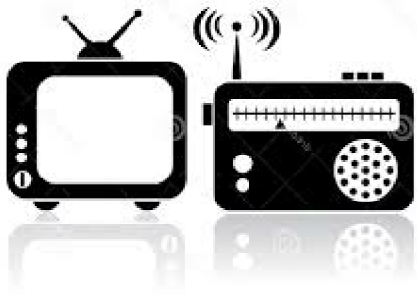
Kitabın nəşirləri boş yerə ümid edirdilər ki, oxucu bu saxtakarlığı həzm edəcək və mətnin orijinalı ilə maraqlanmayacaq. Üstəlik ehtiyatsızlıq edərək onlar kitabın sonunda orijinalın özünü də vermişlər. Əgər bu miniatür çap olunurdusa, altındakı sözləri kəsib atmaq olardı və rus tarixində ziddiyyət doğuran daha bir fakt aradan qaldırılardı.

Sonda təbii bir sual doğur: bu Nestor «XV əsrin görkəmli rus yazıçısı» adına «Ötən illərin povesti» («Povest vremennix let») çıxarılan əfsanəvi salnaməçi Nestor deyilmi? Axı «Ötən illərin povesti», çox güman ki, XVIII əsrdə yazıya alınmışdır, hərçənd onu əfsanəvi Nestorun ayağına çıxırırlar. Gördüyümüz kimi, Nestor XV əsrdə yaşamışdır.

tərcümə edən: Telman Cəfərov
(Vəlixanlı)

«Məqalə müəllifin tərtib etdiyi "Avrasiyaçılıq ideyaları müasirlik prizmasında" toplusundan götürülüb.»

TV-RADIO

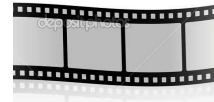

İndi üçün ən xatalısı odur ki, "ışıqlı gələcəyə" inananlar onu lap yaxında, qapının arxasında görür, özləri də o kəndəri basdalayıb keçirlər. Bu dəmdə o "ışıqlı gələcəyin" naminə indiyə heç kəsin heyfi gəlmir. Yer üzündə guya bərqərar olacaq cənnətin xətrinə baltadan yapışmaq, meydana "qırmızı xoruz" buraxmaq, "beşbarmaqda dünyanın kəlləsinə əl gəzdirmək" də olar. Bu yolda yaxın-uzaq tanıma — nə təbiətə yazığın gəlsin, nə mədəniyyətə, nə kübara, nə kəndçiyə... "İşıqlı gələcəyə" inam Zor inancına, hansısa bir neo-bütprəstliyə çevrilir. Axı bütprəstlər bütprəstlərdəki Gücə, Zora güvənirlər. Vay o gündən ki, o Zora inamları yox ola! Bu "dinə" hər gün yeni-yeni qurbanlar lazımdır. Əvvəlcə zəiflər saman çöpü kimi sınır, sonra güclülər arasında ölüm-dirim savaşı başlayır...

"Zorakılıq" dini, təbii ki, Həqiqətlə yola getmir. Həqiqət həmişə kiməsə mane olur. Zor və Güc Həqiqətə nifrət eləyir, qocalıb əldən düşəndə ondan qorxur. "Zorakılıq" dini hökmranlıq eləyən dövr, sözsüz ki, Yalançı dövrüdür. Yaxud da əksinə — Yalançı dövrdə Zora sitayiş olunur;

Lev Qumilyov

TV — TAMAŞA, YOXSA SERIAL?

V. Əlixanlı. Bu günkü söhbətimiz bir vaxtlar tamaşaçılar tərəfindən böyük maraqla izlənilsə də, indi telekanallarda artıq gözə dəyməyən, az qala unudulmaqda olan televiziya tamaşaları haqqındadır. Hamımıza məlumdur ki, bu gün tamaşaçılar arasında bir "serial xəstəliyi" yayılıb. Xüsusilə qardaş Türk serialları, faktiki olaraq, bizim teleməkanı zəbt eləyib. Evdar qadından tutmuş intellektuallara qədər hamının gözü türk seriallarındadır. Rus kriminal serialları da o sıradan... Bədii səviyyəyə gəlincəsə, bizim çəkdiyimiz seriallar, necə deyərlər, türk seriallarının suyunun suyudur.

Üzeyir bəyin məşhur bir felyetonu var. O felyetonda deyilir ki, başqaları palçıqdan siçan, pişik, it düzəltdiyi zaman biz yatmışdıq. Birdən ayıldığımız ki, başqaları palçıqdan fil düzəltdi. Biz də başladıq birdən-birə fil düzəltməyə, filin də bir ayağını düzəltdik ki, yorulduq. Bizim serial çəkməyimiz elə ona bənzəyir. Mən uzun illər radio, televiziya ilə bağlı

Dedim - dedi

olan bir nəfər kimi, belə hesab edə bilməyirəm ki, Azərbaycan teleməkanı məhz tamaşalarla doğru yolda idi. Amma o tamaşaları birdən-birə tərgidib seriallara keçdilər. Çəkilən seriallar da göz qabağındadır. Nə ondandı -nə bundan. Necə deyərlər, ilişib qaldıq "palçıqda". Yəqin fikir verirsiniz, indi hər bayramda yenə təkrar-təkrar əvvəlki tamaşaları göstərilir. Çünki keçmiş tamaşalardan başqa göstərməyə heç nə yoxdur. Məgər həmin tamaşaları davam etdirmək olmazdı?

Yəni doğrudanmı TV-tamaşasının xərcləri serialdan çoxdur? Mən əksinə fikirləşirdim...

R. Həsənoğlu. (rejissor, xalq artisti) Bilirsinizmi, istər televiziya tamaşasının çəkilməsi, istərsə də serial çəkilişi hər şey son nəticədə gəlib maddiyyatla bağlanır. Televiziyada nümayiş olunan başqa verilişlərlə müqayisədə tamaşa hazırlamaq teleməkanlar üçün bəla başa gələn bir proyektidir. Məsələn, əyləncəli veriliş hazırlayarkən ora gələn iştirakçıdan heç nə tələb edilmir, əksinə, bu onlar

üçün reklam olur. Bu verilişlərdə çox cüzi miqdarda dekorun hazırlanmasına xərc çəkilir və eyni dekorlardan bəzən iki-üç il istifadə edilir. Amma tamaşada fərqlidir. Tamaşanın dekor, çəkiliş, texniki vəsait, montaj və s. başqa xərcləri var. Bizim “Sabah” yaradıcılıq birliyi də, bilavasitə, televiziya tamaşaları ilə məşğul olan qurum idi.

Düz beş il bundan qabaq biz sonuncu tamaşamızı efirdə göstərmiş olduq. Başa düşürəm, hər şeyin səbəbi yəqin ki, maliyyə vəsaitinin çatışmazlığıdır.

Siz haqlısız, az qala, bütün dünya serial xəstəliyinə tutulub. Amma neyləmək olar? Gəlin, Amerikanın ən baxımlı kanallarına nəzər salaq. Bu kanalların hamısı seriallar üzərində qurulub. Amma ora elə sənət potensialı cəlb olunub ki, ortaya yüksək səviyyəli iş qoya bilirlər. Və həmin o yüksək səviyyəli iş istehsalçılara pul qazandırır. Çünki onlar reklamla əldə edirlər bunu. Orda çəkilən aktyorlar da böyük qonorar alır. Əsas da odur ki, orda böyük bir bazar var. Çəkilən hər bir serial özünü doğruldur. Məsələn, mən bu yaxınlarda xəbər tutdum ki, rus kanallarında çəkilən əksər serialların qonorarını əvvəlcədən reklam yerləşdirən şirkətlərdən alırlar. O pulun hesabına da

onlar həmin serialları çəkirlər. Reklamçılar da buna gedir. Çünki bazara inam var.

Prezidentimiz sağ olsun, Azərbaycanda serial çəkilişi üçün müəyyən miqdarda maliyyə vəsaiti ayrılıb və artıq beş ilə yaxındır ki, bizdə də seriallar çəkilir.

V. Əlixanlı. Doğrudur, hiss olunur ki, Türkiyənin çox baxımlı serialı olan “Möhtəşəm yüz il” serialına kifayət qədər maliyyə xərclənib. Bilirsinizmi, söhbət puldan getmir, söhbət əsərin sevilməyindən gedir. “Möhtəşəm yüz il” əsl tarixi filmidir, həm də çox ciddi bir zəhmətdir. Yəqin ki, Ramiz müəllim mənimlə razılaşar, bizim aktyorların əksəri onlara verilən rolu özünə məxsus oynamaq əvəzinə, türk aktyorlarını yamsılayır. Onlara bənzəmək istəyirlər, o da alınmır.

R. Həsənoğlu. Nəzərə almaq gərəkdir ki, “Möhtəşəm yüz il” hər şeydən öncə bir proyektidir. O serialı neçə ölkənin telekanalı alıb və serial böyük qazanc gətirdi.

V. Əlixanlı. 36 ölkədə eyni vaxtda göstərilirdi...

R. Həsənoğlu. Açıqını deyim ki, mən bizim seriallarımızı tənqid edə bilmərəm. Çünki açığı onlara baxa bilmirəm, imkanım yoxdur. Yəqin ki, artıq müəyyən

təcrübə qazanılıb. Bizim kinorejissor gildiyasının təsis etdiyi milli peşə mükafatının ən yaxşı serial nominasiyasına Rövşən İsaqın “Pərvanələrin rəqsi” layiq görüldü. Mən o seriala baxmamışam, amma Rövşən İsaqın rejissor işini çox bəyəniməm. Professional rejissordur.

Z. Eldarqızı. (*sənətşünaslıq namizədi*) Rövşən İsaqın ATV kanalında “Vicdan haqqı” adlı bir serialı nümayiş olunur. Baxımlı serialdır. Onun aktyorla iş prosesini çox bəyəniməm. Bu rejissor “Aktrisa” filmində də özünü doğrultmuşdu. “Pərvanələrin rəqsi” serialı, eəcə də, hazırda televiziya göstərilən “Vicdan haqqı” serialı yetərinə tamaşaçı rəğbəti qazanıb. Mənə elə gəlir ki, serial təcrübəsi artıq Azərbaycanda formalaşır.

A. Aslanova. (*kinoşünas*) Ramiz müəllim, siz Azərbaycan ədəbiyyatının oxunaqlı əsərlərini götürüb keyfiyyətli serial nümunəsi yarada bilərsiniz. Məsələn, İlyas Əfəndiyevin, Salam Qədirzadənin əsərlərindən serial ssenarisi kimi istifadə etmək olar. Amma eləmirsiniz...

Z. Eldarqızı. Çünki Ramiz müəllim ortada olan şərtlərlə razı olmur.

R. Həsənoğlu. Mənə serial çəkilişi təklif olunmur axı... Müsahibələrin birində mənə

eyni sualı verdilər ki, niyə serial çəkmirəm? Dedim yaxşı ki, serial çəkmirəm. Serial elə adama tapşırırlar ki, o bir həftəyə yeddi seriya çəkir. Yaxşı, bir həftəyə yeddi seriya çəkmək mümkündürmü? Yaxud baxırsan serialda rolu elə aktyora verirlər ki, o, minimum əməkhaqqı ilə razılaşırs, nəticə də bayaq deyildiyi kimi olur suyunun suyu...

Neçə il bundan əvvəl AZTV-də biz "Fatehlərin divanı" adlı serialın çəkilişinə başladıq. Təxminən dörd seriyasını çəkdik. Qırx seriya olmalıydı. Teymurləngin məhkəmə səhnəsini çəkirdik. Dekorü sökdürdülər. Hər şey qaldı alt-alta, üst-üstə... Özü də deyim ki, həmin serial maliyyə cəhətdən də çox əlverişli idi. Çünki hadisələr hamısı bir pavilyonda gedirdi.

V. Qafarov. Serialları müzakirə edərkən zamanın tələbi məsələsinə də fikir vermək lazımdır. Vaxtilə Çarli Çaplin səslə kinonu sənət saymırdı. Amma sonra o özü də səslə və rəngli kinolar çəkdi. Ola bilsin ki, ilkin mərhələdə seriallara qeyri-ciddi baxılsın, özünü doğrultduqdan sonra isə seriala münasibət dəyişilsin. Latin Amerikasını serialları bir ara onların kinosunu üstələmirdimi?

A. Aslanova. Məsələ bundadır ki, serial

çəkilişi dövlət dəstəyini tələb eləmir. Serialın çəkilişinə və inkişafına azad bazar və rəqabət lazımdır.

Z. Eldarqızı. Əsas da peşəkarlıq...

A. Aslanova. Gərək hər bir televiziya kanalı başqa kanallarla rəqabət aparsın. Türk kanallarının hər birinin özünəməxsus kriterisi var. Məsələn, Kanal D-də əgər efirə gedən dörd seriyadan sonra həmin serial özünə reyting qazana bilmirsə, onun nümayişi dayandırılır. Başqa telekanallarda başqa kriterilər qoyulur. Bunların hamısı sırf bazar rəqabətinə əsaslanan bir işdir. Axı dövlət seriyalı necə maliyyələşdirə bilər ki, hər hansı bir serial neçə seriyanı əhatə edir?!

İ. Mehdizadə. (yazıcı) Mən onunla heç razılaşıram ki, televiziya tamaşalarını guya ki, seriallar əvəz edir. Tamaşaların öz yeri var. Çox istərdim ki, televiziya tamaşaları əvvəlki kimi bərpa olunsun. Niyə Ramizdən sonra o tamaşalar davam etmədi? Məgər Ramiz Həsənoğludan özgə rejissor, aktyor yox idi? İndi açığını desəm, səhnədə mənim diqqətimi çəkən iki aktyor var: "Bu şəhərdə"nin aktyorları Rəfael və Coşqun. Kim nə deyir desin, onlar tamaşaçı üçün çox maraqlıdır. Keçmişdən nələrisə götürüb bu günə gətirə bilirlərsə və ətraflarına

geniş tamaşaçı toplamağı bacarırlarsa, mənəcə, onları alqışlamaq lazımdır. Amma bu azdır. Mənə qalsa bir mərkəz yaradıb, o mərkəzə Ramiz Həsənoğlu kimi peşəkar rejissorları cəlb edərdim. Ramiz müəllim orda televiziya rejissorları da yetişdirə bilər.

V. Qafarov. "Sabah studiyası" var, mərkəzə ehtiyac yoxdur.

İ. Mehdizadə. "Mərkəz" deyəndə mən ora rəhbərlik edən insanın sənətdə sanbalını, hörmətini vurğulamaq istəyirəm. "Arşın mal alan" filmi çəkiləndə bütün Bakı camaatı məhz Üzeyir bəyin xatirinə çəkiliş üçün nə qədər geyim və qədim aksesuar vermişdi. Yəni Ramiz müəllim müraciət eləsə ki, mən filan tamaşanı çəkmək istəyirəm, mənəcə, tamaşanın maliyyəsinə kömək edənlər tapılar.

Z. Eldarqızı. Bir halda ki, söhbət televiziya tamaşalarından gedir, deyim ki, efirdə gedən bütün verilişlərdə: adi xəbər sujetindən tutmuş, iri həcmli bayram verilişlərinə qədər hamısında tamaşa effekti olmalıdır. Yoxsa, həmin veriliş izləyicidə maraq oyatmayacaq. Televiziya tamaşaları həm də tamaşaçıda bədii estetik zövqü formalaşdırır. Tamaşalarda semantika ilə bərabər estetik zövq də yüksək olmalıdır. Ona baxan tamaşaçı

həm estetik cəhətdən, həm semantik cəhətdən zövq almalıdır.

A. Aslanova. Mən də televiziya tamaşaları hazırlamağın Ramiz müəllimin düşündüyü qədər mürəkkəb olduğunu, baha başa gəldiyini düşünürəm. Mən biləni televiziya iki-üç hissəli televiziya tamaşası serialdan daha ucuz başa gəlir. Həm də tamaşaçı ona daha maraqla baxacaq. Bu şərtlə ki, reklamı yüksək səviyyədə təşkil olunsun. İkinci başlanğıcda tanınmış, məşhur aktyorları dəvət etmək yaxşı effekt verir. Məncə, eksperiment kimi yenidən bu işə başlamaq gərəkdir.

Z. Eldarqızı. Məncə, TV-lər teletamaşaları öz büdcələrindən də maliyyələşdirə bilər. Sadəcə bu işə həvəs lazımdır.

A. Aslanova. Nəzərə almaq lazımdır ki, artıq sovet dövrü deyil. Heç kim bizə sifariş verməyəcək. Özümüz gedib televiziya kanallarına layihələr verməliyik. Müasir televiziyanın bir prinsipi də budur.

Z. Eldarqızı. Mən də İntiqam müəllimin sözünü təsdiqləyirəm ki, seriallar televiziya tamaşalarının yerini vermir. Bir vaxtlar televiziya Tariyel Vəliyevin “Sən axtarıram”, “Səndən xəbərsiz, “Bağışla” tamaşaları vardı, o tamaşaları geniş

də yüksək reyting qazanmış “Topal Teymur” tamaşasını misal gətirmək olar. Çox seriyalı teletamaşalar, əslində, elə seriallar idi.

A. Aslanova. Söhbətimiz istər-istəməz televiziya kanallarının üzərinə gəlir. Mənə elə gəlir ki, telekanallarda reklam haqqında xüsusi qanun qəbul olunmalıdır. Bizim telekanallarda nümayiş olunan reklamlar bəzən reklam qanunlarına sığışmır. Yaradıcılıq prosesinə mane olan texniki vasitələr aradan götürüldükdən sonra artıq yaradıcılıqdan danışmaq olar. Bundan sonra danışmaq olar ki, bəzi rejissorlar əllərində bəs qədər bədii material olduğu halda, niyə serial üçün özlərindən bəsit sujetlər uydururlar? Yaxud, seriallar üçün təyin olunan efir nümayişi prinsipləri var, ona riayət olunurmu? Bu gün Azərbaycan tamaşaçısının 90 faizi türk seriallarına baxır. Bizim seriallar elə vaxt efirə verilməlidir ki, türk serialları ilə üst-üstə düşməsin. Əgər serial çəkilişi belli bir nöqtəyə çatıbsa, niyə serial çəkilərkən köhnə istehsal üsullarından istifadə edilir, müasir olanı kənarda qoyaraq, 60-cı illərin, yaxud, 90-cı illərin serial təcrübəsindən istifadə edirlər?

V. Qafarov. Burada mən də Aygün

xanımla həmfikirəm. Serialı tənzimləmək, reklam işi, seriala ayrılan pul, bu pulun vergisi, aktyorlarla müqavilə və s. qanunvericilik bazasında öz əksini tapmalıdır. Bunlar olmadığından bu iş bizdə özfealiyyət şəklindədir. Əslində, bütün strukturlar ya qapalı, ya da qeyri-qapalı səhmdar cəmiyyəti olaraq dövlətin ixtiyarındadır.

Umberto Ekonun bir sözü var. O deyir ki, artıq tanrı yoxdur, televiziya var. Doğrudan da, televiziya var və artıq hər şey ordadır. Təsadüfi deyil ki, biz bura televiziya tamaşalarından danışmağa yığılmışıq, amma yeri gəlmişkən, teleseriallardan danışırıq. Çünki dünya televiziyasında həmin yeri artıq seriallar tutub.

V. Əlixanlı. Məncə, TV-lərə dövlət dəstəyi olub və olmalıdır. Serial şəkilişinə xeyli pul ayrılmışdı. Biz istəsəydik bu işi yarıda bilərdik. Mən hər şeyi sırf maliyyənin, reklamın boynuna yıxmağın əleyhinəyəm. söhbət heç nədən yox, adi peşəkarlıqdan gedir.

R. Həsənoğlu. Yaradıcı qrupda hər kəs peşəkar olmalıdır. Burada bir nəfərdən söhbət gedə bilməz. Bütün komponentlər öz işini layiqincə yerinə yetirməlidir.

Z. Eldarqızı. Mən telekanalların biri ilə

müqavilə bağlamışdım. Üç-dörd seriya çəkiləndən sonra hiss elədim ki, serialda eynilik, yeknəsəklik var və bu, tamaşaçını mütləq bezdirəcək, yoracaq. Həm də gördüm ki, orda çəkilənlərin çoxu da rejissorun qohum-əqrəbasıdır. Söhbət əsnasında fikrimi bildirdim ki, belə şey düzgün deyil, serialda tamaşaçını “tutub saxlayan” bir hadisəçilik olmalıdır. Yeni rejissorun peşəkarlığı vacibdir ki, tamaşaçının zövqünü hesablaya bilsin.

Mən şəxsən bizim seriallarda aktyor oyununa baxa bilmirəm. Dərhal hiss olunur ki, heç bir məktəbdən öyrənməyiblər. Halbuki, bizim çox istedadlı aktyorlarımız da var, sadəcə “yiyəsi yoxdur”, onları işlətmək lazımdır. Sözümlün canı budur ki, peşəkar aktyorlarımız seriallarda çox az görünürlər.

R. Həsənoğlu. Özünə hörmət eləyən telekanallarda belə bir qayda da var. Televiziyada işləyən aktyoru çox vaxt kinoda görməzsən.

A. Aslanova. Belə bir qanun yoxdu axı, Ramiz müəllim. Dünyanın hər bir yerində, eləcə Türkiyədə aktyor serialda çəkilib pul qazanır, sonra gedib filmdə çəkirlər. Əksinə, serial aktyorlar üçün qazanc yeridir.

R. Həsənoğlu. Mən də söhbəti ora gətirirəm. Teleməkan aktyorlar üçün bir təcrübə mərhələsidir. Ora daha çox sənətə alışmaq, onu öyrənmək üçün gedirlər. Yəni özünü kinoda sınayan, artıq tanınan aktyor, belə demək mümkünsə, özünə hörmət eləyən aktyor, geri qayıdıb serialda çəkilməz. Mən belə düşünürəm.

A. Aslanova. Məncə, bizim serialların keyfiyyətsiz olmasının bir səbəbi də Ramiz Həsənoğlu kimi çox peşəkar rejissorların seriala ciddi baxmamağıdır. Ramiz müəllim istər bizim serialları, istərsə İngilis, Amerika seriallarını izləsə, orda bir çox məşhur aktyorların çəkildiyinin şahidi olar. Yəni, bizim “serial sənət deyil” deməyimizən asılı olmayaraq, serial artıq dünyada özünü təsdiq edib. Dünyada intellektual seriallar var, tarixi seriallar çəkilir. Seriallar atıq tamaşaçını maarifləndirmək vasitəsidir. Adını tez-tez çəkdiyimiz “Möhtəşəm yüz il” serialı Türkiyə tarixindən, Osmanlı tarixindən xəbəri olmayanlar üçün bir vəsaitdir. Bu serialın nümayişindən sonra insanlar Türkiyənin əyalətlərindən axışaraq “Sultan Əhməd” camisinə, yaxud, “Topqapı” meydanına gəlirlər, tarixi yerləri görmək istəyirlər. Çünki tarix artıq adamlara təqdim edilib.

Və yaxud, Rəşad Nuri Güntəkinin əsəri əsasında çəkilmiş “Yarpaq töküümü” serialından sonra Türkiyədə əsərə böyük oxucu marağı yarandı. Kitab dəfələrlə nəşr edildi.

Z. Eldarqızı. Hamımızın tanıdığı, istedadlı aktyor Rasim Balayev tamaşada Dövlət bəyi oynayırdı. Etiraf edirəm ki, Rasim Balayevin bu oyunundan, kinodakı möhtəşəm rollarından aldığım zövqü ala bilmədim. Bəlkə də, Ramiz müəllimin dediyi həqiqət budur ki, aktyor kinodan sonra qayıdıb tamaşaya adaptasiya oluna bilmir.

R. Həsənoğlu. Deyəsən, Aygün xanımla aramızda bir qədər fikir anlaşılmazlığı yarandı. Mən demədim ki, serial sənət deyil. Əksinə, dedim ki, özünə hörmət edən böyük aktyor qayıdıb seriala çəkilməz. Söhbət əlbəttə ki, Azərbaycan seriallarındakı reallıqdan gedir. Xaricdə çəkilən seriallarda prodüserlər çəkiliş heyəti qarşısında ciddi tələblər qoyur. Seriallara professionallar cəlb olunur, istehsal zamanı bütün komponentlər yüksək səviyyədə seçilir.

V. Əlixanlı. Söhbət yenə də hərlənib-fırlanıb peşəkarlığın, xüsusilə də, rejissor peşəkarlığının üstünə gəlir. Adama deyərlər, dövlət sənə pul ayırıb, bir dəne

fərli tamaşa hazırla, on dənə serialdan yaxşı olsun. Məcbur deyil ki, elə dəbdır deyə serial çəkəsən.

İ. Mehdizadə. Biz bura televizya tamaşalarından danışmaq üçün yığışmışıq, amma söhbət serialların üzərində gedir. Bu da təbiidir. Çünki televiziya tamaşalarının qarşısına seriallar çəpər çəkib.

V. Qafarov. Yaxşı, bəs onda neyləyək ki, yenə də teletamaşalar çəkilsin?

A. Aslanova. Mən fikirləşirəm ki, tamaşa ilə serialda eyni interyerdən, eksteryer çəkilişlərindən, pavilyonlardan istifadə edilir. İnanmıram ki, serialın neçə seriyası ilə bir televiziya tamaşasına çəkilən xərc arasında elə bir fərq olsun.

V. Qafarov. Bu müzakirələrdən sonra məsələni köklü şəkildə belə də qoymaq olar: bəlkə, heç bu gün televiziya tamaşalarına ehtiyac yoxdur?

Z. Eldarqızı. Niyə axı, bizim nə qədər gözəl tamaşalarımız var. Nədən biz bu işə bu qədər çətin bir mexanizm kimi baxırıq?!

A. Aslanova. Hər şey çox sadədir. Layihə hazırlanır, sponsor tapılır, gedib telekanallara təqdim olunur, vəssəlam.

V. Əlixanlı. Onlar da həmin layihəni büküb qoyurlar bir qırağa... Hər şey

olduğundan daha çətinmiş...

V. Qafarov. Bu gün radio tamaşaları da yoxdur. Halbuki, bu gün radio məkanı çox populyardır, daha işlək bir məkandır.

A. Aslanova. Radio tamaşaları nümayiş olunarsa, çox böyük reyting qazanar, məcə. Artıq tamaşaçılar radio ilə daha çox ünsiyyətdə olurlar.

Z. Eldarqızı. Vaxtilə radio tamaşaları vardı. Yadınızdadırsa, Anarın "Mən, sən, o və telefon" əsərinin radio tamaşası verildirdi, tamaşa çox böyük uğur qazanmışdı.

İ. Mehdizadə. O vaxt ayda ən azı bir dəfə təzə radio tamaşası verildirdi. Radio tamaşaları üçün ən mükəmməl bədii əsərlər seçilirdi, ən gözəl aktyorlar dəvət edilirdi. Ona görə də maraqlı radio-tamaşalar alınırdı.

V. Əlixanlı. Vaxtilə xarici yazarların əsərləri, nəşrdən əvvəl tərcümə edilərək ilk dəfə radioda gedirdi. Valentin Rasputinin "Axır zaman", Çingiz Aytmatovun "Bəyaz gəmi", eləcə də, Şukşin heç Azərbaycanda tanınmayanda, Əli Zeynalovun səsinə hazırladığım "Yaşamaq həvəsi" əsəri radioda tamaşa şəklində getmişdi. Amerika, ingilis radiolarında tamaşalar yenə də davam edir. Çox təəssüf ki, bizdə indi bu ənənə

unudulmaq üzrədir. Deməli, son nəsil aktyorların səsləri də fondada qalmır. Bunun da ağrısını sonralar çəkəcəyik...

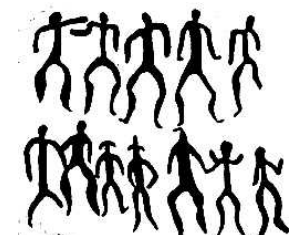
İ. Mehdizadə. Radio tamaşanın estetikası tamamilə fərqlidir. Yeni bu işin də peşəkarları lazımdır.

V. Qafarov. Siz bir peşəkar kimi hansısa özəl radioya bu barədə təklif verə bilərsiniz, bəlkə, hansısa radio buna yiyə durar...

V. Əlixanlı. Müzakirədə iştirakınıza görə hər birinizə təşəkkür edirəm, çox sağ olun ki, müzakirəmizə təşrif buyurmusuz. Mənə elə gəlir ki, bu günkü müzakirəmizdə teletamaşalar, seriallar, eləcə də, radio teatrı barədə yararlı fikirlər söyləyə bildik. Və bu müzakirə mənbilən heç də əhəmiyyətsiz ötürməyəcək.

Gələn müzakirələrdə sizi bir daha görmək ümidiylə... Bir daha çox sağ olun.

Hazırladı: Naringül

Dublyajın tərcüməsiz dərdi

Mənəm deyibən hər hansı bir millət, məmləkət, azadlıq yoluna qədəm qoyursa, əvvəl-əvvəldən öz Ana dilini bayraq kimi ucaya qaldırmalıdır. Azərbaycanımızda, şükürlər olsun ki, Ana dilimizi göylərə qaldıran necə gərəkli fərman imzalanıb. Və nə yaxşı ki, Ana dilimiz Ana Yasamızda mərmər üstünə oyulmuş kimidi. Bu mənada bizim giley-güzar eləməyə haqqımız, mənəcə, gərək olmasın. Açığını deyək ki, dilə hörmətdə aşağılar yuxarıdan geri qalır. Belə çıxdı ki, millət bütövlükdə öz ana dilində danışmağa, nəinki danışmağa, hətta Bakı kimi kosmopolit bir şəhərdə öz doğma dilini uca tutmağa, həmin dili, çox vaxt sevməyə belə hələ ki, hazır deyil. (Nə qədər acınacaqlı olsa da...)

...Yüz-yüz əlli ildə (çarizm, sonra da bolşevizmin paxanlığı dövrü) bir çox milli dəyərlərini yadırgamış, nə üçünsə manqurtluq həvəsində bulunmuş bizləri, ən çox da şəhər əhlini, haqq yoluna qaytarmaqda, doğma dilə isinişdirməkdə televiziya, radio böyük rol oynamış olardı. Və necə ki, oynamaqdadı. Bir parasının bəyəndiyi, kiminsə dodaq büzdüyü AzTV, daha doğrusu, dövlət televiziyası, nəyi olmasa da, bu illər boyunca Azərbaycan dilinin keşiyində dayanıb, yaman-yaxşı

bizim özəllərimiz milli kökdə görükməyə, belə ruhda proqramlar hazırlamağa, tamaşaçı ilə Ana dilində söhbət aparmağa və danışmağa MƏHKUMDUR. (Aparıcıların, proqram spikerlərinin çoxusu öz ana dilinə yuxarıdan aşağı baxsa da, nə yazıqlar ki, Prezident fərmanından sonra TV kanallarımız doğma dilimizdə danışmağa, hətta tədricən ekranlarımızda gəlmə-gətirilmə, hər löyün filmləri bizimcə səsləndirməyə məcburdular).

...Çox əcəb ki, indi bütün TV kanallarında ayrıca dublyaj birlikləri yaradılıb (nə yazıq ki, bəziləri guya işləyib yoruldu, indi də bağlanmaqdadı). Və ara-sıra həmin birliklərin zəhmətinin bəhrəsi görsənir. Belə ki, ekranlarımızda istər bədii, istərsə də, sənədli filmlərin tərcüməsini eşidirik. İstər-istəməz bir sual ortaya çıxır. Şəhər obaşdandan gecənin keçmişinə qədər, kimisi də bütün gecə-gündüz yayımlanan TV kanallarımız bu sahədə boşluğu doldura biləcəkləmi? Ya yırtıq-yamaq prinsipindən uzağa gedəsi deyilik?! Proqramın bəzi yerlərini közəməknən yaranı sağaltmaq mənə çətin iş gəlir. Yəni bir baxım bu dəvəni dəngəynən suvarmağa oxşayır... Mənim fikrimcə, bizim kimi təzəbinə məmləkətlər üçün Ana dili, xüsusilə də TV ekranında dil problemi, bu probleminə şah

təəssübünü çəkibdi...

...Kəllə suyu
olmaqdan başlayan
filmləri, Qərb TV-
lərinə hayıl-mayılıq
üstündə qurulmuş

BİR DAHA...

budağı olan dublyaj məsələsi atüstü yox, köklü, hərtərəfli şəkildə həll edilsə qulaydı.

Bəzi TV rəhbərləri dublyaj üçün dövlətdən yardım istədi. Lap tutaq ki, dövlətdən bunun üçün kifayət qədər yardım ayırmış oldular. Onda həmin problem axıra qədər yoluna qoyulacaqmı?

...Nəsə, inanmağım gəlmir və məsələyə bu məqamdan yanaşanda, bir para əngəllər ortaya çıxır.

...TV kanallar (bütün dünyada belədi) bir-birynən, təbii ki, rəqabət aparır və onların arasında istər proqram, istərsə də, film göstərmək cəhətdən koordinasiya yoxdur. Deməli, o da mümkündür ki, iki-üç kanal eyni filmin tərcüməsini müxtəlif adamlara sifariş etmiş olsun. Lap kanallar arasında düzənləmə olsa da, bir özəlin tərcümə keyfiyyəti o birisini qane etməyəcək, bunun özü də təbii haldı...

...Deməli, proses güclü, müasir dublyaj texnikasına malik, iri, vahid bir Dublyaj Mərkəzindən idarə olunmalıdır. Hər bir TV kanal özünün seçib aldığı filmlərin tərcüməsini həmin mərkəzə sifariş verir və bunun müqabilində ora pul ödəyir...

...Heç olmasa, bu məsələdə qardaş Türkiyənin təcrübəsindən öyrənmək olmazdımi?!

Vaqif Ə.

QVAMİ

felyetonlar:

1. TV-də «qoğal» azarı...

O gün tanışlarımdan biri mənə zəng vurub dedi ki, bəs filan saatda, filan telekanalda onu göstərəcəklər. Mən də işimi-gücümü buraxıb tanışımın ərz elədiyi vaxtda televizorun qabağında əyləşdim ki, görüm onun ekranda nə iti azıb? Görəsən, millətə nə demək fikrindədi? Tanışımın dediği veriliş başlayandan təxminən 10-12 dəqiqə sonra ekranda onun başı ötəri gözümə dəydi. Vəssalam... Nədənə elə həmin anda «Kişi sözü» filminin baş qəhrəmanı Qasımın televiziyaya baxa-baxa: «İndi mənə göstərəcəklər» deməsi ilə ekranda bir inəyin peyda olması epizodu yadıma düşdü. Tanışım zəng edib bu iki kadr arasındakı «oxşarlıq»dan söz açmaq istəsəm də, daha ucundan tutub ucuzluğa getmədim. Xülasə, son vaxtlar bəzi adamların ekrana çıxmaq azarı şiddətlənib. Hətta, iş o yerə çatıb ki, ekranda görünmək xatirinə gəlin-qaynana münasibətlərindən, hələ özləri ailə qurmayan kəslər «mühazirə»

oxuyurlar. Bir də görürsən ki, bığ yeri təzəcə tərləmiş oğlan elə ağsaqqallıq eləyir ki, qalırsan mat-məəttəl. Eşitdiyimə görə, bəziləri ekranda görünmək xətrinə müxtəlif fəndlərə əl atırlar. Təbii ki, bununla hansısa telekanalın bostanına daş atmaq niyyətində deyiləm. Onlar indi maşallah tüğyan eləyən söz azadlığına qarşı çıxası deyillər ki... Bəli, fakt faktlığında qalır bu gün ekrana çıxmaq azarı geniş yayılıb. Bu mənada, ekran populyarlıq üçün, sözün həqiqi mənasında, tribunaya çevrilib. Odur ki, indi çəkiliş olmasa, ictimaiyyət arasında kimsə bir işin qulpundan yapışmaq istəmir. Təşkilat nümayəndələri televiziya əməkdaşları, başqa sözlə desək, kameralı jurnalistlər gələncən irili-xırdalı tədbirlər belə yubadılır. Qəzet-jurnal müxbirləri keçib ikinci plana. Odur ki, bəzi qələm yoldaşlarımız da ekrana düşmək fürsətini əldən vermək istəmir. Hətta elə həmkarlarımız var ki, bir də görürsən, hər hansı tədbirdə kameraya güşmək üçün öz yerini 5-6 dəfə dəyişir. Mən avam da elə bilərəm bu xasiyyət, yəni ekrana çıxmaq azarı tək paytaxta xas olan şeydir. Amma, sən demə, səhvim var. Bu günlərdə yolum məmləkət rayonlarından birinə düşmüşdü. Hansı rayona? Guya ad çəkməklə nəse düzəlir? Həmin rayonun adını məmnuniyyətlə çəkərdim, amma nə gizlədim, həm qorxuram, həm də qorxmuram. Qorxuram, ona görə ki, müxtəlif bölgələrdə yaşayan tanışlarım məndən inciyər və deyərler ki, bəs bizim rayonun adını niyə çəkməmişən?

SÖZ DÜŞMÜŞKƏN...

Qorxmuram, ona görə ki, aşıq kimi gördüyümü çağırıram. Nə isə, avtobusdan düşər-düşməz mənə qarşılayan

həmkarlarımdan biri rayonun hansısa iş adamının uşaq bağçalarının birində xeyriyyə tədbiri keçirəcəyini söyləməklə yanaşı, orada iştirak etməyimizi məsləhət gördü. Mən də ona qoşulub həmin ünvana yollandım ki, material hazırlayıb qəzetimizə yollayım. Biz bağçaya çatanda tədbirin başlanmasına bir neçə dəqiqə qalmışdı. Lakin tədbirin təşkilatçılarından kimsə gözə dəymirdi. Canımızı dişimizə tutub bir saat gözlədik. Lakin yenə kimsə görünmədi. Növbəti bir neçə saat keçəndən sonra təşkilatçılardan birinin telefonla danışa-danışa bağçaya tərəf gəldiyini gördük. Həmin adamdan öyrəndik ki, sən demə, bu mərasimi lentə alacaq televiziya əməkdaşları yubanır. «Onlarsız tədbiri keçirmək olmaz?» sualımı isə həmin adam az qala söyüş kimi qəbul elədi. «Əlbəttə, olmaz! Axı bu işin sponsoru neçə-neçə tanışına deyib ki, axşam filan onu göstərəcəklər». Həmin tədbirin o günü saat neçədə baş tutduğunu deyə bilmərəm. Amma ertəsi gün öyrəndiyim bu oldu ki, həmin xeyriyyəçi əmi uşaqların hərəsinə bir alma, üç dəne saçaqlı konfet paylayıb.

2. Bu kino ki var...

Sözün düzü, heç kinodan bəhs etmək istəmirdim. Nədən ki, o filmimizdəki «Bəyin oğurlanması»-nı deyirəm sovxozun direktoru Hidayət müəllimin dediyi kimi, bu kino ki var, çox qəliz məsələdir. Mənim də qəliz, çətin işlərdən zəhləm gedir. Amma görəndə ki, kimsə bu mövzuya toxunmaq istəmir, onda özümdən çıxıram. Bəyəm qəlizdi deyə, hamısı ağzına su alıb danışmalı deyil? Bəri başdan onu da deyim ki, bütün bunları yazmaqla, necə deyərlər, heç kino çıxartmaq fikrində də deyiləm. Sadəcə, milli kinomuzla bağlı bir məsələ dilimin lap ucuna gəlib.

Yəqin fikir vermisiz... Son illər, xüsusilə bayram günlərində milli kinolarımız («O olmasın, bu olsun», «Arşın mal alan», «Bəxtiyar», «Yol əhvalatı» və sairə) həftə səkkiz, mən doqquz ekranda göstərilir. Yəqin deyəcəksiniz: «Balam, burda nə qəbahət var ki, ona da qəmiş qoymağa can atırsan? Sənə nə qalıb, göstərsinlər də... Axı nə vaxta qədər TV-ekranlarımızı xaricin istehsalı olan, acı bağırısaq kimi uzanan seriallar zəbt edəcək? Eyni mövzular üstündə qurulan, bayağı filmlər milli kanallarımızda nə vaxta qədər meydan

sulayacaq? Tükəzban da, Fatmanisə də həmin filmlərin bircə tikəsini izləmək xətrinə hər işindən keçəcək, hətta bununla bağlı evlərdə problemlər yaranacaq? Hayıf deyil öz filmlərimiz gül kimi kinolardır, qoy baxaq da...»

Tamamilə doğrudur... Amma yaddan çıxmasın ki, bizim milli filmlər milli kanallarımızda təkrar-təkrar, lap düzünə qalsa, efiri doldurmaq üçün göstərilir. Hətta elə günlər olur ki, ayrı-ayrı televiziya kanallarımız eyni saatda eyni filmi fırlayır. Həmin filmlərin də əksəri son illərin yox, o bəyənmediyimiz sovet dönməsinin istehsalıdır. Sual olunur: bəyəm ki haa son illər təzə heç filmimiz çəkilməyib? Bu suala cavab xətrinə heç də uzağa getmək, tarixin dərinliklərinə baş vurmaq lazım deyil. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin açıqlamalarına inansaq, hər il ölkəmizdə 7-8 kinofilm istehsal olunur. Bu isə o deməkdir ki, təkcə son 5 ildə ölkəmizdə 40-a yaxın film çəkilib. Yaxşı bəs o filmlər TV ekranında niyə camaata göstərilir? Amma bəzən həmin filmlərin sorağı hansısa ölkələrdən gəlir. Lap yaxşı nə ola ki, o filmlər hansısa ölkədə, hardasa bir şey qazanıb gələ... Qazanmır axı... Nə isə... Elə zənn eləməyin ki, mən bunun əleyhinəyəm. Əsla yox! «Bəyin oğurlanması» filmindəki uzaq Liviya səhrasında görünmək istəməyən personajdan fərqli olaraq, istəyəm ki, uzaq ölkələrdə də bizi

göstərsinlər, bizi tanısinlər, hər şeyimizdən xəbərdar olsunlar... Səhv eləmirəmsə, həmin filmlər dövlət büdcəsindən maliyyələşir. Bərəkallah! Bu isə o deməkdir ki, o filmlər, ilk növbədə, öz vətəndaşlarımızın malıdır. Həmin filmlər yalnız xarici müsabiqələr, festivallar üçün nəzərdə tutulursa, təbii ki, bu, ayrıca bir müzakirə obyektidir. Əgər bu gün biz öz məmləkətimizdə film çəkırıksə, mənim fikrimcə, (ola bilsin səhvim var) birinci dəfə simvolik qiymətlə öz kanallarımızda nümayiş olunmalıdır. Belə olarsa, milli kanallarımız da «çevir tatı, vur tatı» prinsipindən əl çəkmiş olalar. Yenə deyirəm, ola bilsin sözümdə yanlış var. Ancaq, neynim, ağlım kəsəni deyirəm. Bəlkə, bu işin içində mənim bilmədiyim qeyri mətləblər var? Axı sovxoz direktoru Hidayət müəllimin dediyi kimi, bu kino ki var, çox qəliz məsələdir...

3. Mədəni gəzişmə

Mən bir para mətləbləri başa düşə bilmirəm ki, bilmirəm. Bilmirəm, günah başımdadır, yoxsa həmin mətləblərdə... Nələc qalib o gün həkimə üz tutdum ki, başımın əmmasını biləm. Həkim yarım saatlıq müayinədən sonra Allaha şükür ki, başımda bir əngəl olmadığını dedi. Üstəlik, təpədən dırnağa sapa sağlam olmağım barədə bir sənəd də verdi. Elə isə bəs niyə mən bir para mətləbləri başa düşməkdən uzağam? Deyirəm, başa düşmədiklərimin bir neçəsini üzəndən də olsa açım deyim, bəlkə, siz bir şey başa düşdüz...

Vallah, mən hələ başa düşə bilmirəm ki, niyə «tanınmış», «görməli», «dünya şöhrətli» sözlərini bu qədər ucuzlaşdırmışıq? O olsun ki, Nizami Gəncəvinin də adının qarşısında «dünya şöhrətli» epitetini işlədirik, dünən əlinə qələm alanın da. Qara Qarayevin də adının qarşısında «görməli bəstəkar» işlədirik, heç not bilməyənin, elin təbirincə desək, Biləcridən o yana keçməyənin də... Bülbülün, Rəşidin, Şövkət xanımın adlarının qarşısını «xalq artisti» bəzəyir, dünənki şou əhlinin də... Mən hələ başa düşə bilmirəm ki, niyə bəzi şəxslər «mənə ad vermədilər», «təqaüd vermədilər» deyib, umu-küsü edirlər? Niyə onlardan kimse soruşmur ki, balam, axı sən bu Vətən üçün

neynəmişən ki, belə sevdaya düşmüşsən? Yəqin, bilirsiniz ki, neçə-neçə sənət adamımıza müxtəlif təqaüdlər verilir. Amma mən hələ başa düşə bilmirəm ki, niyə belə qayğı olan yerdə bizim sənət aləmində bir əməlli-başlı canlanma yoxdur? İndiyədək, dünyanı demirəm, elə kiçik məmləkətimizə səs salan nə bir tamaşa, ya bir əsər ortaya qoyulmayıb. Hətta, rejissor tanıyıram ki, bu təqaüdə əli çatandan sonra sənət aləmindən, demək olar ki, üz döndərib. Halbuki, mükafatlar, təqaüd ona görə təsis olunub ki, sənət aləmində canlanma yaransın, rəqabət formalaşsın. Lakin hazırda bu, özünü göstərmir. Mən hələ başa düşə bilmirəm ki, niyə bu mükafat, sadəcə, sosial yardım kimi verilir? Gərək bu kimi mükafatları vermək üçün hər ilin sonunda yekun tamaşalara baxıla yaxşı rejissor, yaxşı aktyorlar, bir sözlə, sənət adamları seçilə. Bunu bağlı qapılar arxasında eləməzlər axı... Yoxsa, filankəsdən xoşum gəlir, ya gəlmir istəyir göydən uçan quş olsun. Ya tərsinə... İşimiz lap kinoluqdu... Yeri gəlmişkən, indi, bircə kəlmə, «motor» deməknən film çəkmək mümkün deyil. Bunun min bir dənə əmması var. Bu yaxınlarda görüşdüyüm bir teatr rejissorundan niyə son illər kino çəkmədiyini soruşdum. Dedi: «Mən kinonun dilini teatr qədər bilmirəm axı». Düz sözə nə deyəsən? Ola bilər kimse

mənə desin ki, bu cür meydan sulama, yəni bütün bunlar sənin fikridir. Bəlkə, özgəsi başqa cür fikirləşir? Nə isə... Mən hələ də başa düşə bilmirəm ki, axı nə vaxta qədər öz dərdlərimizi «Segah», «Rast», «Qarabağ şikəstəsi»... üstündə deyəcəyik? Axı nə vaxta qədər çəkdiyimiz kinolara, yazdığımız kitablara, qurduğumuz tamaşalara tənqidçilər yaxın gəlib güldən ağır söz deməyəcək? Mən hələ başa düşə bilmirəm ki, axı nə vaxta qədər bizim yazıçılarımız 500 nüsxəlik kitabları ilə ancaq öz tanışlarını feyziyab edəcək və sonra milləti kitab oxumamaqda təqsirli biləcəklər? Mən hələ başa düşə bilmirəm ki, niyə hüquq, yaxud başqa fakültədə oxumaq istəyən abituriyentin balı çatmırsa, o, könülsüz seçdiyi başqa fakültəyə keçməlidir? Bu necə seçimdir axı? Bütün bunlar mənim başa düşmədiyim bir para söhbətlərdir. Bunun sosial, iqtisadi, dünyəvi tərəfləri də var... Amma o biri tərəfdən düşünürəm ki, nə yaxşı ki, həmkarlarımdan fərqli olaraq, belə şeyləri başa düşmürəm. Yoxsa havalanırdım... Bir də ki, hərdən belə qanmaz olmağın nəyi pismiş?

Gülməyə vaxt tapan "Molla Nəsirəddin"çi...

Qəzetçi bir az pərvanəyə bənzəyir daim özünü oda-közə vurur, gördüklərini, düşündüklərini qəzet səhifəsinə çıxarmağa çalışır, onda ayılır ki, ömür yarından keçib... Bəlkə də bənzətmə istənilən fikri tam ifadə eləmir, ancaq kökündə həqiqət dayanır. Amma mətbuat tariximizdə ciğır açmış elə jurnalistlərimiz var ki, onların yaradıcılığı hələ əsrlər sonra da bizim üçün məktəb olaraq qalacaq.

Təbii ki, çağdaş mətbuatımızda da həqiqəti yazan, oxucuların ürəyincə olan mövzuları, fikirləri məharətlə qələmə alan, qəzetçilik prinsiplərini, redaktənin əsaslarını yaxşı bilən jurnalistlər var. Onların çoxu bəzilərinin bəyənmədiyi "əski" jurnalistikanın, belə demək olarsa, bulağından su içənlərdir. Onlar sözünün çəkisini bilən, fikrini yığcam ifadə etməyi bacaran, yersiz "qaşıyıb qan çıxarmayan", yaxşısını-yaxşı, pisi-pis yazan, sensasiya ardınca qaçmayanlardır. Belələrini qəzetçiliyin fəhləsi də adlandırmaq olar.

Qvaminin tərcümeyi-halını yazmaq istəmirəm. Amma qısaca deyim o, ziyalı ailəsində dünyaya gəlib. Atasını Məhəbbət müəllim Qubanın qədim Alpan kənd orta məktəbində adı bu gün də hörmətlə anılan ədəbiyyat müəllimi olub. Qvaminin şeirə, sənətə sevgisi də ata ocağında eşidib-gördüklərindən yaranıb. Məhəbbət müəllimin şəxsi kitabxanasındakı Şərq ədəbiyyatı inciləri illər ötdükcə Qvamini özünə çəkib. Həmin əsərləri oxuduqca ədəbiyyata, sənətə bağlılığı artıb. Orta məktəbi bitirib Azərbaycan Dövlət

Universitetinin filologiya fakültəsinə qəbul olunub. Amma ailəyə yük olmaq istəməyib. Buna görə də bir neçə il zavodda tornacı işləyib, həm də təhsilini davam etdirib. Tələbəlik illərində xırda təmsilləri, məqalələri zavod qəzetində, digər mətbuat

orqanlarında çap üzvü görüb.

Qvami Məhəbbətoğlu ilə mən əvvəlcə elə qəzet səhifələrindəki yazıları ilə tanış olmuşam. Və günlərin bir günü hansısa tədbirdə üz-üzə gəldik... Ruhu şad olsun Mirzə Cəlilin. O gün aprelin yeddisi, belə demək olarsa, "Molla Nəsirəddin" günü idi. Onda Qvami yenidən çapdan çıxmış ilk kitabını hər kəsə paylayırdı. O ilk övladı olan kimi sevinir, gözləri gülürdü. Qvami Məhəbbətoğlu çağdaş mətbuatımızda "Molla Nəsirəddin" ədəbi məktəbinin davamçılarından biridir. O ümidləyərəm ki, Qvami əgər "Molla Nəsirəddin"lə eyni dövrdə yaşasaydı, onun istər satirik şeirləri, yumoristik yazıları, felyetonları, istərsə də hər hansı fikrin ezopvari yozumu baxımından ifadə etdiyi deyimləri Molla Nəsirəddinçilər tərəfindən bəyənilərdi.

Qvaminin "Zaman-Azərbaycan"a gelişinin səbəbkarı mən olmuşam. Doğrusu, o, təklifimi qəbul edəndə sevindim. Çünki bununla qəzetimizdə satirik səhifə açmaq

istəyimiz reallaşacaqdı. Hazırlayacağı səhifənin adının "Qəmiş" olması barədə təklifimi də bəyəndi. Sağ olsun, elə ilk səhifəsi nəinki mənim, həm də oxucularımızın xoşuna gəldi. Çoxlu zənglər oldu, məktublar gəldi. O vaxtdan təxminən, 18 ildir "Qəmiş" qəzetimizin ən maraqlı və qocalmayan səhifəsi kimi yaşayır.

Bu illər ərzində Qvami ilə şirinli-acılı çox günlər keçirmişik. Onu da gizlətmədən deyirəm ki, redaksiya əməkdaşları arasında ən çox çək-çevir salan, mübahisə edən, bəzən bir-birilə sərt davranan biz olmuşuq. Amma bütün bunlara görə bir-birimizdən gözükölgəli deyilik.

Belə demək olarsa, əsl qəzetçiliyin bir qədər kölgədə qaldığı və sensasiya, kriminal xəbərlərin daha çox qabağa keçdiyi günümüzdə Qvami bəy ürəyinin diktəsi ilə yazır. Buna görə də onun nəinki "Qəmiş"ləri, eləcə ömrünü vətənə xidmətə həsr etmiş sənət adamlarından yazdıqları da maraqla oxunur.

"Hər dən gülməyim gəlir" kitabının çapına dəstək verənlər qəfil ortaya çıxdı. Amma kitabdakı şeirlərin, yazıların, lətifələrin, deyimlərin yazılmasına Qvami ömür payının illərini verib. Yazıların hamısı kitaba salınsaydı, qalınlığı neçə qat olardı. "Hər dən gülməyim gəlir" kitabının ərəşəyə gəlməsi üçün mən də köməyimi əsirgəməmişəm. Buna görə də sağ olsun, təkidlə etiraz etsəm də kitabın redaktoru yerinə mənim adı yazdırıb. Onu da əlavə edirəm ki, təbiətən ciddi adam olduğundan Qvami bəy hər dən gülür və sonradan bu gülüş şeirə, yazıya, deyimlərə çevrilir...

Səməd Məlikzadə,
"Tumurcuq" qəzetinin
redaktoru

YURD YERİ

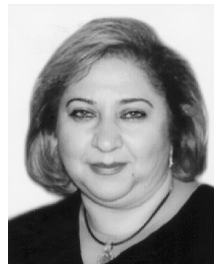

Heç kəs nə qədər könlündən keçsə də, tək yaşamır, bu mümkün olan iş deyil. Əhalisinin ömründə birçə dəfə də olsun, bir-birinin üzünü görmədiyi ölkələri belə gözəgörünməz tellər bağlayır. Bu tellərin hansı biri olur-olsun — mədəni, iqtisadi, siyasi, hərbi... bu bağlar etnoqenezi, yəni millətlərin kökünü istər-istəməz dəyişdirir, tarixdə dolanbaclar yaradır və antisistemin özülünü qoyur. Elə bir zaman gəlir ki, insanların yaşayış tərzini asan olsa da, o cür yaşayışdan bezirlər... Əlbəttə əmrə, göstərişlə, təbiətin yaratdığının üstündən yeni etnos, təzə millət yaratmaq qeyri-mümkündür. Belə olsaydı, onda gərək Makedoniyalı İskəndərin keçib getdiyi torpaqlarda təzə millətlər peyda olaydı. İskəndər Zülgərneyin bunu çox istəsə də, onu bacarmadı...

Lev Qumilyov

Xədicə Əsədova

*Sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru,
Azərbaycan Milli İncəsənət
Muzeyinin direktor müavini,
Rəssamlar İttifaqının üzvü*

Muzeyimizdəki "Qaytağ" tikmələri...

1936-cı ildə Azərbaycan Dövlət Muzeyinin kolleksiyasından digər bir muzeyə Azərbaycan Milli İncəsənət Muzeyinə çox qiymətli eksponatlar təhvil verilir. Onların arasında maraqlı naxışları ilə seçilən 21 tikmə nümunəsi vardı. Görən bu tikmələr kiminki olub? Avropa və Rusiyada bu tikmə növü Dağıstanda yaşayan avar və darginlərin mədəniyyətinə aid edilir. Darginlər özləri də üç etnik qrupa bölünür: qaytağ, dargin və kubaçilər; Adların çəkdiyim etnik xalqların məişətində, adət ənənəsində tarixən "qaytağ" tikmələrindən geniş istifadə olunurdu.

Tikmələr çox güman ki, yerli sakinlər və yaxud tacirlər tərəfindən muzeyin ekspedisiya qrupuna satılıbmış. Satanların kimliyi bizə yalnız inventar kitablarından

ƏLİMİZ-ƏTƏYİMİZ

məlumdur 1925-ci ildə Səid Məhəmməd oğlundan, həmin ildə Musəri Xan Niko Məhəmməd oğlundan, 1939-cu ildə isə "Azərbaycan kənd təsərrüfatı muzeyindən" muzeyin fonduna qəbul edilmişlər. Xalq arasında bu növ tikmələrə "Qaraqaytağ" da deyilir. Azərbaycan Milli İncəsənət Muzeyində qorunan bu tikmə kolleksiyası ilə bağlı tədqiqatı ilk dəfə bu sətirlərin müəllifi aparıb. Çox təəssüf ki, Azərbaycanda heç bir elmi mənbədə onların mənsəyi haqqında indiyəcən bir söz deyilmədi.

Əcnəbilərin sə elmi mənbələrində "Qaytağ" tikmələrini yaradan Dağıstandan olan kiçik etnik qruplardır. Onlardan biri Şimali Qafqazdan olan ən böyük və Azərbaycanda sayca altıncı etnik qrup sayılan avarlardır. Avarlar Azərbaycanın şimal bölgəsində, əsasən Balakən və Zaqatala rayonlarında yaşayır. Bu gün Şimali Qafqazda, həmçinin Azərbaycanın şimal-qərbində yaşayan avarların qədim türk tayfasının varisləri olduğu təsdiqlənir. "Avar" sözü türk dillərindəki "avara" və ya "ayara" sözündən olub "çılğın, döyüşkən, dalaşqan" kimi izah edilir. Digər xalq - darginlərdir, onlar da Dağıstanda yaşayan ikinci böyük xalqdır. "Qaytağ" adı tarixi mənbələrdə ilk dəfə XV əsrdə işlənibdir. Həmin dövrdə

mərkəzi Dağıstanın əhalisi kütləvi şəkildə islamı qəbul etməyə başlamışdı. Hazırda darginlər Dağıstanın dağ və dağətəyi bölgəsində əhalinin 16%-ni təşkil edir. Qaytağlar Azərbaycanın şimal-qərbində yaşayan və moğol (muğal) dilində danışan xalqdır. Övliya Çələbi həmin xalqdan "qaytağ" kimi söz açır, yerli xalqın onları "moğol" adlandırdığını bildirir. Onların oğuz olduqlarını, "Buxara dilində" (Türküstan türkcəsində, yəni uyğur dilində) danışdıqlarını, Şirvana Mahan vilayətindən gəldiklərini qeyd edir. Bu məlumatlardan göründüyü kimi, yerli əhali, o cümlədən yerli azsaylı qafqazdilli xalqlar başlanğıcda "moğol" adını sadəcə türkdilli qaytağlara aid etmişlər. Yerlilərin qaytağları "moğol" adlandırmalarına səbəb isə onların moğollarla, yəni Hülakülərlə eyni dildə danışması olubdur. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, Türk dillərini tədqiq edən rus alimi Nikolay Baskakov öz kitabında moğollardan ayrıca söz açır və onları Azərbaycan türklərinin etnogenezində iştirak edən türkdilli soy və boylardan olduğunu göstərir.

Dağıstan incəsənətini tədqiq edən Rusiyanın XX əsr qafqazşünas alimi Yevqeni Mixayloviç Şillinq "Qaytağ" tikmələrini araşdıran ilk tədqiqatçı idi. Daha sonra Dağıstan incəsənətini araşdıran E.V. Kılçevskaya, A.S.İvanov, F.A.Hacalova da bu mövzuda maraqlı təhlillər vermişlər. Təxmin edildiyi kimi,

bu tikmələr XVI əsrdən etibarən görünməyə başlayıb. Onlara Qafqazın digər ərazilərində, hətta qonşu bölgələrdə belə rast gəlinməz. Belə işləmələr saraylarda ya şəhərlərdə olan manifaktura, artellərdə deyil, xalq tərəfindən araya-ərsəyə gətirilirdi. Öncə sandıq, beşik kimi əşyalara atkı, örtük olaraq istifadə edilmiş, daha sonra isə doğum, toy, cənazə mərasimlərində istifadə üçün nəzərdə tutulan bu tikmələr ən qədim, arxaik motivlərlə bəzədilirdi və evdə istifadə olunmaqla yanaşı bədii özəllikləri, dini inancları da əks etdirirdi. "Qaytağ" həmçinin nəzərlilik, müalicəvi magik, təbiətdə baş verən bəlalardan da qoruyucu əhəmiyyət daşıyırdı. Doğum, düyün və ölüm kimi insan həyatının hər üç mərhələsində bu işləmələrdən istifadə olunub. Doğulmuş uşaq beşiyinə mütləq iç tərəfi naxışlı "qaytağ"dan bu yaxınacan istifadə edilirdi. Bu atkı üzərindəki naxışlar körpəni gecəgözü mövhumu qüvvələrdən qoruyurdu. Düyünlərdə isə cüt hazırlanan "qaytağ"ın bir hissəsi qız evinə hədiyyəylə göndərilir, ikincisi isə oğlan evinə aparılırdı. Sonra "qaytağ"ın hər iki parçası yeni qurulan ailədə sandığa qoyularaq növbəti nəsə ötürülmək üçün qorunurdu. Miras olaraq

"qaytağ" yalnız kişi xətti ilə nəsildən-nəsə keçirdi.

"Qaytağ"lar üzərində qıpçaq-oğuz türklərinə məxsus damğanı xatırladan motivlərdən günəşin - svastika, xaçabənzər, dairə, çərxi-fələk kimi müxtəlif təsvir formaları, o cümlədən qarmaqlar, üçbucaq, səkkizbucaqlı ulduz, həndəsi və quş, əl, insanı xatırladan rəngli, şux koloritli naxışları ilə çox baxımlıdır. İşləmələr üzərində geniş

yayılmış petroqrafik nişanlar da yer tutur. Burda eyni zamanda 1920-ci illərə qədər mövcud olan qədim ərəb yazılarına bənzər həflər və türk təsviri sənətində rast gəlinən simvolik motivlərdən də geniş istifadə edilib. Şərti, yəni qeometrik formada stilizə edilmiş nəbatı motivlərə türk zərgərlik sənətində tez-tez rast gəlmək olar. XIX-XX əsrlərdə hazırlanan "Qaytag" əl işləri üzərində bəzən müxtəlif emblem tipli ay-ulduz nişanlarına da təsadüf edilir. Yerli xalq bunlara məsələn, qadın və kişi başlanğıcı kimi, müxtəlif adlar vermişlər. Xalq arasında geniş yayılmış bu motivlər haqqında hələ qədim yunan alimləri belə yazmışlar: "Burada insanlar Günəşi və Ayı - Zevs Allahı kimi müqəddəs sayırlar". Həqiqətən də bu ərazinin divar bəzəklərində ağacdan hazırlanmış qapı, pəncərə cərçivələrində, saxsı qablarda belə motivlərdən istifadə edilir. Qarmaqlı, dalğalı motivlər dəniz mənzərəsini canlandırır. Baxmayaraq ki, əsl Dağıstan heç bir tərəfdən dənizlə əlaqəli deyil, bu motivlər heç şübhəsiz Dağıstana Xəzərlə sərhəd olan şərq bölgələrindən gəlməsi mümkündür. Totem olaraq qoyun kəlləsi - evi, ocağı qoruyan talisman, buynuz - nəzərlik, maral - evə uğur gətirəcəyi mənasını verirdi. Bu işləmələrdə olan motivlərdən hər biri dərin mənə kəsb edir. Onlarla yanaşı damğalar da var - "S" formalı, quş ayağı, üç diş formalı və digərləri... Bəzən "qaytağ" üzərində

Azərbaycanda və Yaxın Şərqdə çox yayılmış "buta" motivləri də işlənir. Buta od, alov, sərv ağacı, damla kimi fərqli anlamlarda yenə də ocağın, evin qorunması mənasında işlənir.

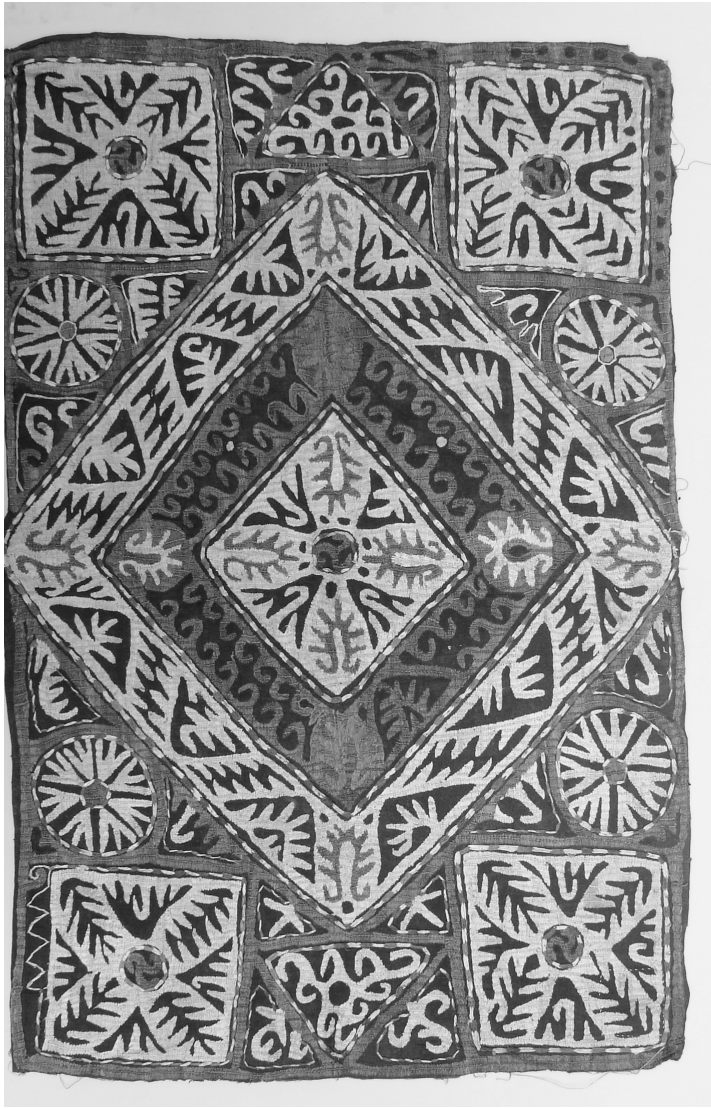
Belə işləmələrin XIX əsrin sonlarında artıq istehsalı dayandırılmışdı. XX əsrin 20-30-cu illərində bu növ tikmə istehsalının bərpası üçün bir çox cəhdlər göstərsə də, təəssüf ki, onlar baş tutmur. Bu onunla izah edilir ki, boyaqda artıq Avropadan gətirilən süni tərkibdən istifadə edildiyinə görə onların rəngi solğun olur və istifadə edilən parçalar, saplar da keyfiyyətsiz, tikişlər kobud, nizamsız şəkildə icra edilirdi.

Adətən Dağıstanda pambıq saplardan toxunan parçanın altından bezdən astar çəkilir və bu iki parça bir-biriylə birləşərək, iynələrdən sancma üsuluyla onların sürüşməməsi üçün bərkidilir və üzərlərində ipək saplar vasitəsilə naxışlar tikilirdi. Əsasən Azərbaycanın Şəki bölgəsindən gətirilən ipək saplar öz zərifliyi ilə seçilir və qaytağa xüsusi incəlik verirdi. Dağıstanda Aşağı Qaytağ mahalı ərazisində hazırlanan ipək saplar öz keyfiyyəti ilə Azərbaycanın Şəki ərazisindən gətirilən ipək saplardan seçilirdi. Onlar kobud, qalın və solğun rənglərdən ibarətdi. Daha sonralar "Şəki ipəyi" ifadəsi yerli xalqın dilində terminə çevrilir, onlar öz ipək saplarını da belə adlandırırlar.

Keçmişdə "Qaytag" işləmələrində

istifadə edilən saplar yerli təbii maddələrlə boyanırdı. Tandı kəndində yerli əhalinin "axsinaq" daşından aldığı firuzəyi-göy rəng, müxtəlif ağac qabıqlarından, otlardan, meyvələrdən, yaşıl qoz qabığından alınan boyalar müxtəlif çalarlı rənglərin əldə edilməsinə imkan verirdi.

"Qaytağ" tikmələri XIX-XX əsrdən başlayaraq Avropaya satışa çıxarılmış və hətta Parisdə böyük marağa səbəb olmuşlar. Bu işləmələrə Avropada "Şərq tikməsi" deyirdilər. "Qaytağ" işləmə növünün mövcud nümunələrini kolleksiyaçılar üçün ilk tədqiq edən ingilis araşdırmaçısı Robert Çensner olub. Sovet hakimiyyətinin ilk illərində "Qaytaq" işləmələrinin istehsalı tükənmək üzrəydi. Böyük Vətən müharibəsindən sonra, 1950-ci illərdə ipəkdən hazırlanan tikmələr lap azalır. Bu da ipək, sap azlığı ilə izah edilir. 1980-ci ildə Robert Çensner Dağıstana xüsusi ekspedisiya təşkil edir və bu ərazidən küllü miqdarda "qaytag"ın çıxarılmasına nail olur. Öncə hərəclərdə 80 evro dəyərində satılan "qaytağ"ların qiyməti ən qısa zamanda 1000 evroya qədər yüksəlir. 1993-cü ildə Çensner Londonda 171 ədəd "qaytağ" rəsmi daxil edilən kataloq nəşr etdirir. O dövrdə qaytağların nümayiş edildiyi sərgilərin miqdarı durmadan artır. 1994-cü ildə Parisdə, İstanbulda, Boston, Stokholm, 1995-ci ildə Berlində, Melburn, Sidneydə, 2003-cü ildə yenə də

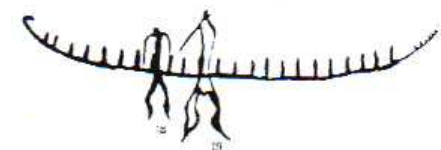
İstanbulda Sabancı muzeyində sərgilər təşkil edilir. Dünyanın ən tanınmış muzey kolleksiyalarında Sankt Peterburqun Ermitaj, Etnoqrafiya, Moskvanın Dekorativ və Xalq Sənəti Muzeyində, Dağıstan, Azərbaycan və b. ölkələrdə

"qaytağ" nümunələri qorunub saxlanılır.

"Qaytağ" tikmələrini tədqiq edərkən onların tarixi bədii özəlliklərini araşdırmaqla yanaşı, mən onun daha çox digər xalqlarla mədəni bağlılığına diqqətimi yönəltdim. Heç şübhəsiz, dağıstanlı ustalar tarix boyunca başqa qonşu xalqların təcrübəsindən yararlanmışlar. "Qaytağ" tikmələrinin dekorundakı zənginləşmənin digər səbəbi də Şərqi ölkələrindən bura gətirilən mallarla bağlıdır. Bunu ingilis araşdırmaçısı Robert Çensner də öz kitablarında təxmin edir. Bu əl işləmələrində, Türk, İran xalı və məxmərlərdə, eləcə əl işləmələrində olan motivlərdən istifadə edildiyini aşkara çıxarır. Hətta bəzi elementlər səlcuq motivləri də sayıla bilər, onlara Dağıstanın təkcə əl işləmələrində deyil, eyni zamanda ağac və daş oymalarında da rast gəlinir. Dağıstanın tikmə sənətində digər xalqların təsirindən zənginləşmək və bu özəllikləri öz üslubuna

çevirmək kimi professional vərdişlər mövcuddur. Buna misal kimi Qarabağda toxunmuş "Əjdahalı" çeşnisindəki xalçanın "qaytağ" kompozisiyası kimi təkrarlandığını misal göstərmək olar. Budaq, yarpaq kimi motivlər, hətta rəng

harmoniyası Qarabağ xalçalarına aid özəlliklərdir. Təki bu nümunə ilə biz zəngin Qarabağ xalısından keçən motivləri izləyərək Q.İ.İsmaylov kimi araşdırmaçıların irəli sürdüyü: "Baxmayaraq ki, bu işləmələr Dağıstanda hazırlanmışlar, bu işləmələrin gerçək yerinin İranımı, Türkiyəmi, Azərbaycanımı olduğunu öyrənməyə çalışmalıyıq." sualına belə məntiqi cavab verə bilərik "Qaytağ" termininin bir ifadə olaraq açıqlanmasına diqqəti yönəltsək görürük ki, "Qaytağ" kəlməsi dilimizdə mövcud olub, melodik cəhətdən son dərəcə müntəzəm, qəti, sürət etibarlı ilə yeyin, dinamik və insanda yarış duyğusu oyadan Azərbaycana məxsus oyun havasıdır. Bəzi hallarda o kəndir üstə də oynanır. Bəlkə də, məhz kəndir üzərində oynandığı üçün o "Qaytağı" adlanır. Eyni zamanda dilimizdə "qaytağ" bağ, bənd mənasında da işlənir. Məsələn, "ağzının qaytağı yoxdur" - danışığını bilməyən adam haqqında belə deyilir. Bu ifadə istifadə edildiyi hər iki halda Azərbaycan türkcəsində işlənən termin kimi çıxış edir. Motiv olaraq isə heç inkar edilmədən qıpçaq-oğuz elementlərini özündə yaşatmaqdadır...

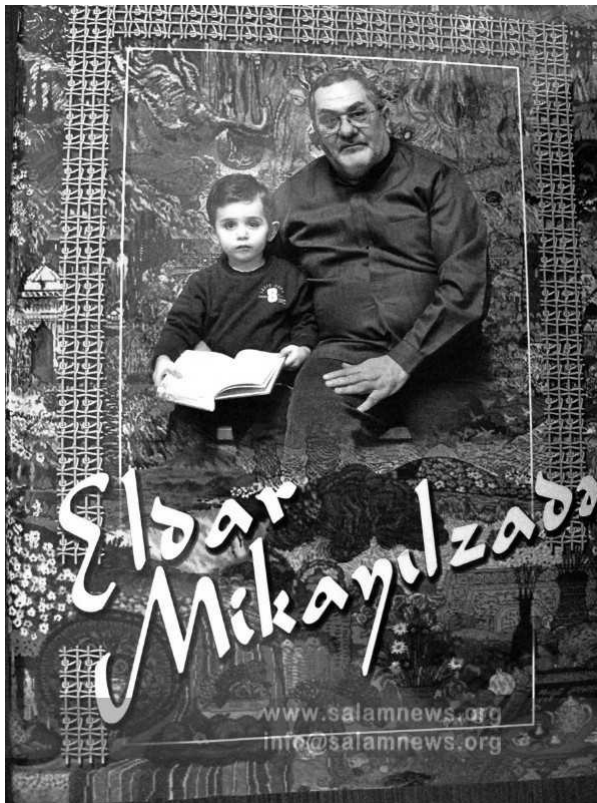

Rəssam Eldar Mikayılzadənin xalça dünyası

Xalça sənətinə dəyərli töhfələr bəxş edən istedadlı rəssam Eldar Mikayılzadənin əsərləri Azərbaycanda və biz deyərdik ki, müasir xalçaçılıq sənətində ən uca yerlərdən birini tutur. Rəssamın "Leyli-Məcnun", "Şəbi-Hicran", "Yaranış", "Kəhkəşan", "Bir xalçanın təkamülü" və digər əsərləri dünyanın bir çox ölkələrində, mötəbər sərgi salonlarında, eləcə də Vətənimizdə sərgilənir və şəxsi kolleksiyalara yaraşlıq verir.

E.Mikayılzadənin xalça sənətinə gətirdiyi fərqli üslub Azərbaycan xalçasının yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoymağına bir sübutdur. Bu baxımdan biz xalçanı yalnız naxışlardan ibarət görmürük. Eldar Mikayılzadə xalça üzərində klassik xalça çərçivəsini genişləndirərək, bu sənətin hüdudlarını yeni ölçülərdə təqdim etməyi bacarıb. O, sübuta yetirdi ki, xalça sənəti özlüyündə dərin bir ümmandır və xalçaçı isə dünyanı kəşfə çıxan bir səyyah kimidir. Bildiyimiz kimi əvvəllər də süjetli, müəyyən məzmun kəsb edən xalçalar toxunmuşdur. Lakin E.Mikayılzadənin əsərləri məzmun etibarı ilə fəlsəfi

xarakterdədir. Biz deyərdik ki, rəssamın əsərləri xalça sənətində intibah dövrünü yaşadır. Dediymizə sübut kimi E.Mikayılzadənin "Yaranış" adlı sujetli xalçası bariz nümunə sayıla bilər.

"Yaranış" adlanan bu xalçada bir neçə süjetin canlandığını, daha doğrusu, qovuşduğunu görürük. Belə ki, rəssam bu əsərə bizim tarix, mədəniyyət, adət-ənənə, həyat tərzimizə xas olan müxtəlif meyarları uğurla, böyük ustalıqla sığışdırma bilibdir.

Əsərdə biz iki fərqli məkanla qarşılaşırıq. Birincisi, ümumi xalçanın görünüşü, ikinci məkan isə xalçanın içərisində xanada toxunan xalçadır. Əslində, "Yaranış" xalçasında elə ilk baxışda nəhəng bir xalça dəzgahı görürük. Burdakı xalça artıq toxunub qurtarıb. Özü də bir yox, bir cüt xalça tamamlanıb.

Xalçaçılarda belə bir deyim var: Xalça salama gəlib.

Bu o deməkdir ki, toxunmuş xalça xananın arxa tərəfindən fırlanıb, ön tərəfindən gözə çarpır. "Yaranış" adlı xalça da bu xanada "salama gəlib". Toxucular işlərini təzəcə bitirib. Çay dəstgahı, xalça qayçıları da hələ yığışdırılmayıb. Alətlərin sayından bəllidir ki, bu dəzgahda üç xalçaçı işləyib. İçərisində səmənə olan bayram xonçası, yarımçıq kələf, hətta adətən xanadan asılan üzərlik də gözə deyir. Heç, qırxımdan sonrakı "qıltar" da təmizlənməyib. Başmaqların yanında pişik xumarları yatır...

Dəzgahın sol tərəfində yaşlı bir qadının şəkli asılıb. Bu rəssamın nənəsidir. Əslən şuşalı olan Rübabə nənə rəssamın dediyinə görə, onun həyatında əvəzolunmaz rol oynayan, xatirəsini daim qəlbində yaşatdığı bir

insandır. Rübabə nənə həm də dəyərli xalçaçı, əlindən misilsiz çeşnilər çıxan bir sənətkar olub. E.Mikayılzadənin xalçaya və xalça sənətinə olan həvəsi də Rübabə xanımdan keçmədir.

Xana üzərində bütöv və tamamlanmış görünən bu sujetli xalça insanlara elə bil HEKAYƏT nəql edir. Bu məhz E.Mikayılzadənin ilmələri danışdığı hekayətdir!

Bildiyimiz kimi, xalça əsasən təbii yundan, ayrılmış iplərdən toxunur. Yəni, dünyaya gələn quzu ilə birlikdə hansısa bir xalça da hardasa artıq yaranmağa başlayır. Əsərdə tütək çalan çobanın qoyun-quzu otarması təsvir olunub. Biz quzuları bir neçə fərqli rəngdə görürük. Bu yunun təbii rəngləridir və bu müxtəlif rəngli yunlardan alınmış ipləri boyamadan da nəfis xalı-xalça toxumaq mümkündür. Budur, uşaqlar körpə quzularla oynayır, onları tumarlayır, əzizləyirlər. Çəpərin digər tərəfindəsə qoyunlar qırxılır, yun çırpılır, yuyulur, didilir. İp cəhrədə ayrılır. Rəssam əsərdə pərakəndə şəkildə müxtəlif ağacları, kolları nəzərə çarpdırır ki, bu da iplərin təbii boyalarla, rənglərlə boyandığına işarədir.

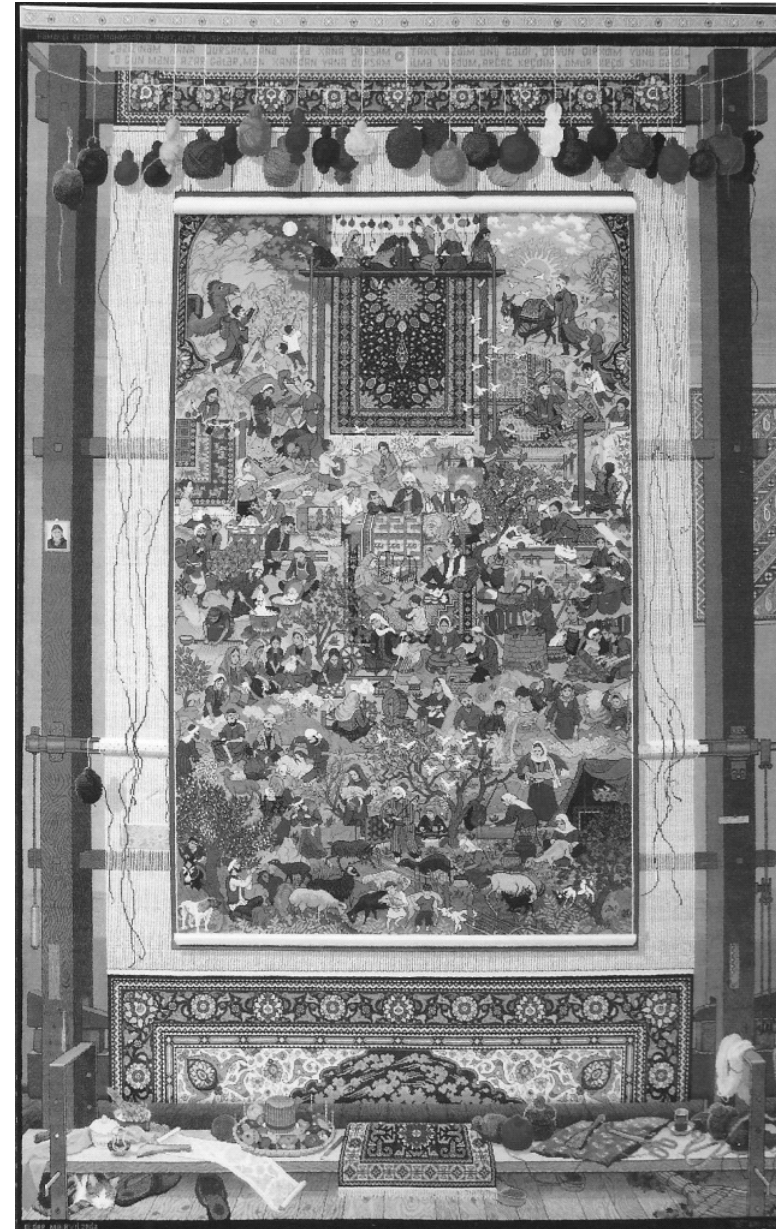
Keçəçilik də bu sənət növünə aiddir və çox qədim tarixə malikdir. "Yaranış"da keçəçilərin zəhmətini görürük. Onlar yunu üst-üstə qoyaraq sıx bükür, dəfələrlə isladır, xüsusi alətlə təpir döyürlər. Adından göründüyü kimi, nəm yunlar bir-birinə yapışır sıxlaşır, keçə halına düşürlər.

Böyük qazandasa, ocaq üstündə

qaynayan suda, baramadan ipək alınma səhnəsi əks olunub. Onu da deyək ki, parlaq, rəngarəng ipək saplardan toxunma xalçalar tarix boyu insanları heyran edibdir.

Xalça və toxuculuğun insanların həyat tərzində, onların gündəlik yaşayışında nə kimi yer tutduğunun bu əsərdə bir daha şahidi oluruq. Budur, ana körpəsini beşikdə yatızdırır, eyni zamanda digər övladı ilə birlikdə kələf yumaqlayır. Rəssam "xiləbuta" kompozisiyasında qədim çeşnili xalçanın ailənin başını bir yerə yığan, dəyərli, milli atributlardan biri olduğunu tamaşaçıya çatdırmaq istəyir.

Mərkəzdəki iri masanın dövrəsində məşhur Azərbaycan rəssamlarını S. Bəhlulzadəni, xalçaçı L.Kərimovu, hətta Soltan Məhəmmədi və bir də rəssamın özünü yəni Eldar Mikayılzadənin uşaqlığını görürük. Rəssam burda əyani və qiyabi şəkildə bəhrələndiyi ustalarını anır, onları bir araya gətirir. Bu məqamda "Yaranış" adlı xalçanın məgzi-mənası bütün xırdalığı ilə göz önünə

sərilmiş olur.

E.Mikayılzadə öz uşaqlığını Səttar Bəhlulzadənin yanında keçirib. Elə o vaxtdan da Bəhlulzadə şedevrlərinin yaranmasına şahidlik eləyib. Əsərdə Səttar Bəhlulzadə ilə yanaşı əyləşən oğlan masa ətrafına yığışan rəssamları dinləyir. Bu oğlan S.Bəhlulzadənin tələbəsi, günümüzün xalça sənətinə dəyərli töhvələr verən xalçaçı rəssam E.Mikayılzadədir. Arxa tərəfdə isə Cəfər Müciri öz "Saib Təbrizi" adlı xalçasını tutub. C.Müciri Azərbaycan xalça sənəti ilə bağlı bütün texnolojinin dərinliklərini, sirlərini araşdırmış, onları tədris etmişdir və E.Mikayılzadənin özü də məhz onun istedadlı tələbələrindən biri idi. Xalça sənətini el-oba məşğuliyyətindən ayıraraq, dünyəvi bir elm səviyyəsinə qaldıran, tədris mərhələsinə çatdıran ilk insan L.Kərimov, budur, Soltan Məhəmmədlə yanaşı əyləşib. O, çox dəyərli tələbəsi olan E.Mikayılzadəni S.Məhəmmədə göstərərək əlini çiyninə qoyub, onun barəsində danışır. Masada bu düşüncənin bariz nümunəsi kimi E.Mikayılzadənin "Şəbi-Hicran" adlı əsərini görürük. Əjdaha motivli xalçanın masa üzərinə qoyulması da təsadüfi deyil. S.Bəhlulzadə isə masanın sol tərəfində əyləşib, onların söhbətinə maraqla qulaq asır.

"Yaranış" yalnız texnoloji sarıdan xalçanın yaranış prosesini deyil, eyni zamanda E.Mikayılzadə sənətini də özündə ehtiva eləyir.

E.Mikayılzadənin bu gün onlarla tələbəsi var və onların sayı getdikcə də

artır. (Bu məqalənin müəllifi olmaqla yanaşı, həm də E.Mikayılzadənin tələbələri sırasında olduğum üçün özümdə bir fəxarət duyuram.)

E.Mikayılzadənin əsərləri hərəsi öz növbəsində xalçaçılığa yeni bir söz, yeni çalar, eyni zamanda yeni bir tapıntı gətirir. Rəssam rənglərin dilini çox gözəl bilir və onlarla rəftarında xarüqələr yaradır. Bu cür elmə sahib olmaq və S.Bəhlulzadənin, L.Kərimovun dəyərli sənətinin davamçısı kimi, rəssama yunun, rənglərin sehri ilə daha ecazkar əsərlər yaratmağa imkan yaradır.

Arxa tərəfdə qızlar tərəfindən ərişlərin uzadıldığını görürük. Digər tərəfdə artıq xalça "dardadır". Sol tərəfdə isə, toxunub yenidən bitmiş xalça görürük. Artıq xanadan asılmış yumaqlar açılır, kəsimə hazırlıq görülür. Hər bir xalçanın "kəsilməsi", onu toxuyanlar üçün bütöv bir bayramdır. Əsərdə bu münasibətlə Azərbaycan plovu artıq süfrəyə qoyulub, gözlər yola dikilib. Görünür, başqa qonaq da gözlənilir. Xana dövrəsində qurulmuş bu halal süfrə "Yaranış" adlı xalçanın toxunub, araya-ərsəyə gəlməsində xüsusi rolu olan toxucu Zümrüd xanım və Safuranı, xalçaçı Afət xanımın təsvirlərini də görürük. Xüsusilə, Zümrüd xanımın başındakı kələğayı çeşniyə məxsusi gözəllik gətirir.

Nisbətən yuxarıda isə artıq kəsilmiş xalçanın çayda səliqə ilə yuyulduğunu görürük.

Digər tərəfdə qızla oğlanın birlikdə

kələfdən ip açıb, yumaq etdiklərini görürük. Xalqımızın adətinə görə keçmişdə qızla oğlan bir-birinə qoşulub gəzintiyə çıxma bilməzdi, təkliddə söhbətə də izn verilməzdi. Onların bir-birlərini yaxından tanımaları üçün kələf açmaq (oğlan kələf tutur, qız yumaq eləyirdi) o zamana görə gözəl vasitəydi. Asta-asta kələf açılır, yumaq dolanır. Bu vaxt ərzində gözlər baxışır, söhbət çözlənirdi. Rəssam xalçaya aid hər bir xırdalığı, məna və rəmzləri nəzərdən qaçırmayıb. Xalçada təsvir olunan gənclərin başı üstündə ağ göyərçinlər pərvaz edir. Bu da saf məhəbbətin nişanəsidir.

Əsərin üst hissəsində "Şeyx Səfi" xalçasının toxunuş anını görürük. Məlumdur ki, "Şeyx Səfi" xalçası dünyanın gözəl və nadir sənət incilərindən sayılır. Qadınlar, qızlar xalça toxuyur, yaşca kiçik qızlara isə ilmə vurmaq öyrədilir. Dəzgah arxasında əyləşən toxucuların sayına görə də onları dahi Nizami Gəncəvinin "Yeddi gözəl"inə istinadən yeddi səyyarə, yeddi qadının kainata gözəllik qatacağına işarə vurulur. Qadınların geyimlərini də rəssam poemada olduğu kimi hər gözəli öz səyyarəsinə uyğun rəngdə təsvir etmişdir.

Səhərin erkən çağı kəndlinin özününkülərnən halallaşmış-hümbətləşmiş toxunan xalçaları satmaq üçün bazara yollandığını görürük. Onun zövcəsi isə ərinin sağ-salamat gedib-qayıtması inancı ilə kişinin arxasınca su atır. Kiçik oğlu isə atasından bir müddət ayrı düşəcəyi üçün ağlayır. Əsərin sol

tərəfindəsə artıq axşamın düşdüyünü görürük. Ayın ziyası insanda xoş ovqat yaradır. Ulduzlar səmada süzən buludların arasından gözləri qamaşdırır. Xana toxuyan qadınlardan biri yola boylanıb, səhər tezdən şəhərə gedib artıq qayıdan həmin kəndli qarşılayır. Aşağıda atasının gəlişinə sevinib hər kəsə xəbər çatdıran qargı at sürən iki uşaq görürük. Səhər yola saldıqı atasının gəlişinə oğlan qardaşı ilə birgə sevinir. Səhər xalça yüklü ulaqla şəhərə yollanan kəndli, axşamsa çiyindəki dolu xurcun və dəvə ilə öz evinə qayıdır. Kəndli öz ailəsinin üstünə əlidlolu gəlməyin sevincini yaşayır. O, həyacanlıdır,öz

ünsürlərdən biri olduğunu nəzərə çatdırır.

Xalçanın üst hissəsində bir bayatı nəqş edilib. Rəssam əsəri, öz daxili aləmindən gələn və özünün qəlbindən qopan bir bayatı ilə tamamlayır:

Əzizinəm xana qursam,
xanə içrə xana qursam
O gün mənə azar gələr,
mən xanadan yana dursam.

Eldar Mikayılzadə demək olar ki, bütün həyatını xalça sənətinə həsr eləyib. Xana, xalça toxunuşu, xalça çeşniləri, eskizlər işləmək artıq onun

doğmalarının yanına tələsir, sevinclə onları salamlayır. Qədim dövrlərdə xalça-gəbə var-dövlət, iqtisadi ucalıq idi. Rəssam bu əsərdə bizlərə bütünlüklə xalçanın yaranışını, onun insanların həyatında nə kimi yer tutduğunu göstərir və xalçanın Azərbaycan xalqının məişətində aparıcı

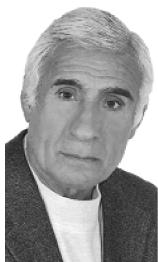
çoxdankı yaşayış tərzinə çevrilib. Bayatıda rəssam xanadan, xalı-xalçadan ayrı qalması az qala özüyün fəlakət sayır.

Taxıl əzdim unu gəldi,
qoyun qırxdım yunu gəldi
İlmə vurdum, arğac keçdim,
ömür keçdi sonu gəldi

İnsanın həyatı üçün əvəzsiz nemət olan çörək taxıldan həslə gəlir. Taxıldan un üyütməksə səbr və zəhmət istəyir. Rəssam E.Mikayılzadə bunu xalı-xalçanın yaranışı ilə müqayisə eləyir. Eyni zamanda rəssam çəkilən hər bir zəhmətin həyatda mütləq bəhrəsinin olacağına əmindir. Xalça toxunmasında istifadə olunan ip-sapın alınması eyni ilə taxıldan unun həslə gəlməsi kimi çətin və uzun bir prosesdən keçməli olur. Rəssam E.Mikayılzadənin bu günə qədər onlarla əsəri xalçada toxunub və bu da yüzlərlə arğaçdan keçmək, minlərlə ilmə vurmaq deməkdir. Özünün bayatısında deyildiyi kimi "Ömür keçdi, sona gəldim" ifadəsi müəllifin onun artıq kamillik zirvəsinə çatdığını və bu illər ərzində öz sənəti ilə birlikdə həyat yolunda yanaşı addımladığını duyuruq...

Arzu Zeynalova

*Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının
dissertantı*

"ÇƏKƏNDƏ MİSRI QILINCI..."

Qılıncoynatma - yaxın məsafəli döyüşdə kəsici soyuq silahla müəyyən qayda üzrə təkbətək aparılan mübarizədir.

Azərbaycanda qılınclar e.ə. 2-ci minilliyin 2-ci yarısına aid mədəni təbəqədən aşkar edilib.

Qılınc - adətən kübarlara məxsus silah hesab olunurdu və hətta bir çox xalqlarda, onu hakimiyyət rəmzi saymışlar.

Çox vaxt at üstündə, bəzən də yerdə - xüsusi meydanda qılınclar toqquşardı. Qılıncoynatmaya qabaqcadan hazırlıq görülər, xüsusi qılınclar sifariş edilir, onların möhkəm olmasına çalışırdılar. Cıdır qılıncoynatmasında məharət göstərənlərə hədiyyələr verilər, onlar el igidi sayılırdı.

Qılınc oynadanların oyununu müşayiət edən xüsusi nəğmələr də olub. Bu nəğmələr əsasən oyunun ahənginə, ritminə uyğun, rəqiblərin yaxın adamları tərəfindən

oyunu daha da qızıqdırmaq, igidlərin psixoloji durumunu saxlamaq, onlarda qələbə əzmini artırmaq, bəlkə də, qılınc oynadanlardan birini çaşdırmaq məqsədi daşıyıbdır.

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanlarında qəhrəmanın bərk ayaqda "Qılincıma doğranayım, ...oxuma sancılrayım", - deyər and içməsi, ya birinə alxış edəndə "çalışanda qara poladüz qılincin kütəlməsin" deməsi Qılınc kultuna himmətin böyük ehtiramını ifadə edir. Dədə-baba türklər and içəndə qılınca and içər, əyilib qılinci öpərdilər. İnanırdılar ki, and pozulsa, qılinc özü öz sahibini kəsəcək. Qara poladüz qılincin altından keçən günahkarın suçu bağışlanardı. Zifaf gecəsində qardaşını xilas etməyincə, zövcəsinə əl vurmayaçağına and içən igid qılinci qız ilə özü arasında qoyub yatardı. "Qılincıma toğranayım" ifadəsinə M.Kaşqari öz divanında aydınlıq gətirir - Qırğız, Yabaqu, Qıpçak və eləcə də başqa boyların adamları bərk ayaqda qılinci çıxarıb önə qoyar, - "Sözündə durmasan, qılinc qanına bulansın" - deyər and içərlər...

Azərbaycan nağıllarında qılinc qəhrəmanın məğlubedilməzliyinə işarədir. "Paslı qılinc" nağılında kiçik qardaş qılinci belinə bağlayanda ona güc gəlir: Bu nağılda qılinc qəhrəmanın ruhunun rəmzidir və burda yenilməzliyin ruhla bağlılığı özünü göstərir. Qeyri-adi fiziki gücə malik olmasına baxmayaraq, bahadır, bəzən demonik

varlıqlarla mübarizə aparmaq üçün qılınca, onun sehrli gücünə möhtac qalır. Bəzi nağıllarda qəhrəmana bu mübarizə üçün ayrıca qılinc təqdim edilir. "Təpəgöz" nağılında Şir İsgəndərə poladı şir südündən yoğrulan qılinc verir. "Al dərviş" nağılında qılincin vəzifəsini söz yerinə yetirir.

Danılmaz həqiqətdir ki, türkün öz qınında mürgüləməyi sevməyən siyirmə qılincinin qəbzəsi daim onun cavanşirinin əlində dəbərib. Şahə qalxaraq kişnəyən şahbaz atın tərəfində mil durub hayqıran türk ərənin öz qılincini havada hərleməsi düşmən üçün qədərsiz dərd və müsibətə çevrilir. Dəbilqələri şüşə kimi çilikləyən, zirehləri pendir kimi doğrayan türk ərənin əlindəki o polad qılinc düşmən qalxanını mum kimi yoğurub, çox qılıncların qəbzəsini əllərində "yadigar saxlayıb". Bax, bu müzəffər yürüşlər bilavasitə türk cəngavərlərinin əzəmətinə və qüdrətinə sübutdur...

Fiziki təmrinlər, düşünülmüş şəkildə aparılan məşqlər, herb alətlərində müxtəlif silahlarla davranış vərdişləri, onların mükəmməl icrası, texniki-taktiki fəndlərin mənimsənilməsi - gələcək qələbələrin rəhni, böyük zəfərlərin təminatı olub. O cümlədən, ta qədimdən oğuz ərənlərinin qılıncoynatma yarışlarında gah yerdə, gah da at belində güclərini sınaması bir dəbə çevrilmişdi. Atçapma, oxatma, nizə tullama və s. bu kimi yarışlar arasında türklərin ən çox

sevdiyi idman növü və hərbi təlimlərdən biri heç sözsüz ki, qılıncoynatma hesab olunurdu.

Bunun təsdiqinə vaxtilə müxtəlif məqsədlərlə vətənimizə təşrif buyurmuş bir çox alim, səyyah, ictimai-siyasi xadimlərin elmi araşdırma və xatirələrində də rast gəlmək olar. Onlardan biri də olsun - məşhur fransız səyyahı Jan Şarden. Şardene görə, azərbaycanlı gənclərin məşğul olduğu ən başlıca oyunlar - ox-kaman, qılıncoynatma və cıdırıdır. Qılınc oyununda məharət göstərmək üçün ilk növbədə güclü qola malik olmalısan. Buna görə də həmin idman növünü öyrənənlər məşq zamanı hər iki qoluna daş bağlayar və eyni zamanda çiyinlərinə də ağırlıq bərkidərdi. Çiyin daşları qolların hərəkətinə mane olmamaq üçün nal şəklində düzülərdi. Qılıncı bu vəziyyətdə irəli-geri, aşağı-yuxarı oynada-oynada həm də fırlanırlar ki, bu da əzələlərin möhkəmlənməsinə bir əlacdır.

Səyyah göstərilən yarışlarla yanaşı zorxanalarda qılıncoynatma üzrə məşqlərin keçirilməsi barədə məlumat verir: "Qılınc oynadanlar tamaşa meydanında görünəndə silahlarını ayaqları arasında yerə qoyurlar. Silahlarsa düz qılınc və qalxandan ibarətdir. Tərəflər dizlərini yerə ataraq öz silahlarını öpüb, alınlarına toxundurur, səcdə edirlər. Sonra qalxıb əldə silah tənburun ahəngi ilə ayaq döyür, qalxanları ilə çevik şəkildə min cür oyun çıxarırlar. Daha sonra bir-birləri ilə

döyüşə başlayırlar. Qılıncı biri digərinə əməlli-başlı zərbə endirir, o biri isə onu qalxanla dəf edir. Qılınc oynadanlar həmişə əsil qılıncı toqquşurlar. Bu məqsədlə bəzən hətta qan da tökülür, ancaq döyüş kəskinləşən kimi vuruşanları bir-birindən aralayırırlar."

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında el-oba, yurd, Vətən təəssübü çəkən qeyrətli oğulların əlindən qılınc düşməzdi. Ceyran qaçıqlı, tərən uçuşlu, yel qanadlı ayğır atların üstünə ley kimi şığıyan türk ərənlərinin toqquşdurduğu qılınclar qınında səngiməzdi: "Böyük, iti polad qılıncımı saxlayırdım bu gün üçün....", yaxud, "Üzü dönməz, kütləşməyən qılıncımı ələ aldım" kimi mərdanə misralar, alplığa, ərđəmliyə səsləyən hayqırtılardan da göründüyü kimi türk oğlunu bu silahdan ayrıca təsəvvürə gətirmək qeyri-mümkündür.

Koroğlunun özü və atı kimi, misri qılıncının nə üçün belə adlandırıldığını yazanlar bunu müxtəlif cür yozurlar. Bəziləri həmin qılıncın Misirdən gətirildiyini, bəziləri misirli usta tərəfindən hazırlandığını, bəziləri isə Misir poladından döyüldüyünü göstərir.

"Koroğlu" dastanında Misri qılınca bəzən "əyri qılınc" da deyilir. Məsələn, "Əyri qılıncı belində, Qəssab oğlu Eyvazı gördüm". Unutmayaq ki, türklər düz qılıncı atlı əsgərin döyüş tərzinə uyğunlaşdıraraq onun ucunu bir az əyməklə sivriləşdirdilər. Sonradan onu daha da təkmilləşdirərək, qövsvəri

əydilər. Belədə qılıncın qırılmaq təhlükəsi lap aza enmiş oldu. Bundan başqa, əyri qılıncın kəsici qabiliyyəti düz qılıncdan xeyli artıqdır. Sivri qılıncı qurşayan əsgər mütləq böyük fiziki gücə malik olmalıydı. Bu səbəbdən Avropa və Çin əsgəri sivri qılıncı məharətlə işlədə bilmirdi. Sivri qılıncı döyüşmək də, çaparaq at üstündə hədəfə ox atmaq kimi türklərin çox uzun zamanlardan bəri davam edən həyat tərzini və münasib etnik psixologiyası ilə şərtlənir. Sonralar "əyri qılınc" epiteti türkləri ifadə etməyə başladı.

Professor A.Nəbiyevə görə, Misri qılıncı - suyu çəkilməmiş poladdan, orta əsrlərdə Misir ustaları tərəfindən hazırlanan qılınc tipidir. Onun nümunəsi mənbələrdən məlum olduğuna görə Misir muzeylərinin birində saxlanılır.

Hələ lap erkən yaşlardan övladlarını elə- obaya, Vətənə layiq igidlər tək böyütmək üçün əsilli valideynlərin öhdəsinə düşən əsas missiyalardan biri hesab olunurdu. Şübhəsiz ki, belə cavanları mütəhərrik oyunlara alışdırmaq, atüstü və cıdır meydanlarına cəlb etmək, hərtərəfli və ahəngdar böyüməyə, vacib fiziki təmrinlərə alışdırmaq mütləq vəzifə sayılırdı. Yağı basqılarına dövləmək, işğal altına düşməmək üçün türk ərinə digər soyuq silahlar kimi, qılıncı da mükəmməl davranmaq mütləq lazım idi. Bunu biz qəhrəmanlıq eposumuz "Kitabi-Dədə Qorqud"da daha aydın görürük. Oğuz

elinin sərkərdəsi, igidlər sərvəri Salur
Qazan, oğlu Uruza özünün döyüş üsulunu,
qılınca davranmağın texniki və taktiki
fəndlərini öyrədir:

Oğul, oğul, ay oğul! ...
Köksü gözəl dağ başına çıx.
Mənim necə savaşıraq döyüşdüyümə,
Mənim necə qılinc çalıb çəkişdiyimə,
Həm bax, öyrən, həm gözəl olub,
pusquda dur sən!

"Kitabi-Dədə Qorqud"umuzun demək olar
ki, hər boyunda bunun qabarıq təsvirinə rast
gəlirik. "Dirse xan oğlu Buğac boyu"nda
yeniyetmə Buğac qılıncını qınından siyirib
yerə-göyə meydan oxuyur. Bu yolla coşan
gücünü, tükənməz enerjisini, bitməz fiziki
qüvvəsini ya güləşlə, ya aygır atını cövlana
gətirməklə, ya da ağır, zindan qılıncını
çalmaqla özünü sakitləşdirə bilir. Qılıncının
qəbzəsini əlindən yerə qoymayaraq kafirlərə

vay verən Buğac oğuz elinin şücaətli
ərənlərindən biridir. Eposun həmin boyunda
oxuyuruq: "Buğac bəy yerindən durdu.
Böyük, iti polad qılıncını belinə qurşadı".

Türklər arasında qılinc oynatmaqla, qılinc
vurmaqla hünər göstərən yalnız igid ərənlər
deyil. Dastandan göründüyü kimi, oğuz
elində qadınlar da qılinc oynatmaqda
həvəslidir. Belə qorxubilməz, cəsur qadınlar
- Ana xatun, Burla xatun, Selcan xatun,
Baniçiçək... hamısı sevimli bəyləri ilə birgə
əllərində qılinc, qəvi düşməne qarşı
savaşda rəşadət göstərmişlər. Belə qılinc
oynadan qoçaq xanımların nümunəsini
Burla xatunun simasında görürük. Şahbaz
atını cövlana gətirib hövlək ərinin
köməyinə çatan Burla xatun belə deyir: "Çal
qılıncını, bəyim Qazan, çatdım!"

Türk əldə qılinc - birbaşa qələbə
deməkdir. Koroğlu Bayazid səfərində alır
görək nə deyir:

Yıxılsa məxluqat, qurulsa məhşər,

İsrafil surunu çala, qoymaram.
Çəkərəm qılıncı, girrəm meydana,
Uçurdaram, burda qala qoymaram.

Mənbələrin məlumatından bəlli olduğu
kimi, bütün türk padşahları, xaqan və
sultanları (Mete, Atilla, Cingiz xan, Batı xan,
Sultan Mehmet, Əmir Teymur, Uzun Həsən,
Şah Abbas və b.) birmənalı olaraq əqli
fitrəti ilə yanaşı, mahir qılinc oynatmaları ilə
də tarixdə silinməz izlər qoymuşlar.

Bir sıra qaynaqlarda göstərilir ki, məşhur
Çaldıran döyüşündə Şah İsmayıl ordu
qəlbəhəsinə özünü vurub, top zəncirlərini
doğrayarkən, hətta top lüləsini də qılınca
çapır. Bununla bağlı olaraq xalq arasında
ağızdan gələn, bu günəcən də saxlanan bir
rəvayət və zərbül-məsəl vardır. Həmin
rəvayətdə deyilir: "Osmanlı sultanı Sultan
Yavuz Şah İsmayıl Xətəidən xahiş edir ki,
Çaldıran savaşında top lüləsini ikiye
böldüyü həmin qılıncı ona hədiyyə

göndərsin. Şah İsmayıl gen qardaşının bu diləyini yerinə yetirib, qılıncı Darül-xülaḫəsənə (paytaxtına - M.A.) göndərir.

"Koroğlu"nın başqa - "Koroğlu-Əsəd" variantında Misri qılıncın hazırlanması ilə tanışlıq xeyli maraq doğurur. Usta - Rövşəndən necə qılınc istədiyini soruşanda, onun verdiyi cavab olduqca maraqlıdır, çünki qəhrəmanın tələbi misri qılıncı haqqında eşidib-bildiyinə əsaslanır: "Kamil usta, budur sözümün sağ, Qılınc boydan bir az məhdəhal ola... Dəstədən canlı ola, tələkdən enli... Ortadan kəsərli. Yarı polad ola, yarı nalpara, suyu zəhər ola, irəngi qara". Bu əslində Misri qılıncı verilən tələb və tərifdir. Onun müfəssəl şəklinə "Koroğlunun Dərbənd səfəri"ndə rast gəlirik.

Canım usta, mənə bir qılınc qayır,
Nə uzun, nə gödək, bir qərar ola.
Dəstəyi şirməyi, üzü qoşanov,
Vuranda ürəkdən xəbərdar ola.

Xorasan poladın yaxşısından seç,
Yaxşısı olmasa, yamanından keç,
Hər nəyə vuranda dayanmaya heç,
Ya fil, ya kərgədan, ya şahmar ola.

İrəxdə mənzilim, uzaqdı ara,
Suyu çox sərt ola, qilovu qara
Yarı cılxa polad, yarı nalpara,
Qara əqrəb kimi zəhrimar ola...

Məşhur ərəb tarixçisi Əl-Cahid Əl-Bəsri

türklərin sənətkarlarından söhbət açarkən, bu xalqın seçim qabiliyyəti, incə zövqü, həmin işlə bilavasitə məşğul olan ustaların məharəti barədə söhbət açır. ...Bir qılınc hazırlanıb taxılana, zərbə üçün yararlı olana qədər çoxlu əllərdən, müxtəlif sənətkarlardan keçir. Onlar heç biri digərinin işini görməz və onu bacarmaz. Bunun da nə iddiasında olar, nə də bu işi öhdəsinə götürər. Çünki qılıncın dəmirini əridib tökən, onu saflaşdırar, - onu lazımı vəziyyətə gətirən, onu uzadan, zindədə döyüb, doğru və düzgün şəkllə salan - ona su verib itiləyəndən, habelə qəbzəsini düzəldən, ərintidən təmizləyən kəs ustadən başqadır. Ərinti qırıntılarını, qəbzənin yonqarını, qılıncın tiyəsini düzəldən - qın ağacını yonandan, qın ağacını yonan - onun dərisini aşılayandan, dərisini aşılayan - ona bəzək vurandan, bəzək vurub üz dəmirini bərkidən - ona qılınc bağı toxuyandan seçilir. Yəhərin, oxun, oxdanın, mizraqın, ümumiyyətlə, bütün silahların hazırlanması da belədir. Türk isə bütün bunları heç bir yoldaşdan yardım istəmədən, heç bir dostə ağz açmadan, ta başlanğıcdən sonə qədər özü təkbaşına yerinə yetirir...

Holland dənizçisi Jan Streys özünün yol qeydlərində Bakıdakı sənətkarların məharətini vurğulayır: "...Həmin gün (29 oktyabr 1671-ci il) Bakıda qul olan bizim Meynerts oraya gəldi. O, Bakıda, poladının möhkəmliyi ilə məşhur olan bir yerdə, bıçaq

və qılınc düzəldən ustanın dəmirçixanasında işləmişdi..."

Xalqımızın hünərli, cəsur və mətin övladlarının sevimli idman növü olan qılıncoynatma bəzən at üstündə, bəzən də yerdə, xüsusi meydançada olardı. Qılıncoynatma döyüşlərinə də qabaqcıdan hazırlıq görülər, xüsusi döyüş qılıncı sifariş edilər, onların möhkəm metaldan, poladdan olmasına çalışırdılar.

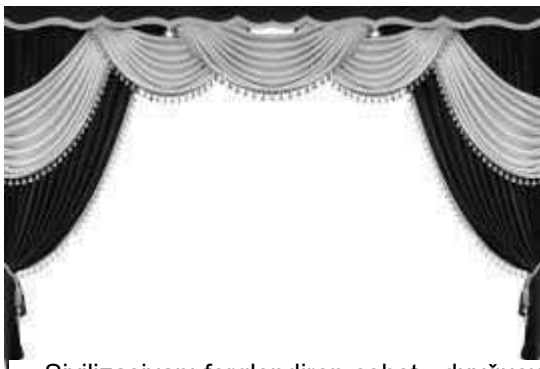
Qılıncoynatma - sonradan cıdır tamaşalarından ayrılıb müstəqil oyun kimi xalqın məişətinə daxil olub. Açıq havada, eləcə üstüörtülü meydançalarda ilin müxtəlif vaxtları, ayrı-ayrı fəsillərində yarışlar keçirilmişdir.

Daha sonralar zorxana tamaşaları üçün meydançalar, üstüörtülü zallar yarandıqdan sonra qılıncoynatma kütləvi xarakter daşımış, xalqın boş vaxtlarında, xüsusən qış aylarında maraqlı oyunlarından birinə çevrilmişdir.

Səciyyəvi haldır ki, bu səpgidə güc, qüvvə, cəldlik, dözümlük, kimi fiziki-iradi keyfiyyətlər tərbiyə etmiş belə oyunlar zaman-zaman övladlarımızın Vətən, torpaq, millət yolunda canından keçən həqiqi vətənpərvərlər yetişdirmiş, gənc nəsllər tərər, qeyrət və hünər aşılamışdır...

Pərdənin o üzü

Sivilizasiyanı fərqləndirən cəhət duyğusu sönük, amma zəhmətsevər əhəlinin büsbütün toxluğudur. Etnik süslük əyyamında öz ölkəsinin təbiətinə təsir dövrü gəlib yetişir. Texno-ərazi böyüyür, lazım olan-olmayan binaların, məmulatın, abidələrin, avadanlığın sayı artır — hamısı da təbii sərvətlərin hesabına. Təbiətin qandala salındığı məkanlarda, təbii inkişaf dayanır və yavaş-yavaş söküntü başlayır... Belə xarabalıqlar yalnız arxeoloqlara gərəkdir. Çünki, onları boy atan deyil, sönən etnoslar maraqlandırır, belə ki, həmin millətlər özündən sonra bismiş gildən düzəlmə qab qırıntılarını, babil lövhələrini, ehramları, orta əsr xarabalıqlarını, Yukatan cəngəlliklərində qədim mayya məbədlərini qoyub gedir. Hamını yedirib-ıçırdəcək biosfera planetin səthini hər cürə zir-zibillə örtmək cəhdini qabaqlaya bilmir. Həmin mərhələdə millətin Antey kimi torpaqdan, həyatdan ayağı üzülür və etnosun tənəzzülü başlayır. Bu tənəzzülün zahiri aldadıcıdır. Ona firavanlıq və çiçəklənmə niqabı geyindirilib; hamıya elə gəlir ki, bu firavanlıq əbədidir və təbii sərvətlər də heç vaxt tükənməyəcək. Halbuki, bu özünü aldatmaqdan özgə bir şey deyil...

Lev Qumilyov

Məlahət Abbasova:

“Qoy Azərbaycan sənətçiləri öz sambal və simalarını itirməsinlər...”

- Sizi Bakıdan, “Qobustan” jurnalından narahat eləyirik. Məlahət xanım, indi Sizinlə bir az danışa bilərikmi? Çünki neçə dəfə zəng vurmuşuq, ya sükan arxasında, ya iş başında olmusuz, telefonla danışmağa macal tapmamısınız. İndi vaxtınız varmı?

- Buyurun, buyurun... Çox təşəkkür edirəm. Mən “Qobustan”ın bütün əməkdaşlarına və oxucularına qardaş Türkiyədən salamlarımı göndərirəm.

- Son illər qardaş ölkəyə işləməyə gedən alimlərimiz, bəstəçilərimiz, musiqişünaslarımız, rəssamlarımız çoxdur. Teatr rejissorlarımız Türkiyənin müxtəlif teatrlarında tamaşalar qurub qayıdıblar. Onların qurduğu tamaşalar isə nə üçünə o qədər də böyük şöhrət qazanmayıb. Səbəb nədir?

- Söylədiyiniz kimi, Türkiyədə Azərbaycanın tanınmış alimləri, rəssamları, musiqiçiləri, sənət adamları var. Və burda çox mühüm işlərə imza atıblar.

Universitetlərdə çox dəyərli müəllimlərimiz çalışır. Rejissor Cahangir Novruzov Adanada illərdir öyrənci yetişdirir. Çox uğurlu tamaşaları da var. Ya çox tanınmış Azərbaycan rəssamlarının Türkiyənin müxtəlif yerlərində sərgiləri təşkil olunur. Azərbaycan xalq musiqisini dünyada tanıdan balaban ustası Əlixan Səmədov, illərdir İstanbulda yaşayan Brilyant Dadaşova, İradə İbrahimova, Günel, dəyərli piano ustası İslam Manafov və onun ailəsi

burada Azərbaycan musiqi sənətinin tanınması üçün əllərindən gələni əsirgəmirlər. Mən özüm də 25 ildir Avropa və Asiyanın ən böyük teatrı sayılan İstanbul Şəhər Teatrında Azərbaycan pyeslərini səhnəyə çıxarıram. Məsələn, keçən il Elçinin “Şekspir” əsərini tamaşaya hazırladım. Həmin tamaşamız 2015-ci ildə 10 mükafata layiq görüldü. Və mən o tamaşaya görə “Rotary Teatr Ödülləri 2015”də “İlin ən yaxşı rejissoru” seçildim. Neçə il bundan əvvəl rejissor Namiq Ağayevi bizim teatr dəvət etmişdi. O burda “Ələddinin sehrli çırağı” tamaşasını qurdu. Baxımlı bir tamaşaydı. Amma açıqca söyləyim: son illərdə Azərbaycandan gəlib burada tamaşa qoyan rejissorlarımız və onların burdakı tamaşaları haqqında bir məlumatım yoxdur.

- Bizdə yəni Azərbaycanda şöhrət tapmış bir sıra ifaçı və müğənnilər nə qədər “dəridən-qabıqdan” çıxsalar da, türk şou-biznesinə “gire” bilmirlər. Bu ifaçılıq səviyyəsindən asılıdır, yaxud bizim bilmədiyimiz başqa səbəblər də var?

- Bəri başdan onu deyim ki, Türkiyədə şou-biznesin öz qanunları var. Mən şəxsən heç bir zaman şou-insanı olmadım və olmaram da. Çünki mən Teatr sənətçisiyəm. Teatr adamıyam. Teatrda boş qalan zamanlarımda tele-seriallara, filmlərə çəkilirəm. Dövlət məmuruyam. Bir də ki, şou

dünyasında olmaq bizə qadağandır və əsl sənətkarı hörmətdən salan bir şeydir. Amma buna baxmayaraq, bu sistemin necə çalışdığını, nəynən nəfəs aldığını bilirəm. Türkiyədə şou-biznesə girmək asan məsələ deyil. Onu deyim ki, bunun ifaçılıq səviyyəsi ilə heç bir əlaqəsi yoxdur. Azərbaycandan gələn bütün sənət adamlarımız sözsüz ki, istedadlı insanlardır. Azərbaycanda öz yerləri, dəsti-xətləri olan sənətçilərdir. Biləsiniz ki, Türkiyədə şou-biznes bir neçə nəfərin əlindədir. Aralıdan onların şou dünyasına girmə səbəblərinə baxanda görürsən ki, onların hamısı təkcə öz sənətləri ilə deyil, dedi-qodu, sabahdan axşama qədər bütün kanallarda sensasiyon xəbərlərlə gündəmə gəlirlər. Özünüz fikirləşin azərbaycanlı bir sənət adamı hansı sensasiyon bir hərəkət sahibi olmalıdır ki, burda bütün televiziya kanalları sabahdan axşama qədər o xəbəri yayımlasın? Hər həftəsonu Türkiyə kanallarında maqazin-programları var. Bu gün görüb-tanıdığınız, Türkiyə şou dünyasının məşhur insanların hamısı o maqazin və paparatsi proqramlarından keçib gəlmiş insanlardır. Azərbaycanda yaşayan birisinin hər həftə bu proqramlarda yer almaq imkanı varmı sizcə? 75-80 milyonluq bir Türkiyədə, 100-dən çox televiziya kanalı olan bir ölkədə, Azərbaycandan və ya başqa ölkələrdən

gəlib hər hansı bir Müzik kanalında 3-5 mahnı oxuyan bir səs sənətçisi özünü necə tanıda bilər, şou dünyasına necə girə bilər axı? Bu gün o kanalları neçə nəfər izləyir? Yəni əgər hər həftəsonu bütün kanallarda yayımlanan maqazin proqramlarına, şou proqramlarına çıxma bilməyən birisi şou dünyasına girə bilməz.

- Bunun özü bir daha gümanımızı təsdiqləmiş olur. Tutaq ki, KRAL TV-də

səslənən “10 nömrə” heç də müasir türk musiqisində ən yaxşılardan deyil. Siz haqlısınız, türk musiqisində əsl sənət yox, başqa meyarlar rol oynayır.

- Bir də türk şou-biznesinin, “maqazin” proqramlarının Avropanı təpədən-dırnağa yamsılaması da heç xoşagələndeyil... O cür proqramlarda durub-oturmaqdan tutmuş, libasa-gülüşə qədər hər şey saxta və əttökəndir. Ona görə də mənim bir məsləhətim var. Qoy Azərbaycan sənətçiləri öz sambal və simalarını itirməsinlər, qorusunlar.

- **Gəlin səhnədən aralanmayaq. Son illər ayrı-ayrı Azərbaycan teatrları Türkiyəyə qastroğa gəlir. Bu qastrollar bizim teatr barədə hansısa bir təsəvvür yarada bilərmi?**

- Bəli, Azərbaycan Teatrı bizim festivallara da gəlir. Amma Azərbaycan Teatrı haqqında qəti bir fikir söylənilməsi üçün tez-tez dəvətlər alınmalıdır ki, xalqda gözəl və mükəmməl bir təsəvvür yarada bilər. Amma bu vaxta qədər gələn tamaşalardan məmnundurlar.

- **Mələhət xanım, üzünüzdə demək olmasın, bu vaxta qədər qardaş ölkə ilə iş birliyi yapan səhnə ustalarının arasında yeganə adamsınız ki, sözün əsl mənasında sizi seçib-sayırlar, sizinlə hesablaşırlar. Bu nədən asılıdır?**

- Mən 25 ildir Türkiyənin ən böyük teatrı hesab olunan İstanbul Şəhər

Teatrında işləyirəm. Bu illər boş keçən illər deyil. Tamaşalarda oynamışam. Əsərlər səhnəyə qoymuşam və bu işi davam etdirirəm. 10-dan çox Azərbaycan əsərini tərcümə edib teatrımızın Bədii Şurasına bəyəndirmişəm. Yaxud da səhnələşdirmişəm. Lap axırını deyim H.Cavidin “İblis” əsərini Bədii Şuramızdan keçirdim. İndi səhnədə qurmaq üzərində çalışmalar gedir. İnşallah, bu çalışmaları bitdikdən sonra səhnədə işə başlayıram. Bu vaxta qədər qurduğum tamaşaların hamısı teatra ödüllər qazandırır. O tamaşalarda oynayan aktyorlarımız, bəstəçimiz, işıq tərtibatçıları, rəssamımız mükafatlar alır. Bütün tamaşalarım anlaşıqla keçir. Əlbəttə ki, bundan sonra Teatr sənə inandır, güvənir, hörmət edir, səndən yeni proyektlər gözləyir.

- **Mələhət xanım, Azərbaycan teatrı... uzaqdan, məsələn, qardaş Türkiyədən necə görünür?**

- Bayaq dediyim kimi, Azərbaycan teatrının tez-tez festivallara dəvət olunması lazımdır. Tez-tez qastrollar təşkil etmək lazımdır ki, Türkiyə tamaşaçısında bir təsəvvür yarada bilsin. Bir neçə il əvvəl bizim teatr “İstanbul-Məkan-Tiyatro” festivalı təşkil etmişdi. Azərbaycan Akademik Milli Dram Teatrından Mehriban Ələkbərzadənin səhnəyə qoyduğu “Qatil” əsərini dəvət etmişdik. Çox bəyənilmişdi tamaşa, xüsusilə

aktyor oyunu. Sözümlə ona gətirirəm ki, Azərbaycan teatrını tez-tez dəvət etmək lazımdır.

- **Yeri gəlmişkən, Türk teatrının dünyada məşhur olduğunu da çox ısrarla demək olmaz...**

- Bizim teatr Avropa və Asiyanın ən böyük teatrı hesab olunur. 7 səhnəmiz, 1000-ə qədər əməkdaşımız, çalışanımız var. Festivallar təşkil edir bizim teatr. Və mən festival komitəsinin 5 üzvündən biriyəm. Hər festivala 25-30 ölkə qatılır. Dünyanın bütün ölkələrindən ən tanınmış teatrlar bu festivallarda iştirak edir. Və bizim teatr tez-tez dünya qastrollarına çıxır. Ola bilsin Azərbaycanda o qədər tanınmır, amma dünyada tanınan bir teatrdır.

- **Çox maraqlıdır, niyə Türk teatrları Azərbaycan dramaturgiyasından pyeslər tamaşaya qoymur? M.F.Axundovun, xüsusilə də Cəlil Məmmədquluzadənin bütün pyeslərini dünyanın harasında olursun qurmaq olardı. Türk teatrları Avropadan, Amerikadan ən bəsit pyesləri tamaşaya qoymağa hazırdır, türkdilli respublikaların dramaturgiyasını yox... Filmlərə də ögey münasibət illərcə dəyişilməz olaraq qalır...**

- Bayaq dediyim kimi, bizim TEATR Avropa və Asiyanın ən böyük teatrıdır. Çox zəngin bir kitabxanası var. Mən 1991-ci ildə Teatra işə alındığımda kitabxanaya getdim

və maraqlandım ki, burda Azərbaycan əsərləri varmı? “Yox”, dedilər. Təsəvvür edin, milyonlarca kitab, teatr əsərləri var və bir dənə də olsun Azərbaycan əsəri yoxdur. Milli duyğularım özünü göstərdi. İlk olaraq Bəxtiyar Vahabzadənin “İkinci səs” adlı əsərini Bədii Şuraya verdim və keçdi. Sonra səhnəyə geyildi. Mən tamaşanın ikinci rejissoru oldum və ilk rejissorluq təcrübəmi məhz bu tamaşa ilə başladım. Bəxtiyar müəllimi dəvət etdik. Tez-tez məşqlərimizə gəlirdi. Ondan sonra R.İbrahimbəyovun “Şirə bənzər”, Anarın “Təhminə və Zaur”, Elçinin “Qatil”, “Arılar arasında”, “Şekspir”, “Teleskop”, H.Həsənovun “Brüsseldən məktublar”, M.F.Axundovun “Müsyö Jordan və Dərviş Məstəli Şah”, H.Cavidin “İblis”

əsəri. Bunların hamısı Bədii Şuradan keçirildi və səhnəyə qoyuldu. Hazırda bayaq dediyim kimi, “İblis” üzərində ciddi çalışmaları gedir. Bundan sonra C.Məmmədquluzadənin “Ölülər”, ya “Dəli yığıncağı” əsərləri üzərində çalışıb Bədii Şuraya təqdim edəcəm. Yeni bütün bu Azərbaycan əsərlərinin Bədii Şuradan keçirilməsi və səhnədə qurulması mənim adımla bağlı olduğu üçün də inanılmaz dərəcədə xoşbəxtəm.

- Son vaxtlar ekranda, TV-də, səhnədəki fəaliyyətiniz və

oynađığınız rollar barədə... oxucularımıza, eləcə tamaşaçılarımıza bilgi verəydiz...

- Dediyim kimi, teatrda hazırda “İblis” əsəri üzərində çalışıram. Məlumdu ki, ağır bir əsərdir. Özümdə böyük məsuliyyət hiss edirəm. Ona görə heç tələsmirəm. Allah qismət edərsə, avqust ayında məşqlərə başlamağı düşünürəm. Ondan başqa, TRT 1 kanalında yeni çəkilən “Sevda quşun qanadında” adlı serialın çəkilişlərinə başlamışıq. Çox mühüm bir layihədir. Türkiyənin tarixini anladan bu serial yəqin ki, yaxınlarda yayıma başlayacaq.

- Eşitdiyimizə görə, teatr sahəsində Sizə bu günlər məsul bir vəzifə həvalə olunub. Bu barədə məlumat verəydiz.

- Bəli. İstanbul Bələdiyyə Başkanlığı,

İstanbul Kültür Dairə Başkanlığı və Şəhər Teatrları Müdürlüyü tərəfindən İstanbul Şəhər Teatrları üzrə bədii rəhbərin müavini vəzifəsinə gətirildim. Belə böyük bir sənət qurumunun rəhbərliyinə ilk dəfə bir azərbaycanlı sənət adamının gətirilməsi mənə ölkəm üçün də çox dəyərli bir hadisədir. Bu bir azərbaycanlı sənət adamına və Azərbaycan Dövlətinə bir sevgidir, hörmətdir, inamdır, güvəndir. 25 ildir mən inanılmaz bir sevginin və hörmətin içindəyəm. İnanıram ki, iki qardaş teatrın birləşməsi üçün ortaqlar və gözəl layihələr həyata keçirəcəm. Bunun üzərində artıq çalışmalara başlamışam. Hətta Türkiyə tərəfindən “dəstək” sözü də almışam. İnşallah Azərbaycan tərəfi ilə də görüşüb ortaqlar bir layihə üzərində işlərə başlayacağıq.

- Məlahət xanım, vaxtınızı aldıq, Sizi hələ də Azərbaycan səhnəsində unutmayan tamaşaçılar, eləcə də “Qobustan” dergisinin oxucuları, şəxsən öz adımdan yeni vəzifənizi təbrik edirəm. Şiirtməsiz demək olar ki, sizin varlığınız və fəaliyyətiniz iki qardaş səhnə sənətinin yaradıcılarını, teatrlarımızı daha sıx, əvvəlkindən daha artıq yaxınlaşdırma biləcəkdir. Sizə bu işdə bol-bol uğurlar!

Çox sağ olun. Təşəkkürlər.

Esmira NƏZƏRLİ

İKİ QARDAŞIN NAĞILI

Birisindən soruşurlar: qardaşın necə adamdır? Cavab verir ki, bilmirəm, yol yoldaşı olmamışıq.

Eyni sənət sahibi olan bu iki

qardaş isə maraqlı bir ömür yolu keçiblər-sənət ömrü.

Hələ balacalıqdan ailədə, daha sonralar məktəb dram dərnəyində səhnəciklər hazırlayıblar. İllər keçdikcə, böyük səhnədə bir-birinə oyundaş da olublar. Yəqin ki, ara-sıra bir süfrə başında qabaq-qənşər əyləşərək, uğurlarını, uğursuzluqlarını da bölüşüblər.

Sənətin çətinliyi ondadı ki, asudə vaxtını planlaşdırmağa nə qədər cəhd eləsən də, günəş haçan çıxır, haçan qüruba enir xəbər tutmursan. Hər bir yaradıcı işdə olduğu kimi. Bir də görürsən axşam düşdü, qaş qaraldı, görəcəyin işlər yarımçıq qaldı. Amma hərdən elə anlar olur ki, doğma bir səsə, yaxın məsləhətə, hisslərini bölüşməyə ehtiyac duyur insan. Təki ürəkdə istək olsun!

Bu minvalla keşməkeşli sənət

yolunda sadıq dost olmuş bu iki qardaşın növbəti söhbətinə biz də qoşulası olduq. Buyurun, yəqin ki, onları xüsusi təqdim etməyə bir ehtiyac da yoxdur.

İlham Namiq Kamal: Xalq artisti, Musiqili Komediya Teatrının aktyoru;

Cəfər Namiq Kamal: Xalq artisti, Milli Dram Teatrının aktyoru.

İlham Namiq Kamal: Olur, olur, söhbətə də vaxt tapırıq. İşdən-gücdən baş açan kimi görüşürük. Bir-birimizə həsrət qalmayacağıq ki. Birgə tamaşalarımız da olub, tərəf-müqabil də olmuşuq. Tamaşaların müzakirəsinə gəlincə, yoox, o, bizlik deyil. O işin də öz xiridarları var, müzakirəyə baş qoşa bilmərik.

Cəfər Namiq Kamal: Cərraha demək olmaz ki, çəkil, əməliyyatı özüm eləyəcəyəm, və yaxud müəllimə göstəriş verəsən, və ya bənnaya daşı-daş üstə qoymağı öyrədəsən. Guya ki, aktyorluq belə asan, rahat peşədir ki, hər kəs bu sənətə müdaxilə eləməyə çalışır. Bir də görürsən, aylarla üzərində can qoyduğumuz, zərgər dəqiqliyi ilə işlədiyimiz rola bir dəfə baxmaqla «öz qiymətlərini» verirlər: «Yox, xoşuma gəlmədi». Təhlilsiz-filansız. Sanki «İncəsənət xalqa məxsusdur» ifadəsini əllərində bayraq eləyib, bu çətin sənətə incə sənətə müdaxilə edirlər.

Elə bu serialları götürək. Yoldan ötən bu filmlərə çəkilə bilir: katibəsi də,

sürücüsü də, aşbazı da, nə bilim, daha kimlər, kimlər əzbərlədikləri sözləri bir-birinin ardınca, birnəfəsə söyləməklə işlərini bitmiş hesab edirlər. Hissiz, duyğusuz. Amma bu sənətdən bixəbərlər çətin ki, bir şey yaradalar. Həmişə demişəm ki, bizim sənət ömür qısaldan sənətdir. Camaat birçə ailənin dərini çəkə bilmir, biz isə ayda on iki personajın dərd-sərini yaşayırıq.

— *Ona qalsa, elə bütün sənətlər ömür qısaldandı. Əlbəttə ki, əgər öz işinə can yandırırısan, üstündən laqeydcəsinə ötüb keçmirsənsə...*

Cəfər Namiq Kamal: Bir var, bir peşəyə qulluq edəsən, bir də var ayda on iki obrazın həyatını yaşayasan: onun çəkdiyi iztirabları, əziyyəti, meşəqqəti ürəyindən, beynindən keçirəsən. Bir-birindən seçilən ayrı-ayrı obrazların sarsıntısını öz dərdin, kədərini sayasan.

İlham Namiq Kamal: Cəfər çox gözəl ifadə elədi fikrini. Başqa sənət sahibləri, tutaq ki, musiqiçilər müəyyən alətlərdə ifa edərkən, məsələn, tarzen, kaman ustası, qaboyçalan əvvəl-əvvəl aləti kökləyirlər. Bizim heç bir alətimiz yoxdu ki, kökləyək də. Quruca canımızdı. O da hər obrazda cildən-cildə girdikcə,

haldan-hala düşdükcə kökdən düşsə, vay halımıza. Bunu anlayan da var, anlamayan da. Odur ki, aktyorun roldan-rola, cildən-cildə girməsi, başqalaşması məsələsini biz yox, teatrşünaslar araşdırmalıdı. Özü də təmənnə güdmədən. Rəhmətlik tənqidçi-filoloq Yaşar Qarayev yadıma düşür. Biz gənc olarkən onunla görüşməmişdik. Amma nümayiş olunan tamaşalar barədə yazdıqlarını oxuyub, görürdük ki, hər bir personajın analizini necə dəqiqliklə verə bilir.

— *İlham müəllim, yaratdığınız obraza tənqidi baxımdan yanaşsalar, o araşdırmanı necə qəbul edərsiz?*

İlham Namiq Kamal: Əla, lap əla. Tənqid gözəldir. Amma baxır kim tərəfindən yazılıb, məsələyə hansı prizmadan yanaşılıb. Bu çox qəliz məsələdir. Ona görə də başımızı aşağı salıb, öz işimizlə məşğuluq. Kimlərinse hörmət və rəğbətini qazanmaqdan ötrü yox, tamaşaçı xatirinə. Çalışırıq heç olmasa onları teatrdan uzaqlaşdırmayaq.

Cəfər Namiq Kamal: Aktyor özü hiss eləyir də. Haçan yaxşı oynadı, hardasa ürəyincə alınmadı. Kənardan birisi tərifləyir ki, əla oldu, əla! Amma

özüm hiss eləyirəm axı bu gün ürəyimcə olmadı. Və yaxud, deyirlər mənə ki, bu gün nəse bir az... Özümə gəlincə, inanıram ki, bu dəfə əla alındı. Belə bir fikir xoşuma gəlir ki, aktyor olan bəndə həyatda normal insan olmalıdı: kişidisə, əsl kişi olmalıdı, qadınsa tərbiyəli, abırlı qadın olmalıdı. Lazım gəlersə, səhnəyə lap şortikdə də çıxı bilərəm, maykada da. Elə çıxmışam da. Amma həyatda öz çəkini saxlamalısan, şəxsiyyət olmalısan. Gərək tamaşaçı səni bir insan kimi sevsin və sənin yaratdığın obrazlara tamaşa eləməyə can atsın.

İlham Namiq Kamal: Hər bir sənət adamı peşəkarlığından asılı olmayaraq, öz tərbiyəsini nümayiş elətdirir. Təkcə incəsənətdə deyil. Elə təhsil sisteminə, tibb sahəsinə də hər kəs məşhurluğuna baxmayaraq,

tərbiyəsiylə yadda qalır.

— *Dəqiq yadımda deyil, korifey sənətkarlarımızdan kimdisə, bazara getməzmiş. Deyərmiş ki, bazarda görünəndə, bu, aktyorluq hörmətimə xələl gətirə bilər tamaşaçının gözündə adiləşərəm, tamaşalarım gələn olmaz. İndi isə yaradıcılığından daha çox, sənətkarın şəxsi həyatı, səhnədən kənar yaşam tərzini maraqlandırır oxucunu, və ya tamaşaçıyı.*

İlham Namiq Kamal: Bazara da gedirəm, əməlli-başlı bazarlıq da eləyirəm. Əsas alnıaçıqlıqdı. Bazarda çənə-boğaz eləməyi xoşlamıram. Meyvənin ən gözəlini, ən çox bəyəndiyimi seçirəm, neçəyə desələr, pulunu da verirəm. Bizi hələ balacalıqdan belə öyrədiblər. Atam Namiq Kamal özüylə aparardı bizi bazara mənə də, elə Cəfəri də. Soruşardı: «O alma necədi?» Nə bilim, ay ata. «Bəs o alma necədi?» Bir-bir göstərərdi, axırda meyvənin ən gözəlini seçib, deyərdi: «Bax, bu alma deyir ki, al mənə». Bu «al mənə» ifadəsi hələ uşaqlıqdan həkk

olub beynimizə. Ola bilsin orda nə qədərse ziyana da düşək. Amma söhbət heç də ərzağın ucuz-bahalığından getmir. Əsas odu ki, bazarda olan ən saf, sağlam və faydalı olanı gətirirsən evə. Sağlam məhsulu da seçə bilmək üçün böyük təcrübən olsun gərək. Biz də bu təcrübəni hələ uşaqlıqdan, böyüklərimizdən görüb-götürmüşük.

— *Uşaqlıqdan söz düşmüşkən; nəslinizdə aktyor olan kimsə yox. Bəs necə oldu ki, iki qardaş ikiniz də bu sənətə meyl elədiniz?*

— Bir səhvdi eləmişik də (gülür).

— *Cəfər müəllim çox ciddidir. Heç*

deməzsən o cür komik obrazlar yaradan bu aktyordur. Bəlkə o da peşmandır?

Cəfər Namiq Kamal: Yox, yox, aktyor olmağıma heç də peşman deyiləm. Səhnədə general da oluram, prezident də. Bir gün dəli rolundayam, bir gün filosof.

İlham Namiq Kamal: Zarafat bir yana. O vaxtlar bir teatr bumu vardı. Təkcə paytaxtda yox, bütün respublikada. Elə bir məktəb yox idi ki, orada teatr dərnəyi olmasın. Azərbaycanın ucqar bölgələrində, kəndlərdə belə. Mədəniyyət evlərində Xalq teatrları fəaliyyət göstərirdi. O vaxt ibtidai sinfə gedənlərin yadında olar: hər ay Gənc Tamaşaçıları Teatrının tamaşalarına aparırdılar bizi.

—Qadınlar da teatra gedəcəkləri günü səbrsizliklə gözlərdilər. Bu münasibətlə təzə paltar tikdirərdilər. Toya-bayrama gedirmişlər kimi bəzənib-düzənər, bir həftə qabaqcadan tədarük görərdilər.

İlham Namiq Kamal: Amma, səmimi deyirəm, bizim ailədə elə bir rəğbət yox idi teatra. Teatr dərnəyinə həmişə qorxa-qorxa getmişəm. Evdəkilər istəyirdilər filoloq olum. Elə Cəfərin özü. Pedaqoji İnstitutu daxil olsa da, cəmi altı ay təhsil alıb orda. Mən də evdən qaçıb,

sənədlərimi vermişdim Teatr İnstitutuna.

Sevinə-sevinə gəlib, şəstlə tələbə biletimi evdə göstərəndə elə baxdılar mənə ki. Yeni hə, noolsun, axırın nə olacaq? Axırda hər ikimiz Xalq artisti olduq.

— Siz üç qardaşsınız. Nə əcəb onu da çəkmədiz öz tərəfinizə?

Cəfər Namiq Kamal: Həvəsi başqa

səmtəydi. Babamın yoluyla getdi. Hələ uşaqlıqdan deyirdi ki, böyüyəndə Univermağın direktoru olacaq.

İlham Namiq Kamal: Babam Ağacəfər Əhmədov Şamaxının Sarıtorpaq məhəlləsindəndi. Yaman haqq-ədalət tərəfdarıydı. Zəlzələdən sonra köçüb gəlmişdilər Bakıya. İndi də Şamaxıda evlərimiz, bağlarımız var, gedib-gəlirik.

Cəfər Namiq Kamal: Babam manufaktura sahibiydi. Azərbaycanın ilk manufaktura tacirlərindən idi... Tarix kitablarında da adı çəkilir. Hindistandan,

Pakistandan, Türkiyədən gəmilərlə ölkəmizə mal gətirib, dükanlara paylarmış. Özünün də dükanları vardı Bakının ayrı-ayrı nöqtələrində.

İlham Namiq Kamal: Elə Cəfərin adını Ağacəfər qoymuşdu atam. Sovet dövründə rus makinaçı adının əvvəlindən «ağa»nı pozduğundan, adı qalıb sadəcə «Cəfər». İndi qardaşımin ilk nəvəsi babam Ağacəfərin adını daşıyır. Ağacəfər babam gör nə qədər savadlı, maarifpərvər ziyalı, mütəfəkkir insan olub ki, bircə oğluna mərd-mərdanə Namik Kamal adını qoyub.

Cəfər Namiq Kamal: Sovetlər

dövründə Türkiyədən verilişlərin izlənməsi qadağan olunduğu bir vaxtda oğluna türk şairinin adını qoymaq özü belə böyük cəsarət tələb edirdi. Necə olub ki, dəyib-dolaşan da olmayıb e.

— *Yəqin ki, oxucular üçün də maraqlı olar: illərlə Əhmədov soyadı ilə tanınan bu qardaşlar nə oldu ki, Namiq Kamal təxəllüsünü götürməli oldular?*

İlham Namiq Kamal: Atam rəhmətə gedəndən sonra 89-dan bu yana afişalarda, proqramlarda, hətta kitablarda belə adı çəkilir. Bu da bizim üçün bir təsəlli, ürək rahatlığıdır.

— *Allah rəhmət eləsin. Yaşadırsız da. Hər dəfə adı çəkiləndə ruhu şad olur. Amma rəhmətlik heç razı deyildi birdən-birə iki oğlunun çörəyi aktyorluqdan çıxsın.*

İlham Namiq Kamal: Bu da təbiidi. Hər bir valideyn istər ki, övladı gələcəkdə həyatını təmin eləyə bilən sənətə sahib olsun. Onlarla bu sənətə gələnlər var ki, bağışlasınlar məni, çox pis vəziyyətdədilər. Bu sənətin elə bir təzminatı yoxdu ki. İndi heç olmasa prezident təqaüdü, prezident mükafatı var, bir xeyli əllərindən tutur. O dövrdə bunların heç biri yox idi.

Cəfər Namiq Kamal: Allah rəhmət eləsin ulu öndərimizə! Heydər Əliyev yaratdı da fəxri adları, təqaüdü, mənzil problemi olanlara yardımını. Allah prezidentimizə də cansağlığı versin ki, bu işi davam elətdirir. Xeyli böyük sahəsi olan mənzil verilmişdi mənə. Gördüm o boyda mənzilin təmirinə əncam çəkə bilməyəcəyəm, satıb bağ aldım, nəvələrimi sevindirdim.

— *Nəyə görə hər ikiniz yaradıcılığınızda komediyaya üstünlük vermisiz? Əsasən komik rollarda iştirak edirsiniz. Bəlkə rejissorun səhvidi ki, sizi ancaq komik obrazlarda görür, ya xarakterinizdəki yumor hissi güclüdür?*

İlham Namiq Kamal: Nə bilim, vallah, niyə belə düşünürlər. Hər nədisə, düzgün fikir deyil.

Rəhmətlik Tofiq Kazımov həmişə deyirdi ki, aktyor gərək adi insandan seçilməsin. O ancaq seçilə bilər səhnədə oynadığı xarakterə görə. İnanıram ki, Cəfər üçün də problem deyil. Hər ikimiz dramatik əsərdə də, komediyada da eyni həvəslə oynayırıq. Ola bilsin rejissorlar daha çox istinad ediblər komik obrazlara, və yaxud tamaşaçının öz təxəyyülüdür, aktyoru görmək istəyidi. Amma hər hansı

bir tamaşada (lap olsun dramatik və ya faciəvi əsər) səhnəyə çıxırsansa, beş dəqiqədən sonra tamaşaçını ardınca apara bilməlisən.

— *Bilirsiz, sözümün canı var. Elə aktyorlar var ki, sanki komikliyin möhürü vurulub simasına. Ağzını açmağa macal tapmamış tamaşaçının alqışları zalı başına götürür. Yeni demək istəyirəm ki, tamaşaçı bir aktyoru komediya ustası kimi tanıyırsa, elə o cür də qəbul eləyir, artıq onu ciddi rolda görə bilmir. Səsinin tonuna, üzünün ifadəsinə, ya nəyə görəsə, tamaşaçı artıq özünü gülüş dolu anlara hazırlayır. Aktyoru komik rolda görməyə adət eləmiş tamaşaçı onun dramatik və ya faciəvi obrazlarına inanmır.*

Cəfər Namiq Kamal: Nahaq yerə deyilməyib ki, aktyor insan mühəndisi olmalıdır. Əslində aktyor üçün (söhbət əlbəttə normal aktyordan gedir) amplua məhdudiyyəti olmamalıdır. Komediyada da, dramatik və ya faciəvi əsərdə də eyni ustalqla oynamağı bacarmalıdır.

— *Musiqili Komediya teatrının aktyorusuz, təzəlikcə «Amerikalı kürəkən» adlı tamaşa təhvil vermisiz həm aktyor, həm də rejissor kimi, «İlham» miniatur teatrının direktoru və bədii rəhbəri,*

ADMIU-nun «Musiqili komediya aktyorluğu» kafedrasının müdirisiz. Yorulmamırsınız ki? Bilirəm, məşqdən çıxmırsınız. Amma ümumi yorğunluqdan söhbət gedir. Bu işləri necə yoluna qoyursunuz? Biri digərinə mane olmur ki?

İlham Namiq Kamal: Dərs aldığım böyük pedaqoqlardan biri olan Rza Təhmasib deyirdi: «Nə qədər ki, aktyorun plastikası, səsi yerindədir, tamaşaçı qarşısına çıxmaldır. Çıxmasa, böyük günaha yol verir». Bir də ki, insan o zaman yaşa dolduğunu, yorulduğunu hiss eləmir ki, insanlara lazım olduğunu anlayır. Əgər sən kiməsə lazımsansa, yolunu gözləyən varsa, yaş üstə yaş gəldiyini hiss eləməyəcəksən. Tutaq ki, universitetə getməliyəm tələbələr gözləyir, sonra özümü teatra çatdırmalıyam rejissor məşqə başlamalıdır, axşam tamaşada olmalıyam tamaşaçı qarşısına çıxmalıyam, bütün bu işlərdən də əvvəl ailə qayğılarına vaxt ayırmalıyam. Bu gün belə, sabah belə. Başın bu işlərə elə qarışır ki, ayların, illərin bir-birini necə əvəzlədiyindən xəbər tutmursan. Həyat öz axarıyla davam edir.

— *Elə bu özü böyük xoşbəxtlikdir ki, hamıya gərəksən və bunu hiss*

eləməklə güc-qüvvət alırsan. Lakin belə bir həyat hər kəsə də qismət olmur. Bu illər ərzində o qədər dəyərli sənətçilər itirmişik ki. Çoxunu da gənc yaşlarda. Gözləmədiyimiz halda. Halbuki onlarda sənətə vurğunluq, coşqun həvəs, enerji tükənməzdi. İndiki gənclərdəsə... Elə bil onlarda sənətə sevgi, maraq azalıb, ya bəlkə elə əvvəldən yox imiş. Sənət yolunun başlanğıcında olan gənc aktyorlara, və ya aktyorluq sənətinə üz tutmuş tələbələrə ürək sözlərinizi deyə bilərsiniz.

Cəfər Namiq Kamal: Onlar bu sənətə sevrəkdən gəlməyiblər axı. Soruşursan ki, necə oldu İncəsənət Universitetinə, özü də aktyorluq fakültəsinə daxil oldun? Deyir ki, həvəsim ayrı sənətəydi. Balım çatmadı, saldılar məni bu fakültəyə. Acınacaqlı haldı. IV-V sinifdən üzümüzə qrim dəyib. Pionerlər evində tamaşa hazırlayıb, GTT səhnəsində oynayırdıq. On bir yaşında. Sonra da Xalq teatrında hazırlanan tamaşalar birbaşa efirə gəldirdi. Demirdilər ki, həvəskardı, gəncdi, özünü itirib, çaşa bilər. Gör necə peşəkarcasına oynayırdıq ki, inanırdılar bizə. Gənclərimiz bilsinlər ki, normal aktyor ona həvalə olunmuş obrazı

yaşamasa, bütün varlığıyla rola girməsə, tamaşaçı ona inanmayacaq. Əvvəl-əvvəl inanmayacaq, sonra əsnəyəcək, sonra da durub zalı tərk edəcək. Bu isə aktyor üçün böyük dərddir. Mən deyirdim hətta faciədir.

— *Cəfər müəllim, görkəmcə qardaşınızla o qədər də oxşar deyilsiz. Daxilən necə, xarakteriniz bir-birinə bənzəyirmi?*

Cəfər Namiq Kamal: Yəqin ki, fərqli cəhətlərimiz çoxdur. Ən ümdə olanı qardaşımın inadkarlığı, zəhmətkeşliyidir. İlham hər bir işdən yapışib, özünü sınayır. Və əldə etdiyi uğurlarla kifayətlənmir. Mən isə bir az tənbeləm. İstirahətə vaxt ayırmağı xoşlayıram. Kitab da oxuyuram, dəniz kənarına da çıxıram. Bir halda ki deyirik, aktyorluq ömür qısaldan sənətdir, onda ürəyə də, beyinə də istirahət vermək, dincəlmək vacibdir. Təki Allah-təala gücümüzü əlimizdən almasın!

Cəfər müəllim, böyük qardaşınız Adil İskəndərov, Rza Təhmasib kimi azman pedaqoqlar görüb. Bəs siz kimləri özünüzdə pedaqoq sayırsınız?

Cəfər Namiq Kamal: 15 yaşına qədər Pionerlər evində müxtəlif rollarda iştirak eləmişəm. Əlimdən tutub məni bir

həvəskar kimi bura gətirənsə aktyor Məmmədağa Dadaşov olub. Sonralar bu gözəl insanla 25 il çiyin-çiyinə professional səhnədə oynadım. Xalq teatrındakı fəaliyyətim mənim üçün ali məktəblərdə keçirilən dərslərdən daha önəmli idi. Kiçik yaşlardan tamaşalarda o qədər oynayırdım ki, böyük təcrübə toplamışdım. Xalq teatrında işlərkən özümdən böyükləri ali məktəbə hazırlayırdım, onlara monoloq deməyi, etüd göstərməyi öyrədirdim.

— *Deməli, sizdə pedaqoqluq bacarığı elə əzəldən varmı. Niyə bəs təcrübəli bir aktyor kimi öyrəndiklərinizi gənclərə öyrətmək meylindən uzaqsız?*

Cəfər Namiq Kamal: Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin «Musiqili komediya aktyorluğu» kafedrasında 6-7 il dərs dedim. Gördüm tələbələrdə teatra maraq, sənətə həvəs, can yağısı heç də bizim dövrdə olduğu qədər deyil.

Bütün günü məşq edərdik, yorulmaq bilməzdik. Çox təəssüf edirəm ki, indiki gənclərdə nəinki can yağısı, heç o həvəsdən əsər-əlamət yoxdur. Onların elə bir vaxtıdır ki, öyrənməyə can atmalı, dəridən-qabıqdan çıxmalıdırlar. Belə çıxır ki, onların məqsədi heç də aktyor, aktrisa

olmaq deyil. Diplom xatirinə bu təhsil ocağına üz tutublar.

İlham Namiq Kamal: Dedik ki, incəsənətə maraq erkən yaşlardan məktəb illərindən başlamalıdır. Bizim dövrdə məktəblərdə dram dərnəkləri də mövcud idi, aktyorlarla görüşlər də keçirilirdi, kollektiv surətdə tamaşalara da baxmışıq. Beləcə, məktəblilərdə teatra maraq oyanırdı. Yaxşı, təsəvvür edin ki, indi Təhsil Nazirliyi tərəfindən nə səbəbə görə, **iri məktəblərdə teatr biletlərinin satışı qadağan edilib(!) Nə desən satmaq olar, teatr bileti yox.** Təbii ki, belə halda teatra maraq da sönəcək, sənətə məhəbbət də itəcək. Ondan sonra hər şeyi sıfırdan başlamaq lazım gələcək.

— *Siz əsl pedaqoq da görmüsüz, istedadlı rejissorlarla da işləmişiz. Hələ üstəlik ustad tərəf-müqabilləriniz də olub. Onların hərəsi bir məktəb idi. Elə bir dövrə düşmüşük ki... Güzəran ardınca qaçan sənətçidən indiki tələbə nə öyrənəcək, istedad və bacarığını hansı səmtə yönəldəcək?*

İlham Namiq Kamal: Bir tərəfdən gənclərimizi qınamağa da haqqımız yoxdur. Onları yarı yolda tək buraxmaq azı-azı böyük günahdır.

— *Yeri gəlmişkən, son zamanlar istər rejissor işi, istərsə də aktyor oyunu baxımından problem yaşadan seriallardan bəhs etmək istərdim. Teatr aləmində bir narazılıq yaranıb ki, əsl sənətçilər qalıblar bir kənarda, seriallara qeyri-ixtisas sahiblərini çəkirlər. Doğrudan da, əgər hər kəs filmə, seriala çəkilmək iqtidarındadırsa, təhsilli, savadlı sənət adamlarına ehtiyac yoxdusa, o zaman universitet auditoriyasında hədəf gedən illərə, çəkilmiş zəhmətə ancaq heyfslənmək olar.*

İlham Namiq Kamal: Əvvəla, bu seriallar peşəkar rejissorlar tərəfindən çəkilmir ki, peşəkar aktyorlar da dəvət olunsunlar. Əlbəttə, istedad sahibinin əlindən çıxan iş daha qənaətbəxş olar, hər kəs tərəfindən bəyənilər, heç bir narazılığa da səbəb olmaz. İstedadsızın işi isə... Allaha qalıb. O ki qaldı təhsilə, bizim sənətdə diplomsuz da keçinmək olar. Korifey sənətkarlarımızın çoxunun ali təhsili olmayıb. Sənət tariximizdə isə onların yeri əvəzsizdir. İstedad daha vacib amildir gec-tez özünü büruzə verir.

— *Cəfər müəllim, serial çəkilişlərində işiniz davam edir? «Üç bacı»dan sonra tamaşaçı yeni obrazlar*

gözləyir sizdən.

Cəfər Namiq Kamal: Hələ ki yox. Əvvəllər də 5-10 seriyalıq filmlərə çəkilmişəm. «Qız atası», «Duel», «Yurd yeri» kimi tele-tamaşalarda maraqlı obrazlarım olub. «Üç bacı» isə ilk serialdı ki, dəvət almışdım Maarif obrazına.

— O da çox uğurlu alınıb.

Cəfər Namiq Kamal: Belə deyirlər. «Üç bacı»da çəkilmək özümə də ləzzət elədi. Yaradıcı atmosfer vardı. Olub ki, başqa filmlərə çəkiləndə bezmişəm, çəkiliş bitməmiş qaçmaq istəmişəm ordan. İl yarım işlədik bu film üzərində. Serialın sona çatdığını hiss eləyəndə ürəyim sıxıldı. Həmin bu qrupla yenə çəkilmək arzusundayam.

— Siz nə fikirdəsiniz qardaşınızın bu rolu haqda, İlham müəllim? Qardaş kimi yox, bir pedaqoq kimi.

İlham Namiq Kamal: Bir cümləylə fikrimi ifadə eləyim, o zaman hər şey aydın olar: bu serialın adını gərək «Maarif və üç bacı» qoyaydılar.

— Bəs özünüz niyə görükmürsüz çəkilən bu serialların birində? Vaxtilə gözəl tele-tamaşalara çəkilmişiz: «Mehmanxana sahibəsi», «Evləri köndələn yar» və s.

İlham Namiq Kamal: Teatrımızın tamaşalarında kifayət qədər rolum var. Sonuncu tamaşamız olan «Amerikalı kürəkən»də özümü rejissor kimi də sınađım.

— Yeni vaxt məhdudluğu baxımından təklifləri qəbul etmirsiz?

İlham Namiq Kamal: Adlarını çəkdiyiniz o tele-tamaşalar ki var, onları peşəkarlar çəkmişdilər. İndiki serialların rejissorları peşəkar deyillər axı. Çəkən gərək peşəkar olsun ki, peşəkar aktyorun qədir-qiymətinə bilsin.

— Çəkilmiş seriallardan bəyəndiyiniz varmı?

İlham Namiq Kamal: Heç bir seriala baxmıram, baxmaq fikrim də yoxdur. Zövqümü korlaya bilmərəm. Bilirsiniz, seriallar çəkilə bilər yalnız «Azərbaycanfilm» kinostudiyasının rəhbərliyi, Mədəniyyət Nazirliyinin nəzarəti altında. Yoxsa ki, gedib, ordan-burdan 5-10 manat pul tapmaqla heç nə alınmayacaq.

Cəfər Namiq Kamal: Nəse alınacaq e, amma çəkdiqləri efir üçün olmayacaq. Yalnız çayxana səviyyəsində bir şey çıxaracaqlar ortalığa.

— Sualım hər ikinizədir. Necə

bilirsiniz, 140 illik tarixi olan teatr sənətimizi indiki nəslə etibar eləmək olar?

İlham Namiq Kamal: Gənclərə etibar etmək yox, inanmaq, qayğı göstərmək lazımdı. Onlar bizim sabahımızdı. Sabah isə bu gündən başlayır.

Cəfər Namiq Kamal: Bir halda ki, bu sənəti seçiblər, bilmədiklərini öyrənməyə çalışsınlar. Kim ki çalışır, get-gedə inkişaf edəcək. Kimin ki fikri orda-burdadır, beş manat artıq qazanmaqdan ötrü özünü ora-bura çırpır, o həmişə sənətdən geri qalacaq. Bir vaxt ayılıb görəcək ki, yaşı 60-ı ötüb, o isə hələ də səhnədə nizə tutur, və yaxud hələ də qapıçı «obrazı» yaradır. Nəvələri də sevinirlər ki, babam teatrda çalışır.

Stanislavskinin sözüdür: «Sən sənəti bir il atsan, sənət səni ömürlük atar».

SƏNƏTƏ MƏCNUN

(«Sənət fədailəri» silsiləsindən)

Məcnun Hacıbəyov respublikanın əməkdar artisti, uzun illər Akademik Teatrın səhnəsində, televiziya tamaşalarında elə xarakterik rollar oynayıb ki, heç vaxt unudulası deyil. İndi onun yaşı səksəni keçib. Akademik teatrda yubileyi qeyd olundu. Qubanın Nügədi kəndində doğulduğu ocaqda yaşayır, amma son televiziya görüntüsündə əvvəlki boy-buxunun, yerişin, aydın və səlis danışığının şahidi olduq.

O, xanəndə olmalıydı. Atası Salam kişi Füzulinin pərəstişkarı, heyranıydı. Qəzəllərinin çoxunu əzbər bilirdi, «Leyli və Məcnun»u dönə-dönə oxuyurdu və oğluna da Məcnun adını Füzuliyə məhəbbətindən qoymuşdu. Özü də Salam kişinin yaxşı səsi vardı. Bəlkə elə bu səs genetik olaraq Məcnuna da keçmişdi. Onun yaşadığı kənddə o vaxtlar radio yox idi, hər bazar günü piyada Qubaya gedər, günorta vaxtı «Muğamat konserti»nə qulaq asar, yenə kəndə qayıdardı. Məndən yaşlı və mən yaşda tamaşaçıların

xatirindədir ki, Akademik Teatrda ki çox tamaşalarda xanəndə rollarını məhz Məmmədli Əliyevdən sonra Məcnun Hacıbəyov oynayırdı. Bu həzin və yanıqlı səsi eşidənlər hətta onun aktyor olduğunu belə yaddan çıxarırdı. Amma Məcnunu xanəndə kimi yox, aktyor kimi tanıyırdıq. Onun Məcnun adı elə sənətə, teatra məcnunluğuna yaraşır.

Teatra məhəbbəti hardan binə bağlayıb? Uşaqlıqdan o, Gənc Tamaşaçı Teatrının aktyoru Ağadadaş Qurbanovun səsinə, oynadığı rollara valeh idi. Bir də nə qədər qərribə olsa da, Hitler rolunun ifaçısı Fridrix Ditsin oyununa vurulmuşdu. Orta məktəbi bitirdikdən sonra əsgərliyə getdi, qayıdanda Bakıda, bir il peşə məktəbində oxudu. Bir müddət Sumqayıtda yaşadı. Orada dram dərnəyinə getdi. Oynanılan tamaşalara baxırdı və ürəyindən belə bir fikir keçirdi ki, niyə axı Qubaya qayıtməsən, oranın teatrında aktyor olmasın? (Onda Qubada Dövlət Dram teatri vardı). Amma Quba teatrında onu aktyor kimi yox, xanəndə kimi iş qəbul

etdilər. Bir «Bayatı-Şiraz» oxudu, səsi xoşlarına gəldi.

Günlərin bir günü rejissor Tofiq Kazımov Qubaya gəlmişdi. Onu Rza Şahvələdin «Qız qalası» pyesini qurmağa dəvət etmişdilər. Bu əsərdə bir xanəndə rolu vardı və onu Məcnun Hacıbəyov oynayırdı. Tofiq Kazımov Məcnunun oyununu bəyənir və deyir ki, buralarda çox qalma, itib-batarsan, gəl İncəsənət İnstitutuna. Məcnun deyir ki, mənim arzum Asəf Zeynallı adına musiqi məktəbinə daxil olmaqdır. Tofiq müəllimsə qayıdır ki, mən səni xanəndə yox, aktyor kimi görürəm. Və o rejissorun sözü Məcnunu İncəsənət İnstitutuna gətirib çıxarır. 1965-ci ildə Məcnun institutu bitirir və ara-sıra Akademik Teatrın səhnəsində xanəndə rollarını ifa etsə də, sonradan bu, ikinci plana keçir.

Onun oynadığı rolların əksərinə səhnədə baxmışam. Yetmiş-səksəninci illərin teatr havasını xatırlayıram. Məcnun Hacıbəyov, əgər belə demək mümkünsə, ikinci dərəcəli rolların mahir ifaçısıydı, o rollar həmin tamaşalara hardasa bir şirinlik qatırdı. «Əliqulu evlənir»də Xəlil, «Sevil»də Məmmədli bəy, «Ölülər»də Mir Bağır ağa, «Bağlardan gələn səs»də Şirin dayı,

Onun ən çox sevdiyi bir rejissor olub Tofiq Kazimov. Sənətə məhəbbət oyadan, Qubada ikən onu Bakıya gəlməyə meylləndirən, sonra da Akademik Teatrda Məcnuna hər tamaşada rol tapşıran... Hətta bir dəfə bunu Tofiq müəllimə irad tuturlar ki, bu nədir, siz hər tamaşada Məcnuna rol verirsiniz. O da deyir ki: «Məcnun elə bir aktyordur ki, hər tamaşada bir xüsusiyyəti

«Məhəbbət əfsanəsi»ndə Ustabaşı, «Quşu uçan budaqlar»da Mehdiqulu, «Falçı»da Keşiş, «Xanuma»da birinci knyaz, «Təhminə və Zaur»da Cəbi, «Kreml saati»nda ruhani, «Qılınc və qələm»də Sultan Toğrul, «Unuda bilmirəm»də milis mayoru... Amma söz düşəndə deyirdi ki, onun ən sevimli rolları «Nişanlı qız»da Mirzə Salman, «Hökmdar və qızı» tamaşasında Naxçıvan xanı, «Göytürklər»də Salur xandır.

O, heç vaxt oynadığı rola süni cizgilər artırmazdı. Sadəcə olaraq, obrazi duyub, onun məramını, daxili aləmini, həyatda mövqeyini ifadə etməyə çalışıb. İsi Məlikzadənin «Qatarda» tele-tamaşasını xatırlayın. Fətulla (Fatı) sanki onun alınına yazılıb.

üzə çıxır, özünü təkrar eləmir». Amma sevdiyi başqa rejissorlar da olub Ələsgər Şərifov, Əşrəf Quliyev. Onlar çox ciddi, tələbkər rejissorlar idi. İlk tamaşaya qədər heç kimi nəzarətsiz buraxmırdılar, sonrakı tamaşalarda da gəlib oyunlara baxırdılar.

Məcnun Hacıbəyov Azərbaycan aktyorluq sənətinin bir çox ustad sənətkarları ilə bir sırada, çiyin-çiyinə işləyib. Ən çox İsmayıl Dağıstanlıni xatırlayır. Deyir ki, İsmayıl müəllim çox ciddi, intizamı sevən bir insan idi.

...Bir dəfə M.P.Vaqifin yubileyi ilə əlaqədar Keşləyə-ət kombinatına getmişdilər. Tədbirin rəsmi hissəsindən sonra «Vaqif» pyesinin məşhur səkkizinci şəklini oynayırlar... Sonra partkomun

otağına yığışırlar. Otaqda 7-8 rus və xarici ölkə yazıçılarının büstü və şəkilləri vardı, amma bir dənə də olsun Azərbaycan yazıçı və şairinin portreti, ya büstü yox idi. Partkom da bir rus qadınıydı. İsmayıl müəllim yaman hirsələnir, partkomun abırını ətəyinə bükür. Deyir ki, Puşkinin portreti varsa, niyə Axundovunku olmasın? Axı Şərqdə Puşkinin ölümünə birinci yas saxlayan Axundov olub. Niyə Qoqolun portreti var, Mirzə Cəlilinki yoxdu? Hanı Səməd Vurğun? Partkom qızırır-bozarır. Və sonda İsmayıl müəllim deyir ki: «Mən SSRİ xalq artisti İsmayıl Dağıstanlıyam. Gələn dəfə bir də bura təşrif gətirəndə belə biabırçılığın şahidi olmayım».

Əlbəttə, bu yazıda Məcnun Hacıbəyov haqqında geniş söz açə bilmədim. Onun geniş mütaliəçi olduğunu, kitabsevər kimi tanındığını incələmədim. Dadlı-duzlu zarafatları ilə hamının könlünü şad etdiyini, məclisləri ələ aldığını yazmadım. Ona cansağlığı arzulayaq. Məcnun Hacıbəyov Azərbaycan tamaşaçılarının yadından çıxan sənətkar deyil.

Sözə qüvvət: *Tanınmış aktyor yaradıcılığının ən yetkin çağında səhnəni tərk edib getmiş, hazırda doğulduğu kənddə ömür sürən, reç də sıradan biri olmayan Məcnun Hacıbəyovla geniş söhbəti yaxın saylarımızdan birində oxuya biləcəksiz.*

Ölkə və xalqların tarixində elə dövrlər olur ki, görürsən ayrı-ayrı xalqları, ya ölkələri sanki "zəncirdən açıb" buraxırlar. Və məmləkətlərin daxilində təlatümlər, müharibələr və terror baş alıb gedir. Orta əsrlərdə buna Tanrının göndərdiyi bəla deyirdilər, daha doğrusu bunu izah etməkdən daşınırdılar. Olsa-olsa, azar-bezarı təsvir edir, ya da ondan dəhşətə gəlirdilər. Bu günkü təzədən-təzə tarixçilərsə həmin bəlalərin səbəbini sosial qatda, dində, psixologiyada, hətta irqi və milli köklərdə axtarırlar. Belə axtarışlar nə dərəcədə doğrudur? Ola bilsin, insan heç vaxt başa düşəsi deyil ki, niyə duran yerdə minlərlə insan, yəni kütlə qopub birdən-birə hərəkətə gəlir, qeyri-təbii və dəhşətli vəziyyətə düşür? Mən deyirdim ki, hər bir millətin tarixində belə bir dönüş məqamı, sınıma mərhələsi gəlib yetişir. Xronoloji baxımdan belə ağır dövr, hər etnosda 150-160 ildən bir baş verə bilər. O Zaman kəsiyi hər millətin ən ağır günləridir — qan-qırğın, çöküş, hamının hamıya qarşı müharibəsi... Vaxtilə dediyim mərhələdə, bu gün düşünə döyən Qərbi Avropa üçün insan qətlə həm gündəlik bir məşğələyə çevrilərək, kütləvi qırğınlar adı bir hal almışdı...

Lev Qumilyov

RƏSSAM ƏZİM ƏZİMZADƏ — BİR QƏLƏM SƏHİBİ KİMİ...

Bu essenin başlığındakı sözlərin yeri dəyişilsəydi, mənbilən daha düzgün olardı.

Orası danılmazdır ki, sənətkarın qələmə aldığı ədəbi mətnlərdə rəssamın, necə deyirlər "ovçu gözü" duyulur və eləcə karikatürlərində isə adi məişət xırdalıqlarını bir yazıçı təfəsilatı ilə, dəqiq təsvirini görürsən.

XX əsrin əvvəli, xüsusilə birinci iyirmi il, mən burda adətən yeri gəldi-gəlmədi de yilən "çiçəklənmə" sözünü işlətmək istəməzdim bəli, o dövr Azərbaycan mədəniyyətinin həqiqətən yüksəliş illəri sayıla bilər. M.Ə.Sabir, M.Hadi, A.Səhhət, A.Şaiq, Əhməd Cavad, nasir və dramaturqlardan Hüseyn Cavid, Cəfər Cabbarlı həmin illərdə milli

ədəbiyyatımızı dəyərli əsərlərlə zənginləşdirdilər. O dövrdə Üzeyir Hacıbəylinin, Müslüm Maqomayevin, Ü.Hacıbəylinin yaratdığı ilk opera və musiqili komediyalar xalq arasında böyük şöhrət qazandı. Teatr səhnəsində Cahangir Zeynalov, Hüseyn Ərəblinski, Hüseynqulu Sarabski kimi istedadlı aktyorlar parlanmış oldu.

"Molla Nəsrəddin", "Fyuzat" jurnallarında, "Şərqi-Rus", "Həyat", "Kaspi" kimi qəzetlərdə Əlimərdan bəy Topçubaşov, Məmmədağa Şahtaxtinski, Əlibəy Hüseynzadə, Əhməd bəy Ağayev, N.Nərimanov, M.Ə.Rəsulzadənin dərin məzmunlu məqalələri, Cəlil Məmmədquluzadə və Ömər Faiq, Üzeyir və Ceyhun

Hacıbəylilərin kəskin pamflet və felyetonları müntəzəm olaraq dərc edilirdi.

Azərbaycanda ilk rəngli nəşr sayılan "Molla Nəsrəddin"lə Oskar Şmerling, İosif Rotter, Musa Xəlilov (Çoxski), B.R.Telinqator (Beno) və ilk

azərbaycanlı-karikatürçü Əzim Əzimzadə kimi rəssamlar əməkdaşlıq edirdi.

Orta əsrlərin miniatürçü rəssamları, şərq şairlərinin əsərlərini bəzəyəndə, əsasən lirik və qəhrəmanlıq süjetlərinə üstünlük verərdilər. M.F.Axundzadədən

üzü bəri Azərbaycan ədəbiyyatında artıq satirik-yumoristik janrlar qabağa düşdü, təsviri sənətdə isə məhz bu qolun ilk və ən müqəddir nümayəndəsi Əzim əzimzadə (1980-1943) oldu. Əzimzadə Mirzə Fətəlinin yaratdığı obrazlara öz baxış bucağından baxdı, Sabirin "Hophopname"-sinə klassik illüstrasiyalar çəkdi, Cəlil Məmmədquluzadənin, Üzeyir Hacıbəylinin komediyalarına tərtibat verdi...

Onu deyək ki, Ə.Əzimzadə "Molla Nəsrəddin"lə yanaşı sovetəqədərki dövrdə çap üzü görən "Zənbur", "Kəlniyat", "Baraban", "Məzəli", "Tuti", "Babayi-Əmir" kimi jurnallarla da əməkdaşlıq edirdi.

Sözsüz ki, Əzim Əzimzadə karikatürlərinin reallığı, əvvəl-əvvəldən rəssamın özünün iti müşahidəsiylə bağlıdır. Onun karikatürləri həyatın özündən qopub gəlir, inandırıcıdır çünki, ətraf, onun təzahürü, həndəvərdə gəzib-dolaşan "əşxas" və surətlərin

özləri belə karikatürvari idi. Belə baxanda Əzimzadə adi məişət səhnələrini çəkirdi, hətta obrazların görkəmindəki xəlif şarjvarilik belə onları gündə rast gəldiyimiz gerçək adamlar, obrazlar kimi qəbul etməyimizə zərəcə maneçilik törətmir. "Köhnə və təzə arvad", "Ər öz arvadını döyür", "Anadan qız olub", "Kasıb evində toy", "Varlı evində toy", "Kasıb ailədə ramazan bayramı", "Varlı ailəsində ramazan bayramı" və bir çox belə rəsmləri öz əksini təsviri sənətdə tapan o dövr milli gün-güzəranımızın doğruçu salnaməsi kimi qəbul etmək daha dürüst olardı.

Əzim Əzimzadənin nəsrilə tanış olandan sonra ondakı ayrıntı dəqiqliyi, müşahidə qabiliyyəti qabarıq şəkildə özünü göstərmiş olur. Bu məqamda ötən əsrin əvvəlindəki mədəni yüksəlişin bir özəlliyini də məxsusi olaraq nəzərə çatdırmaq yerinə düşərdi. Qeyd edək ki, o vaxtkı mədəniyyət xadimlərinin bir çoxu özlərini artıq müxtəlif sahələrdə

sınamış və tanıtdırmış hərtərəfli şəxsiyyətlər idi. Məsələn, dahi bəstəkar Üzeyir Hacıbəyli istedadlı dramaturq olmaqla yanaşı, özünün sovetəqədərki "Arşın mal alan" və "O olmasın, bu olsun" da daxil olmaqla bütün opera və musiqili komediyalarının libretto müəllifi idi. İctimai-siyasi mövzuda bir çox felyeton və pamfletlərin yazarı olan Ü.Hacıbəyli təkcə gündəmdəki jurnalistika ilə deyil, eyni zamanda pedaqoji fəaliyyətlə və tərcümə sənətiylə də məşğul olurdu. İxtisasca, dermatoloq-həkim olan Əlibəy Hüseynzadə ədəbiyyat qədirşünası, şair və publisist, mütərcim, alim, mütəfəkkir, hələ üstəlik bacarıqlı bir rəssam idi. Üzeyir Hacıbəylinin məşhur operasında Məcnun rolunun ilk ifaçısı olmuş Hüseynqulu Sarabski isə köhnə Bakı haqqında çox dəyərli, tarixi-etnoqrafik bir kitab yazmışdı. Əzim Əzimzadənin də adı o sıradandır – təkcə karikatürçü rəsam, illüstrasiyaçı, mənzərə ustası,

teatr tamaşalarının dekorçusu kimi deyil, həm də "Mənim səyahətim" adlı çox maraqlı yol qeydlərinin müəllifi kimi... Belə məlum olur ki, bu oçerk əzəl başdan tərcümeyi-hal üslubunda düşünülmüş, əvvəlki "Mənim həyatım" başlıdı, eləcə avtobioqrafik ruhda qələmə alınmış bir neçə səhifə də bunu sübuta yetirir. Onu deyim ki, həmin mətn ilk dəfə 1980-ci ildə "Qobustan" sənət toplusunda (№ 3) çap üzü gördü, ondan sonra təəssüf ki, heç yerdə bu oçerkə rast gəlinmədi. O vaxt həmin yazını öz elmi izahı və şərhləri ilə sənətsünaslıq doktoru, rəhmətlik Mürsəl Nəcəfov hazırlayıb redaksiyaya təqdim etmişdi...

Həmin yol qeydlərində Əzim Əzimzadə özünün İran və İraqdan keçməklə müsəlmanların müqəddəs şəhəri olan Kərbəlaya səyahətindən bəhs edir. Yol boyunca keçib getdiyi şəhər və kəndləri, rastına çıxan müxtəlif insanlarla görüşlərini təsvir etməklə

bərabər, adamların xovunu-xasiyyətini, xarakterini bir yazıçı ustalığı ilə açır, bəzən isə həmin təsvirlərdə absurda varmaqdan belə çəkinmir və bununla da Şərqi ecəzkar abu-havasını yaratmağı bacarır. Ə.Əzimzadənin mənəm bir qələm peşəkarlığı ilə təsvir etdiyi bu fonda yəqin ki, M.F.Axundzadənin, yaxud da C.Məmmədquluzadənin əsərlərindən ayrı-ayrı səhnələr rahatlıqla oynana bilərdi.

Ə.Əzimzadənin ədəbiyyata yaxınlığı bir də onunla özünü biruzə verir ki, o M.F.Axundzadə, C.Məmmədquluzadə və M.Ə.Sabirlə yanaşı, Ə.Haqqverdiyev, N.Nərimanov, A.Şaiq və Y.V.Çəmənzəminlinin kitablarına illüstrasiyalar çəkir, C.Cabbarlının tamaşalarına tərtibat verir, Cəlaləddin Ruminin, Nazim Hikmətin portretlərini yaradırdı.

Ə.Əzimzadənin ədib və ədəbiyyatçılarla canlı təmasına bir tutarqa da onun 1936-cı ildə Yazıçılar

İttifaqında keçirilən plenumun gedişində çəkdiyi dostluq şarjlarıdır. Görürük ki, mənhus 37-ci ilin ərəfəsində rəssam hələki öz rəsmlərində İttifaq kürsüsündən yazıçıların ünvanına söylənən iddiaları zarafata salıb hələki gülməyi özünə rəva bilir. Çox yox, bircə ildən sonra söylənən iddialar artıq siyasi ittihamlara dönübən amansız məhkəmə hökmləri şəklində səslənəcək, qələm sahiblərinin üzünə oxunacaqdı. Məsələn, H.Cavidə 36-da çəkilməmiş dostluq şarjının altında belə bir yazı var: "Bütün ölkələrdən yazacağam, Azərbaycandan başqa" bu Cavid yaradıcılığındakı söğrafi genişliyə bir eyham idi ki, o vaxt bu məziyyət artıq şairə nöqsan tutulurdu. Yaxud Sanılıya çəkilən şarjın altındakı atmaca: "Siz də şairsiz? Şairlər yanında uşaqsız!" bu, şairin guya ki, özündən müştəbəhliyinə vurulan işarəydi.

Rəfilinin şarjında isə "Fizuli üzünü Rəfilinə tutub" söyləyir: "Qardaşoğlu,

buyur keç, sən məndən irəlidesən" guya Rəfilinin dilindən çıxıbmiş ki, o özünü Fizulidən sonra ikinci şair sayır.

"İnqilab və Mədəniyyət" jurnalında çap olunmuş həmin şarjların arasında, mənim fikrimcə ən gülməlisi şair Ağə Hüseyn Rəsulzadəyə, onun misralarına çəkilənidir o addımlayır, bir tərəfində Allah, o biri tərəfində üzdənirəq it. Şarjın altındakı yazıda belə ərz olunur:

"Allah: "Ey mənim bəndəm, nə yaxşı ki, sən ikimizin arasındasan, yoxsa itlə bir-birimizi başa düşməzdik".

Bu minvalla, sözün əsl mənasında təsdiq edə bilərik ki, Əzim Əzimzadə Azərbaycan təsviri sənətinə misilsiz töhfələr bəxş etməklə yanaşı, həm də ədəbiyyatımızda öz layiqli yerini tutmuş bir sənətkardır...

19 mart 2011-ci il

BOYAKARLIQ: YAXIN TARİXİMİZDƏN...

(bəzi düşüncələr)

Boyakarlığımızın XX yüzilliyin son qərinəsinə təsadüf edən inkişafında ictimai-siyasi dəyişmələrlə bağlı yeniliklər baş veribdir. İlk növbədə

bunu müstəqillik qazanmağımızla şərtləndirmək gərək...

Ondan əvvəl "sosialist realizmi"nə köklənmiş "Abşeron məktəbi"nin müxtəlif yaşlı nümayəndələrinin T.Cavadov, F.Xəlilov, K.Əhməd, R.Muradov, Ə.Əliyevin yaradıcılığı və S.Bəhlulzadənin o vaxta qədər çox sırayı sayılan mənzərəyə düşündürücü-fəlsəfi tutum verməsi, eləcə T.Salahovun gerçəkliyə "sərt" baxışı, T.Nərimanbəyovun dünyaya nəgıl – folklor prizmasından yanaşması, həm də M.Mircavadovun avantqard rəssamlığı milli gələnlərlə qovuşdurmasına baxmayaraq, bəzən hər şey zamanına görə bir qədər inanılmaz görünür.

Otən əsrin 80-90-cı illərində Azərbaycan təsviri sənətində dünyada mövcud olan müxtəlif üslubların keyfiyyət şərtlərini, hətta yaranmaqda olan bədii qrupların fəaliyyətində də izləmək olar. Qeyri-formal bədii qruplar arasında birinci yaranan "Təsdiq" qrupu (Əmirbəy Nərimanbəyov, Teymur Daimi, Samir Qafarov, Elmar Əmirəğov) oldu. Onların yaradıcılıq konsepsiyasını əsasən eklektizm təşkil edirdi. "Peykər" qrupunun (Elçin Aslanov, Sənan Qurbanov, Sara Manafova, Məzahir Avşar və b.) əsas məqsədlərindən biri isə milli gələnlərin müasir formada ifadəsiydi. Həmin dövrdə ölkənin bədii həyatında baş verən maraqlı hadisələrdən biri on iki nəfər rəssamdan ibarət "Labirint" adlı qrupun (Səbinə Şıxlinskaya, Bəhram Xəlilov, Ucal və Yelena Haqverdiyevlər, Müseyib Əmirov və b.) Abşeron boyunca maraqlı konseptual layihələri oldu. Müasir dövrdə müxtəlif təəssürat doğuran variantlar arasında mümkün balans, tarazlıq axtarışı ilə seçilən və özünü təsdiq edən "Libra" qrupunun (Namiq və Malik İsmayilzadə, Arzu Rzayev, Anar Qəmbərli və Nazim Şahverdiyev) fəaliyyəti də xüsusi qeyd olunmalıdır.

Rəssamlıqda bu günkü durum isə özündə müxtəlif nəsil rəssamların həyata fərqli münasibətini və bu münasibətin rəngarəng bədii şərhini yaşatmaqdadır.

Onu qeyd etmək yerinə düşərdi ki, o dövrdə yaranmaqda olan əsərlərdə qabarıq görünən başlıca məziyyət onların hər hansı məcburi ideoloji çətdən azad olmaqlarıydı.

Bu gün rəssam və heykəltəraşlar üçün sovet dönəmində olduğu tək "formaca milli, məzmunca sosialist" əsərlər yaratmaq kimi məcburi yönəlik mövcud deyil. Sərgi salonlarına aparən yollarda bəzən "alınmaz qala" rolunu oynayan bədii şuralar da yoxdur. Müstəqilliyin verdiyi mənəvi imtiyazların qarşılığında əsərlərin yüksək bədii-estetik dəyərlərə bələnməsinə yalnız və yalnız sənətkarın öz vicdanı hakimlik edir.

Müstəqillik dövr-

ündə dünyasını dəyişmiş rəssamların, eləcə bu gün də fəaliyyətdə olan Tofiq Ağabababəyev, Tahir Salahov, Əli Verdiyev, Ödtəkin Ağabababəyev və başqa sənətkarların öz ənənəvi yaradıcılıq kredisuna tapınan tablolarında onlara məxsus dəst-xəttin əsasən dəyişmədiyini sezmək o qədər də çətin deyil.

Əgər sənət yoluna təzəcə çıxan və başqalarından ən azı əsərlərinin məna tutumundan daha çox, bədii həllin cazibəsinə görə fərqli görünməyə çalışan gənc rəssamları nəzərə almasaq, digər nəsillərin yaradıcılığında da zahiri ifadə və kəskin məzmun dəyişməsinə rast gəlinmir. Bütün bunların müasir tamaşaçını adi seyrçilikdən çıxarıb, onun dialoqa dəvət olunması da kifayət qədər görünən və əlbəttə ki, yaxşı cəhətdir.

Bütün bunların müasir Azərbaycan rəngkarlığında mövcudluğu danılmazdır. Nazim Rəhmanov, Səhhab Məmmədov, Çingiz Fərzəliyev, Ağəli İbrahimov, Vaqif Ucatay, Fikrət Haşimov, Fərman Qulamov, Əbülfəz Fərəcoğlu, Arif Mərdan, Fəxrəddin Məmmədvaliyev, Natiq Fərəcullazadə, Mayis Ağabəyov, Mirnadir Zeynalov və Vüqar Muradın süjetli tablolarında, Tofiq Ağabababəyev, Altay Hacıyev, Altay Sadıqzadə və Ədalət Qaranın portretlərində, Fərhad Xəlilov, Cəlil Hüseynov, Nazim Bəykişiyev və Rafael Muradovun mənzərələrində qeyd etdiyimiz bədii-estetik məziyyətlər üstünlük təşkil edir.

Nazim Rəhmanov, Fikrət Haşimov,

Mayis Ağabəyov, Namiq Məmmədov və Əbülfəz Fərəcoğlunun gerçəkliyə münasibətində dramatism və fəlsəfi qayə Ağəli İbrahimov, Vaqif Ucatay və Fərman Qulamovun milli süjetlərə və bəşəri dəyərlərə meyli, Altay Sadıqzadə, Çingiz Fərzəliyev, Ədalət Qara və Altay Hacıyevin uzaq-yaxın keçmişimizdən "boylan" obrazların iç dünyasını açmaq istəyi tamaşaçını düşündürmək gücündədir.

Fərhad Xəlilovun ümumi tutumu detal yığcamlığından, ifadə lakonikliyi və rənglərin mənasından keçən əsərlərində gözü-müzə adi görünən sadəliyin fəlsəfəsini önə çəkmək daha qabarıqdır. Əksinə, Nazim Bəy-kişiyev və Cəlil Hüseynovun təbiət motivlərinə isə daha çox tamaşaçını ehtizaza gətirən lirik ovqat hakimdir...

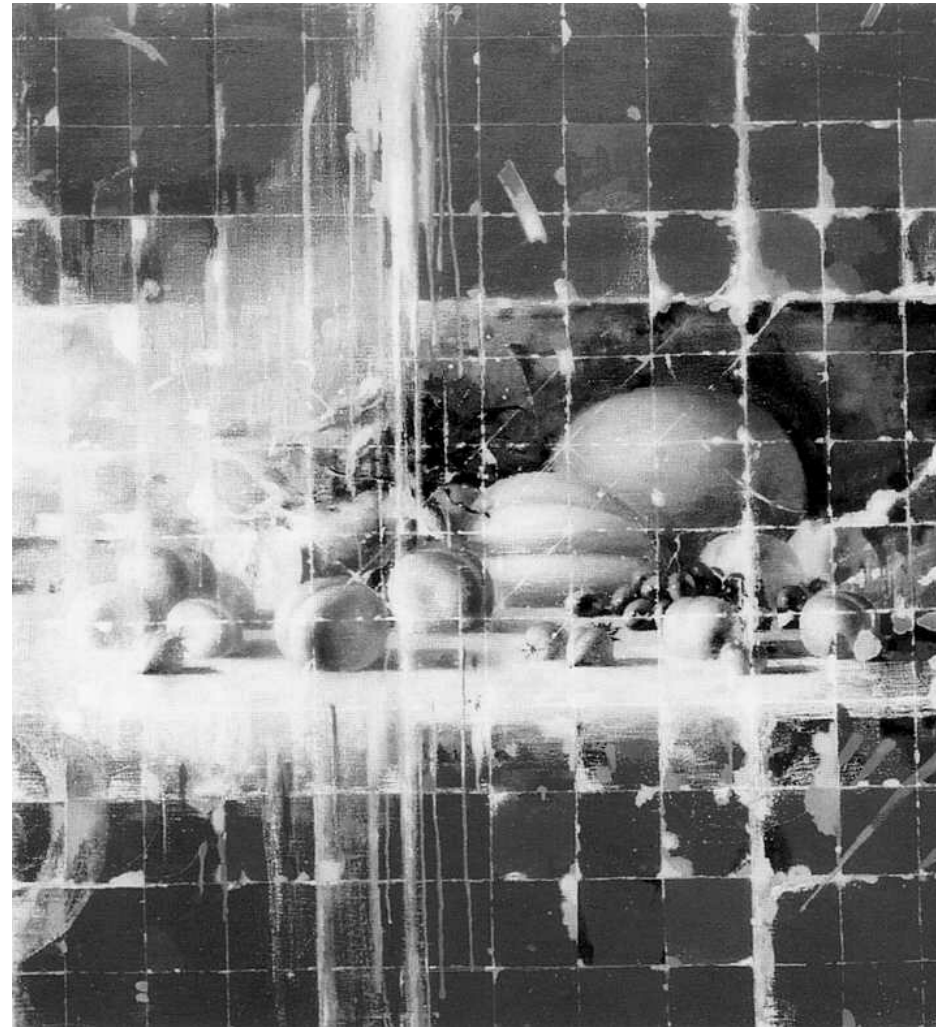
Gənclik dövrünü artıq arxada qoymuş rəngkarlardan Faiq Əkbərov, Əmrulla İsrailov, Vüqar Murad, Fəxrəddin Məmmədovləyevin əsərləri milli qaynaqlara müasir görkəm vermək istəyinin ifadəsidir.

Onu da deyək ki, rəssamların əksəri öz fırçasını "silah"a çevirməyi özlərinə borc bilir. Onların Qarabağ müharibəsinin şahidinə çevrilməsi, həm qrup, həm də ayrı-ayrılıqda cəbhə bölgələrində olması, apardıqları canlı müşahidələr müstəqillik dövründə təşkil olunan müxtəlif miqyaslı yerli və xarici sərgilərin ekspozisiyasında başlıca mövzuya çevrilibdir. Rəssamlardan Vaqif Ucatay, Fərman Qulamov, Nəcməddin Hüseynov, Nizami Hüseynov,

Natiq Fərəculazadə, Nəvai Metin, Əbülfəz Fərəcoğlu, Nadir Bayrısoy, Asif Azərəlli, Rafael Muradov, Kərim Cəlal, Altay Hacıyev, Ədalət Qara və başqalarının Qarabağ ünvanlı tabloları məhz belə əsərlərdəndir. Müxtəlif janrlı həmin əsərlərdə Azərbaycan xalqının öz torpaqları uğrunda apardığı mübarizə "bədi güzgü"dəki kimi əks olunub.

Yuxarıda adları vurğulanan əsərlərin bir qismi müstəqilliyimizin ilk onilliyində yaradılmışsa, onların bir çoxu müsabiqələrdə seçilib-sayılib.

Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi və Azərbaycan Rəssamlar İttifaqının birgə elan etdiyi "Xocalı" və "Əsrlər-nəsillər" adlı müsabiqələrə təqdim olunan tablolar arasında tariximizi obrazlı və yaddaqalan biçimdə özündə yaşadan boykarlıq

əsərləri kifayət qədərdir. Heç təsadüfi deyil ki, onlardan bir çoxu dövlət tərəfindən satın alınmış, muzeylərin ekspozisiyasına daxil edilmişdir.

1995-ci ildə Bakıda dini mövzulu əsərlərdən ibarət "Bayramdan-bayrama" sərgisinin təşkili də sovet dönəmində ekspozisiyaların təşkili üçün

zisiyalarda yer ala bilməyən mövzuların müstəqilliyimizin işığında bəraət qazanmasına daha bir sübut oldu.

Respublika rəssamlarının qədim ənənələrə müasirlik bəxş etmək istəyi bütün sahələrdə çalışan yaradıcıların işlərində kifayət

qədər görünən olsa da, bunu qrafiklərin müxtəlif mövzulu əsərlərində daha çox müşahidə etmək mümkündür. 2008 və 2010-cu ildə Bakıda keçirilən "Şərqdən-Şərqə" sərgisindəki ənənə və müasirlik ruhunun təməşəçilər tərəfindən rəğbətlə qarşılanmasına

əlavə olaraq deyək ki, Azərbaycan təsviri sənətinə məxsus qədim şöhrətin bərpası və ona müasir tutum verilməsi də artıq tarixin saxlancına gömülmüş Avropasayağ "izm"lərə nəzirələr çəkməkdən yox, çoxəsrlik tarixə malik milli-mənəvi dəyərlərə yaradıcı münasibətdən keçib gəlir. Bunu müxtəlif nəsillərin – Altay Hacıyev, Rafis İsmayılov, Arif Hüseynov, Nüsrət Hacıyev, Orxan Hüseynov, Aytən Şirzadova, Faiq Əkbərov, Sirius Mirzəzadə, Leyla Salamova və başqaları "Şərqdən-Şərqə" sərgisində bir daha təsdiqlədilər.

Azərbaycan təsviri sənət məkanında kök atmış bədii gələnlərin davamı ilə yanaşı, bəzi yaşlı və orta nəsil təmsilçilərinin, daha çox da gənclərin yaradıcılığında dünyada geniş yayılmış köhnə və yeni cərəyanlara qayıdış hiss olunur. Oqtay Sadiqzadənin silsilə portretlərində klassik Avropa ənənələrini, qrafikadan gəlmə ifadələri görürüksə, onun gənc həmkarı Sakit Məmmədovda bu müraciət orta əsr Avropa klassiklərini anma təəssüratı aşılayır. Əgər Qəyyur Yunusun əsərlərində milli ənənə bəsit şəkildə təfsir olunursa, Eldar Qurbanovda isə bu cəhət Avropa primitivizminə tapınmaq şəklində nəzərə çarpır. Mirnadir Zeynalovun Abşeron motivləri nə qədər mücərrəd ruhlu olsa da, Şamo Abbasovda bu cəhət milli koloritin obrazlarda qabardılması ilə yadda qalır. Rəssamlardan Məlik Ağamalov, Əliyar Əlimirzəyev, Müseyib Əmirov, İnnə Kostina, Rəna

Əmrahova, Aytən Rzaquliyeva, Bəhram Xəlilov, İrina Eldarova və başqaları öz yaradıcılıq axtarışlarında dünya, Avropa incəsənət məkanındakı yeni meyllərə söykənirlər. Məsələn, Məlik Ağamalovun əsərlərində barokko ənənələrinə güvənmək güclüdürsə, Rəna Əmrahovada bu iqtibas antik xarakter daşıyır. Belə misallar az deyil.

Bunu müstəqillik illərində Bakıda açılan "Zamanın qanadları", "Əsrlərin qovşağında", "Mentalitet", "Ön söz", "Gümüş maska", "5+", "Yarat", "Alüminium", "Public-art",

"Artım" və b. layihə və sərgilər, rəssamların Beynəlxalq Venesiya "Byennale"sində davamlı iştirakı da təsdiqləyir. Adı çəkilən sərgilərin ekspozisiyasında bəzən konseptual, sənətin forma və məna baxımından funksiyasını özündə daşıyan maraqlı əsərlərə rast gəlinərsə də, bütövlükdə onların hələ də milli-mənəvi dəyərlərimizdən qaynaqlanmadığı, ötür-keçənlərə bir nəzirə olduğu göz qabağındadır. Bu baxımdan Səbinə Şıxlinskaya, Çingiz Bəyev, Orxan Hüseynov, Faiq Əhmədov, Rəşad Ələkbərov və digər rəssamların Azərbaycanda konseptual incəsənətin inkişafında rolları şübhəsizdir...

Bizim qeydlərimiz Azərbaycan təsviri sənətində müstəqillik dövrünün qısaca şərhidir. Sözsüz ki, rəssamlıq söz sənəti deyil və onun kifayət qədər əyaniliyi, başqa sözlə desək, çox aydın görünənlərin heç bir tərcüməçiyə ehtiyac olmaması da, onu artıq həm özümüzün, həm də başqalarının dəyərləndirməsinə imkan yaradıb. Mübaligəsiz demək

olar ki, hələ ötən əsrin ikinci yarısında özünə-məxsus bədii-estetik məziyyətlər daşıyıcısı olan Azərbaycan rəssamlığının sərgilədiyi "tanınma nişanı" zamanın axarında bu gün nisbətən özünü dəyişdirsə də, bütövlükdə Azərbaycan rəssam və heykəltəraşlarının yaratdığı sənət nümunələri dünyanın ən məşhur sərgi salonlarında belə arzulanmaqdadır. Bunu Azərbaycan rəssamlarının müxtəlif yerli və beynəlxalq müsabiqələrdə, o cümlədən "Byennale" və simpoziumlarda qazandığı uğurlar da təsdiqləyir. Bu gün inkişafda olan Azərbaycan təsviri sənətinin yəqin ki, ən başlıca məziyyəti ondakı dəyişən və formalaşan nəsil, eləcə sənət estafetinin etibarlı əllərdə olmasıdır. İnanmaq olar ki, keçmiş irsə hörmətdən, onun yaradıcı dərkindən keçən bu məziyyət bundan sonra da Azərbaycan təsviri sənətinin yüksəlişini təmin edəcəkdir...

XANIM ƏSGƏROVA,
sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru

İsmayıl Məmmədovun qrafik rəsmləri

Dünya təsviri sənətinin məşhur klassikləri rəsm haqqında dəyərlili fikirlər söyləmişlər. Dahi Mikelandelo rəsmi "rəngkarlığın bütün növlərinin mənbəyi və ruhu, həmçinin elmlərin özü", intibah dövrünün məşhur incəsənət tarixçisi Corco Vazari isə "üç sənətin — yəni memarlıq, heykəltəraşlıq və rəngkarlığın atası" hesab edirdilər. Didronun fikri ilə de-miş olsaq, "Rəsm əşyalara forma verir, rəng isə onları canlandırır" (*Çingiz Fərzəliyev. "Natürmort janrı haqqında" Bakı, 2003. Səh. 103.*) Bəlli olduğu kimi, rəsm təsviri sənətin başlanğıcı hesab olunur. Yəni naturanı dərin-dən qavramaq və onu bütün incəlikləri ilə təsvir etmək üçün rəssamdan hökmən rəsmnin texniki və bədii ifadə vasitələrinə dərin-dən yiyələnmək və mənim-

səmək tələb olunur. Əməkdar rəssam İsmayıl Məmmədovun yaradıcılığında rəsm mühüm rol oynayıb. İ.Məmmədovun hələ Ə.Əzimzadə adına Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Texnikumunda təhsil aldığı illərdən (1963-1968-ci illər) rəsm sənətinə xüsusi diqqətlə yanaşdığını görmək olar. Rəssam bu illərdə kitab qrafikası ilə də məşğul olaraq uğurlu nəticələrə nail olub. İ.Məmmədovun çəkdiyi rəsmləri şərti olaraq bir neçə qrupa bölmək olar.

İ.Məmmədovun sadəcə model adlandırdığı bir çox rəsmlərinin bədii və texniki işlənmə imkanlarını araşdırdıqda, rəssamın çəkmiş olduğu çılpaq qadın surətləri onun nə dərəcədə insan anatomisinə, səlis təsvir, həssas müşahidə və dəqiq duyma xüsusiyyətlərinə malik ol-

duğuna şahid oluruq. Bununla bir növ rəssamın obyektin bütün incəliklərinə qədər ən xırda elementləri, obyektin fakturasını və işıq-kölgə münasibətlərini dərin-dən qavramaqla İ.Məmmədovun 1971-ci ilə aid bir (kağız, karan-daş), 1973-cü ilə aid iki (kağız) rəsmin-də modellərin üz cizgilərini və anatomi-k bənzəyişlərini son dərəcə dəqiq və bədii incəliklə əks etdirib, texnika-sının incəliklərinə qədər mənimsədi-

yini rahatlıqla sezmək olur. Rəssamın həmçinin naturadan işlənmiş çıpaq qadın modelləri də bu qəbildəndir.

Məlum olduğu kimi, rəssam hər hansı bir süjeti yaratmazdan əvvəl onu düşündürən obyekt və ya mövzunun tam, ya da ayrı-ayrı hissələr şəklində eskiz və rəsmlərini çəkir. İ.Məmmədovun tablolarına, rəsmlərə nəzər yetirsək, onun nə dərəcədə rəsm texnikasının incəliklərini mənimsəmiş olduğunu və yaradıcılığında bu xəttə xüsusi önəm verdiyini görmək heç də çətin deyil. Rəssamın portret əsərlərindən "Gennadi Briyatukun portreti", "Memar Mikayıl Hüseynovun portreti", "Şahmat. On üçüncü gediş", süjetli tablolarından "Kənddə konsert", "Ofortun sirləri", "Sənejdə dizaynerlər" adlı əsərlərinə çəkmiş olduğu eskiz və rəsmlər özünün professionallığı, güclü rəssam müşahidəsi ilə, obrazın, istərsə məkanın tipik xüsusiyyətlərinin bədii ifadəsi ilə diqqətimizi cəlb edir.

Azərbaycanın məşhur memarı, SSRİ Xalq memarı Mikayıl Hüseynovun portretində rəssamın aparmış olduğu

yaradıcılıq axtarışları və bu axtarışlar nəticəsində çəkmiş olduğu eskiz və rəsmlər bir daha sənətkar əməyinin hansı mərhələlərdən keçərək ərsəyə gəlmiş olduğunu sübuta yetirir. Rəssam üç vərəqdə üst-üstə memarın altı rəsmini qələmə alıb. İ.Məmmədov memarın iş prosesində keçirdiyi hiss və həyəcanları, ustadın xarakterik xüsusiyyətlərini tutmağa çalışıb və buna nail olubdur. Bizcə, rəssam belə yaradıcılıq müşahidələrindən keçməsəydi və həmin hissləri yaşamasaydı, belə bir uğurlu portret əsərini yaratmağa nail ola bilməzdi.

Ümumiyyətlə, İ.Məmmədovun bir rəssam kimi ustalığı ondadır ki, o, sürətini yaradacaq insanın xarakterik xüsusiyyətlərinə dərinlən bələd olur və onları yadda qalan obraz səviyyəsinə qaldırmağı bacarır.

İ.Məmmədovun "Kənddə konsert" adlı süjetli tablosunun maraqlı yaranma tarixçəsi var. Rəssam deyir ki, "Ulu öndər Heydər Əliyev (80-ci illərdə) Azərbaycanın rayonlarına səfər edərkən hər dəfə özü ilə sənət adamlarını aparırdı. Mən, yazıçı Vilayət Rüstəm-

zadə, bəstəkar Cavanşir Quliyev, şairin isə adını unutmuşam... getmişdik Beyləqan rayonuna. Konsert zamanı tamaşaçıların coşqu ilə konserti dinləmələri mənim diqqətimi cəlb etmişdi. Elə orada işlədiyim eskiz və rəsmlərin əsasında sonralar "Kənddə konsert" əsəri meydana gəldi.

İ.Məmmədovun yaradıcılıq dünyası-

nın inkişafında rəssamın Senejdə yerləşən yaradıcılıq ezamiyyətləri böyük rol oynayıb. İ.Məmmədov Senejdə yüzlərlə rəsm və eskizlər işləyərək gördüyü və müşahidə etdiyi hər bir hadisənin maraqlı tərəflərini incəliklə təsvir etməkdən elə bil xüsusi həzz alırdı. "Senejdə dizaynerlər" əsərinə beş, "Ofortun sirləri" adlı rəsminə isə üç qaralamasının hər biri ayrıca lövhə təsiri bağışlayır.

İ.Məmmədovun son dərəcə dəqiq işlənmə və yüksək estetik təsir qüvvəsinə malik "Talehin portreti" rəsmində balaca, məsum uşağın keçirdiyi hiss və duyğuları çatdırı bilib. Başında papaq, uzun paltoda və əlləri ciblərində tamaşaçıya baxan balaca Talehin çöhrəsindəki saflıq asanlıqla bizə aşılana.

Onu da qeyd edək ki, biz Azərbaycan təsviri sənətində hələ ötən əsrin əvvəllərində yaşayıb-yaratmış məşhur rəssam Bəhruz Kəngərlinin yaradıcılığında məsum körpələrin müxtəlif,

əsasən də yatmış vəziyyətdə silsilə təsvirlərinə rast gəlirik. Bu baxımdan İ.Məmmədovun da yaradıcılığında yuxuya getmiş ana və uşaq obrazları ilə rastlaşırıq. Belə rəsmlərə misal olaraq, "Yatmış Xəyal" (1972-ci il), "Sevimli Zərifə" (1973-cü il), "Yuxu" (1979-cu il) və başqa rəsmlər bu qəbildəndir.

Rəssam bir neçə dəfə yağı boya ilə özünün avtoportretini işləyib. Amma rəssamın çəkdiyi rəsmlər arasında yalnız 1973-cü ildə işləmiş olduğu "Avtoportret" rəsminə rast gəlinir. Bununla bərabər İ.Məmmədovun başqa qrafik rəsmləri də var ki, gələcəkdə onların tədqiqinə istər-istəməz ehtiyac duyulur.

Əsəd Quliyev,

sənətsünas.

AMEA-nın dissertantı,

Milli İncəsənət Muzeyinin

elmi işçisi,

Rəssamlar İttifaqının üzvü

Nə vaxt ki, mədəniyyət abidəsi (saray, bağ, şəkil və s.) yaxud təbiət (meşə, göl, heyvanat aləmi) məhv edilir, yəni heç nəynən əvəz olunmur — bu artıq tərəqqi deyil, dağıntıdır... Xarabalıq və meyitlər nə inkişaf eləyər, nə də gələcək nəsillər üçün qorunub saxlana bilər. Belədə hərəkət süslüklə, həyat ölümə əvəzlənir... Əgər hər hansı etnik qrup ona yaraşmayan şəraitə uğrayırsa, onda həmin qrup ya öz qabığına sığınır qalır, ya da ona əlverişli olmayan ətraf mühiti yıxıb dağıtmağa çalışır. Ara yerdə kimsəsiz heyvanlar, gül-çiçək, dağ-dərə və dupduru çaylar məhv olur. Doğma təbiəti, gözə görükəni yalnız yadelli belə yıxıb dağıda bilər. Özününkünün buna ürəyi gəlməz...

Lev Qumilyov

Qəmbər Hüseynli, tar və "Cücələrim"...

*dünyada məşhur olmaq üçün bircə mahnı
da yetərmiş...*

Bildiyimiz kimi, ötən əsrin əvvəllərinə qədər və sonrakı dövrdə tar alətinə münasibət birmənalı olmamış, bir çoxları onu köhnədən qalmış gərəksiz bir ünsür kimi xalqın varlığından uzaqlaşdırmaq istəmişlər. Onların bu əsassız iddialarına qarşı əsl və köklü ziyalılarımız var qüvvəsiylə mübarizə aparmış, belə iddiaların qərəzli və heç bir elmi-nəzəri özülü olmadığını israr etmişlər. Ötən əsrin əvvəllərində gənc bəstəkar A.Zeynallı bu haqda belə yazırdı: *"...Tar yeganə alətdir ki, xalq yaradıcılığı və muğamların mahiyyətini düzgün və dəqiq çatdırır bilir. Buna görə də tarı ləğv etməklə biz təkcə xalq musiqisi haqqında aydın təsəvvür əldə etmək imkanından məhrum oluruq, həm də*

Qəmbər Hüseynli — 100

xalqın yaradıcılıq təfəkkürünün texnikasına, ola bilər, bu təfəkkürün forma və məhsuluna da ciddi təsir göstəririk..." "Bizim, xalqın özünə məxsus olanı müsadirə etməyə hüququmuz yoxdur. Tarın ansamblda gərəksizliyi haqqında bəyanatlar tamamilə əsassızdır. Orkestrin iştirakçısı kimi tarın gücünü biz "Arşın mal alan" tamaşasından bilirik. Tarın roluna və əhəmiyyətinə daha ağılla baxmaq lazımdır. Əgər biz köhnələri etinasızcasına sındırıbsaq, onda yenisini qurmaq bizə çox çətin başa gələr." Dahi Üzeyir bəyin vaxtında gördüyü tarixi tədbir-yəni tar pərdələrinin yeni sistemə uyğunlaşdırılması, bu alət üçün not sisteminin təşkili və onun xalq çalğı alətləri orkestrinə daxil edilməsi, həmçinin klassik muğamlarımızla yanaşı tərda bəstəkar əsərlərinin, o cümlədən rus klassiklərinin, xarici ölkə bəstəkarlarının seçilmiş əsərlərinin uğurlu ifası tar sənətinə qarşı aparılan əks təbliğatı kökündən laxlatdı, həm də tar ifaçılığı sənətinin üfüqlərini genişləndirmiş oldu.

Görülən bütün tədbirlərə baxmayaraq, tar sənətinin bu günkü inkişafa nail olması maneələr və böyük zəhmət bahasına başa gəlib. O vaxtlar ixtisaslı kadrların olmaması, tar aləti üçün dərslik və tədris vəsaitlərinin yoxluğu bu işi bir daha çətinləşdirirdi. Digər tərəfdən, o vaxtlar ilk musiqi tədris ocağı olan Azərbaycan Dövlət Musiqi texnikumuna daxil olan tələbələrə qeyri milli musiqi alətlərində - yeni viola, violonçel, kontrabas və b. alətlərdə təhsillərini davam etdirmək məsləhət görülürdü. Məqsəd bu idi ki, gəlmə alətlər Azərbaycan musiqi mədəniyyətində geniş yer tutsun, bu alətlər üçün yazılan musiqi əsərləri vasitəsilə azərbaycanlı tələbələr rus, qərbi avropa musiqi mədəniyyəti ilə daha yaxından tanış olsunlar. Bunun özü də digər bir tərəfdən milli musiqi alətlərimizin, xüsusilə tarın sıxışdırılıb aradan çıxarılmasına zəmin yaratmalıydı. Musiqi mədəniyyəti tariximizdə belə faktlara tez-tez rast gəlirik. Məsələn, vaxtı ilə Azərbaycan Dövlət Musiqi Texnikumuna daxil olarkən, gələcəyin tanınmış bəstəkarı, tar ifaçılığı sənətinə yeniliklər gətirən, özünün orijinal əsərləri ilə milli alətlərimizin ifaçılıq repertuarını zənginləşdirən, tar və kamança konsertlərinin müəllifi Hacı

Xanməmmədova viola təhsilini təklif etmişdilər. Lakin H.Xanməmmədov tarı seçmişdi. Belə bir fakt, bu yazıda haqqında söz açılan, sevimli bəstəkarımız Qəmbər Hüseynlinin də taleyində yaşanmış. Digər musiqi alətində tədris almasına baxmayaraq, o, bütün ömrü boyu tara və tar sənətinə sidq-ürəkdən bağlıydı. O illərin xatirələrini qələmə alan Ruqiyyə Rzayeva-Bağırovanın yazılarından

oxuyuruq: *“–1934-cü ilin avqust ayında mən və bacım Ağabacı Üzeyir bəyin təkidilə konservatoriyanın hazırlıq şöbəsinə daxil olduq. Ağabacı tar, mən kamança çalırdıq. Qəmbər Hüseynli də violonçel sinfində oxumasına baxmayaraq biz onu tar çalan kimi tanıyırdıq və hamımız radio komitəsində təşkil olunan notlu xalq çalğı alətləri orkestrində çalışırdıq.”* Burada bir faktı da qeyd etmək yerinə düşər. Belə ki,

Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin bir çox tanınmış simaları musiqi təhsillərini məhz tar aləti ilə başlamış, bu alətin sirlərinə, onda ifa edilən muğamları, xalq mahnılarını, rəng və təsnifləri, rəqs və diringiləri öyrənə-öyrənə sonradan musiqimizin əvəzsiz simaları kimi tanınmışlar. Onların hər biri intonasiya xammalını məhz tar alətinin ifasından əxz etmişlər. Belə sənətkarlarımızdan biri də anadan olmasının 100 illiyini qeyd etdiyimiz Əməkdar İncəsənət Xadimi, sevimli bəstəkarımız Q.Hüseynlidir.

O, 1916-cı il aprel ayının 16-da Azərbaycanın qədim mədəniyyət mərkəzlərindən biri olan, Azərbaycan elminə, incəsənətinə və musiqi mədəniyyətinə böyük simalar bəxş etmiş Gəncədə dünyaya göz açıb və ilk musiqi təhsilini də elə burda alıbdir. Ailədə onun sənətə olan marağını və istedadını nəzərə alaraq Qəmbəri Gəncə musiqi məktəbinin tar sinfinə məsləhət bilirlər. O, burda musiqi təhsilini, gələcəyin böyük bəstəkarı F.Əmirov və istedadlı tarzən Zərif Qayıbovla birgə alacaqdı. O tarda not və muğam ifaçılığına mükəmməl yiyələnməklə yanaşı, məhz o dövrdə milli folklor üstündə özünün ilk mahnı və

tar üçün kiçik pyeslərini bəstələməyə başladı. Qəmbər şəhərin mədəni həyatında yaxından iştirak edər, hətta o vaxtkı dram dərnəyinin tamaşalarında aktyor ifasını tarla müşayiət edərdi.

Sonradan da görürük ki, Q.Hüseynli öz yaradıcılığının bütün pillələrində bu iki sahəni qoşa aparmış, ansambl və orkestrlərdə tarzən solist kimi çıxış etməklə yanaşı, digər tərəfdən istedadlı bəstəkar kimi də yaddaqalan əsərlər yaratmışdır...

Q.Hüseynli 1934-cü ildə təhsilini davam etdirmək məqsədi ilə Bakıya gəldi və Azərbaycan Dövlət Musiqi Texnikumunda oxumağa başladı. Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, Qəmbərdə bəstəkarlığa olan maraq və bacarığı görən texnikum rəhbərliyi onu bəstəkarlıq şöbəsinə, Q.Z.Burşteynin sinfinə keçirdi. Bu zaman o, C.Cabbarlının sözlərinə "Tellər oynadı" mahnı-romansını bəstələmiş və öz üslubu olan istedadlı bir bəstəkar kimi tanınmağa başlamışdı.

Onun tar ifaçılığı sənətindəki digər bir xidməti istedadlı gəncləri üzə çıxarmaq və onlara tar ifaçılığı sənətinin sirlərini öyrətmək idi. O, hələ tələbəlik illərindən başlayaraq müxtəlif mədəni-maarif və

musiqi müəssisələrində, məktəblərdə, fabriklərdə yaradılmış musiqi kollektivlərinə və özünün rəhbəri olduğu özfəaliyyət dərnəklərinə, xor kollektivlərinə və instrumental ansamblara istiqamət verir, bu sahədə olan böyük bacarıq və istedadını sübuta yetirirdi.

Sözümüzün bu yerində Q.Hüseynlinin Şuşa Musiqi Texnikumuna rəhbərlik etdiyi dövrü yada salmaq mümkün deyil. O, burada cəmi bir il müddətində (1939-1940) çalışmasına baxmayaraq tədris proqramlarının təkmilləşdirilməsi, təcrübəli musiqiçilərlə yanaşı gənc və istedadlı mütəxəssislərin texnikumda pedaqoji fəaliyyətə cəlb olunması kimi mühüm tədbirlərin başında durdu.

1940-cı ildə Bakıya dəvət alan Q.Hüseynli filarmoniyanın tərkibində fəaliyyət göstərən xalq çalğı alətləri orkestrində dirijor köməkçisi işləməklə yanaşı Ü.Hacıbəylinin təşəbbüsü ilə "Sazçı qızlar" ansamblını yaratdı (1945-1947) və ona rəhbərlik etdi. 1951-ci ilə qədər Bakı və Gəncə filarmoniyalarında, eyni zamanda Gəncə dövlət dram teatrında bir sıra məsul vəzifələrdə işləyərək həmin kollektivlərdə əsaslı inkişafa nail oldu. O ərəfədə

Q.Hüseynlinun təşəbbüsü ilə Gəncədə aşıklardan ibarət kollektiv yaranır, filarmoniyada fəaliyyət göstərən bütün musiqi kollektivlərinin repertuarı təzələnir, peşəkarlıq yüksəlir, teatr tamaşalarına yaddaqalan musiqilər bəstələnirdi. Gəncədə çalışdığı dövr Q.Hüseynlinin yaradıcılığında öz məhsuldarlığı ilə seçilir. O, bir-birinin ardınca “Ey gözüm, de görmədinmi”, (sözləri N.Gəncəvi), “Dağlar”, “Gülə-gülə”(söz.: S.Vurğun), “Ceyran”, “Nədən oldu”(söz.: Aşıq Ələsgər), “Söz olur”(Söz.: O.Sarıvəlli) vokal əsərlərini, C.Cabbarlının “Almaz”, Ə.Haqqverdiyevin “Dağılan tifaq”, Ə.Abbasovun “Bahar nəğməsi” tamaşalarına musiqi bəstələməklə milli musiqi xəzinəmizi daha da zənginləşdirmiş oldu.

Q.Hüseynlinin bəstəkarlıq fəaliyyəti təkcə mahnı-romanslar və dram əsərlərinə yazılmış musiqilərlə bitmir, milli genofondumuz olan uşaqlara qayğı onun yaradıcılığında özünü daha qabarıq şəkildə göstərir. O, bu səpkidə çoxlu əsərlər bəstələyib. Çox-çox illər öncə bu sətirlərin müəllifi olan mən, müəllimim Quba Uşaq Musiqi məktəbinin direktoru olan atamın məsləhəti ilə o vaxtlar bəstəkarın böyük şöhrət qazanmış “Cücələrım”, “May

səhəri”, “Bizim yolka”, “Yaz günləri”, “Salam doğma məktəb” və başqa mahnılarını tar ilə f-no üçün köçürərək, onları məktəbdə və rayonda keçirilən mədəni-kütləvi tədbirlərdə sevə-sevə ifa etmişəm. Bir faktı da qeyd etmək yerinə düşərdi ki, Q.Hüseynlinin 1947-ci ildə şair T.Mütəllibovun sözlərinə bəstələmiş olduğu “Cücələrım” uşaq mahnısı tez bir zamanda nəinki o vaxtkı Sovetlər İttifaqında, hətta bir çox başqa ölkələrdə məktəblilərin ən sevimli mahnısına çevrildi və müəllifinə həqiqətən dünya şöhrəti qazandırdı.

Q.Hüseynlinin əsərləri hazırda ali və orta ixtisas musiqi təhsili müəssisələrinin tədris proqramlarında, həmçinin bir sıra görkəmli tarzənlərin konsert-ifaçılıq repertuarında özünə möhkəm yer tutmaqdadır.

Son olaraq qeyd etmək istərdik ki, Q.Hüseynli öz qısa, lakin mənalı ömrünü təkcə tar və digər musiqi alətlərimizə deyil, bütövlükdə Azərbaycan musiqi mədəniyyətini daha artıq zənginləşdirməyə həsr edibdir. Ruhu şad olsun...

MUĞANLA EKİZ QARDAŞ...

...onun qələmini el yonmuşdu...

Yazıçı Əhmədağa Muğanlı 1926-cı ildə anadan olub. Mühəribə illərində müəllim çatışmazlığı ucbatından doqquzuncu sinif şagirdini dörd aylıq kursa göndəriblər, sonra da müəllim işlədiblər. Çox çəkmir ki, əskərliyə çağrılır. 1946-cı ildə ordudan tərxis olunandan sonra orta məktəbi gümüş medalla bitirməyə axır ki, macal tapır, universitetin filologiya fakültəsində ali təhsil alır. Bir neçə ay jurnalist kimi fəaliyyət göstərir, sonra Bakı kinostudiyasına işə götürülür. Kinostudiya onun demək olar ki, birinci və axırncı iş yeri olur. Əhmədağa müəllim təqaüdə çıxana qədər, 45 ildən artıq bir müddət ərzində burda ssenari şöbəsinin redaktoru, baş redaktoru,

ssenari-redaksiya heyətinin üzvü kimi vəzifələrdə işlədi...

Ə.Muğanlının əlli ilə yaxın yaradıcılıq yolu həqiqətən zəngindir. Hələ universitet illərindən bədii yaradıcılığa həvəs göstərən, ədəbi məclislərin fəal iştirakçısı olan ədibin "Biz qol çəkirik ki..." adında ilk hekayəsi də elə o vaxt "İnqilab və mədəniyyət" jurnalında çap olunmuşdu...

Belə çıxır ki, o gəzib-görməyincə, insanlara lazımi qədər bələd olmayınca iri həcmli əsərlər yazmaq barədə düşünməyib. Təsadüfi deyil ki, sonralar "Dağlarda döyüş" filminin özülünü təşkil edən tək-cə "Tikanlı məftillər" povesti ilə bağlı dəfələrlə sərhəd məntəqələrinə getmiş, hərbi xidmətdən yaxşı bələd olduğu peşəyə dair biliklərini xeyli dərinləşdirmişdi. Yaxud, onun vaxtilə oxucular arasında böyük şöhrət qazanmış "Vidən" povestini xatırlayaq. Əsəri oxuduqca tək-cə obrazların mükəmməl, dolğun təsviri deyil, yazıcının həm də gündəlik həyata bələdliyi bizi heyretə salır.

"Tikanlı məftillər", "Şəhriyar əfsanəsi", "Çobanbayatı", "Şikəstə", "Ömürdən

Əhmədağa Muğanlı — 90

yeddi yarpaq", "Gecikmiş etiraf" kimi kitablarında fəhlədən də yazıb, kolxozçudan da, ziyalını da unutmayıb... məktəb şagirdini də. Əsərlərinin çoxu rus dilinə tərcümə olunmuşdu.

Əhmədağa Muğanlı, Əlibala Hacızadə, Zəmin Məhmudov və bir də bu sətirlərin müəllifi - dördümüz də eyni məktəbi - Xırmandalı kənd orta məktəbini bitirmişik. Ədəbiyyat dərslərini bizə mərhum Əli Nuriyev kimi müəllim keçirdi. Söz sənətini bizə elə sevdirdi ki, başqa sahələr

barədə düşünməyi belə ağılımıza gətirmədik. Sonralar hər birimiz öz yazılarımızda onun dolğun obrazını yaratmağa çalışmışıq, Əli müəllimi minnətdarlıqla yad etməyi özümüzə borc bilmişik. Xüsusən Əhmədağa Muğanlı. Onun yaradıcılığında belə bədii prototiplər daha çoxdur.

Ə.Muğanlının yaradıcılığı həm də çoxşaxəlidir. Deyim ki, ən azı otuza qədər sənədli filmin ssenarisini yazıb. "Dağlarda döyüş", "Od içində vahə", "Qocalar... qocalar", "Doğma sahillər", "Atları yəhərləyin" kimi bədii filmlərin də ssenari müəllifidir. "Atları yəhərləyin" filminə görə S.Rüstəmlə birlikdə Respublika Dövlət mükafatına layiq görülüb. Eyni zamanda Azərbaycanın Əməkdar mədəniyyət işçisiydi...

O, mən deyərdim ki, öz intuisiyası, fəhmi olan qələm sahibiydi. Bircə misal çəksəm mənə kifayətdir. Onun 1966-cı ildə "Gənclik" nəşriyyatında işıq üzü görmüş "Dağ dağa söykənər..." adlı kitabını vərəqləyək. Burda təhkiyə maraqlı süjet xətti üzrə gedir. Əsər Dədə Qorqud boylarından yaradıcılıqla istifadə

özülündə qələmə alınan bəlkə də ilk romandır. Müəllif məkan mənasında da uzağa getməyib: Hadisələr adını özünə təxəllüs seçdiyi Muğan torpağında - doğma kəndi Əliabadda, Xırmandalıda, Biləsuvar qalasında, Balharçayın nəğməli sahillərində, bir sözlə, yazıcının qarış-qarış gəzdiyi, araya-ərsəyə, kamala çatdığı məkanda baş verir.

"...bir dəfə Biləsuvar əhli Bayat elinin xanı Bayandırdan belə bir namə alır: "Üstünüzdə qılıncla gələn yağılardan

qorxmayın, birlik qüdrətiynən onlara cavab verərik. Muxənnətliliyinə, məkrinə görə, Rum məmləkətindən qovulmuş, ağlaya-ağlaya, sızlaya-sızlaya türk ellərində, özünə sığınacaq axtaran "əzabkeş" tayfadan saqının. Zaman keçər, torpağınıza şərək, soyunuza qənim çıxar. Üşümüş ilanı qoynuna alma, isinəcək, sancacaq səni". Hələ bir gör Ə.Muğanlı bir yazıçı kimi necə də uzaqgörənmiş. Onda ki, 66-da biz hələ "qardaş olub Hayastan-Azərbaycan" oxuyurduq...

Olduqca sərrast deyilmiş və erməni xislətini tutarlı şəkildə əks etdirən "üşümüş ilan" ifadəsi əsərdə tez-tez təkrarlanır, yaramaz qonşuların təbiətindəki naqislik qabarıq şəkildə üzə vurulur.

Hər bir insanın həyatda öz əməyinin qiymətini layiqincə ummağa haqqı çatır. Təəssüf ki, qələm və sənət əhlinə qiymətdə çox vaxt bunu görməzsən, nə gizlədək, təltif və mükafatlar, təhlil və xoş sözlər də bəzən bizdə öz dəqiq unvanını tapmır.

Belə çıxır ki, bədii söz sənətinin inkişafı uğrunda mübarizəni əsasən üzdə olan, gözə soxulan 5-6 nəfər aparırmış, - xəbərimiz yox - yerdə qalanı heç... Çox heyif ki, Əhmədağa müəllim də belə gözdən-könüldən uzaq kəslərdən biri oldu və sağlığında öz layiqli qiymətini almadı.

Məlumat üçün onu da xatırladım ki, öz sərt, samballı tənqidi ilə fərqlənən mərhum Qulu Xəlilovun "Azərbaycan romanının inkişaf tarixindən" adlı kitabında da Əhmədağa Muğanlının adı belə çəkilmir. Həddən ziyadə təvazökar insan olan yazıçı Əhmədağa

Muğanlı heç olmazsa kitablarına "Ön söz" də yazdırmaq barədə düşünmürdü. Ədəbi tənqid, kütləvi informasiya vasitələri kaş illər ötəndən sonra, yazıcının 90 illiyində bu cəhəti nəzərə alaydı. Ümumiyyətlə qələm əhlinin hər biri layiq olduğu vaxtda qiymətləndirilsə, bu daha urvatlı olar...

Mahmud MAHMUDOV,

Filologiya elmləri namizədi, dosent

ÜRƏYİNDƏ ŞİKƏSTƏ OXUYAN ADAM...

- Mənə həmişə elə gəlir ki, qafilədəyəm, hər fəsil dəyişəndə mənə də özüylə aparən karvan hansısa mənzilə çatır... bir hovur dincini alandan sonra yenə tərpənir... İnan, belə vaxtda lap pəsdən bir şikəstə deyirəm...

- Əhmədağa müəllim, doğrudan oxuyursuz?

- Niyə oxumuram? Amma... ürəyimdə...

... Üç il Əhmədağa müəllim Muğanlı ilə kinostudiyada bir yerdə işləmişik. Kinostudiya Əhmədağa müəllimin birinci və axırncı iş yeri idi. İndiki dövrdə buna heç kəs inanmaz. Mənim özümçün çox təəccüblü idi ki, hərənin ağzından bir avaz gələn, yaxındakı mikrorayon bufetlərinin birində yüz gillədən sonra hərə özünü dahi sayan "moltanı dilli" (ordakıların əksəri ana dilini Müsyö Jordan kimi danışır) kinoçuların arasında öz əslinə-kökünə, dilinə-dilçəyinə, elinə-yurduna bağlı olan bu kişi illərlə necə baş tapmışdı görən? Əhmədağa müəllim ("müəllim" kəlməsini sidq-ürəklə yazıram) həqiqətən öz yurdunun arı-duru gözündən qopub gəlmişdi. Adı kimi bütün varlığı ilə Muğana bağlıydı. "Muğan" deyəndə biri də yanından bitirdi...

Ə.Muğanlı milli folklorumuzun, el-obanın ən fərli bilicilərindən idi. Bəlkə də ondan - tanınmış folklorşünas, etnoqraf çıxardı. Qəribədir, eldən-elatdan, yurd yerindən söhbət düşəndə üz-gözü gülər, eyni açıları. Yazdığı ssenarilər çəkildə, çox vaxt rejissorlar Ə.Muğanlının qələmindəki o "cövhərdən", çox təəssüf koloritdən yan keçər, bizim kinonun əsas "mərzəi" olan - onlarla, yüzlərlə başqa filmlərə bənzətməyə çalışdılar... (Bu səbəbdən Azərbaycan kinosu elə indi də o "çalada" çabalamağındadır). Əhmədağa müəllim heç vaxt bunu üzə vurmaz, bir paraları kimi dürək rejissorla durub ağız-ağıza verməzdi... Sidq-ürəklə deyirəm - əgər sorğularda "abırlı, həyalı insan" - bəndi ola haa, - mən onun qənşərinə fikirləşmədən - Əhmədağa Muğanlı" yazardım. Həmin üç ildə özümlə, ya başqaları ilə söhbətdə onun dilindən güldən ağır bir söz

əşitmədim, nə də səsini qaldıran, kiminsə qarasınca deyənə görmədim... Əhmədağa müəllim

həddindən artıq ailəcanlı bir insan idi. Öz ailəsinin - balalarının başının üstündə yarpaq kimi əsərdi. "-Nolub, ay Əhmədağa müəllim? Niyə bikefsiz?" "-Mən evdən çıxanda uşaqlar yaman kal öskürdü. Gərək dərman alıb çatdırıram..." Onu deyim ki, dava-dərmanı Əhmədağa müəllim tibb institutunun dosentindən heç də az bilmirdi...

... Yadımdan çıxmamış onu da deyim... Xırmandalı məktəbindən söz düşcəyin, həmişə qayıdardı ki, o məktəbin binəsi rəhmətlik Babakişi müəllimin adıyla bağlıdır. Babakişi müəllim də eləyir... bizim uşaqların anası Şəfəq Sultan Əlixanlının ana babası... Şəfəq xanımın anası Asiyət xanım da o vaxt eləcə orta məktəbi bitirməmiş, ibtidai sinifdə oxuyan öz bacısı ilə Əhmədağa müəllimə dərs deyirmiş... Haqq dünyasına qovuşanlara min rəhmət...

... Üstündən gör neçə illər keçib... O qədər sular axıb gedib ki... Belə vaxtda bəzən Əhmədağa Muğanlının utancaq, gülümsər, müsəlmani çöhrəsi gəlib durur gözümün qabağında və o rəhmətliyin qəribdən-qərib sözü yadıma düşür... Nola, hər adam ömründə bircə kərəm də olsa şikəstə oxumuş ola... Heç olmasa Əhmədağa Müğanlı kimi... Ürəyində...

Vaqif Əlixanlı

2/2016

QƏBUL

Etnik mühacirət başburaxma bir prosesdir və adamlar elə güman edir ki, onlar yad ellərə könüllü olaraq baş alıb gedirlər. Məsələn, vaxtilə insanları Amerikaya passionar gərginlik aparıb çıxarıb, yəni günlərin bir günü onlar İngiltərədəki həyatlarından cana doyublar və okeanın o tayına adlayıblar. Halbuki, öz vətənlərində onların evi-çiyi, yemək- içməyi, öz arvad-uşağı da vardı. Missuri çöllərində isə bunların hər biri mühacirlərə çox çətin, hətta ölüm-dirim mübarizəsiynən başa gəldi. Deməli, biz burda əvvəlcədən təyin olunmuş bir halətlə rastlaşmış oluruq. Belədə insan özlüyündə heç bir mənəvi məsuliyyət daşımır — bu vəziyyətdə sütün, bakirə təbiət məhv olub getsə də... Bu iş qəm-qüssə doğursa belə — amma nəyləməli?... İnsan öz əməlinə görə vicdanı qarşısında cavabdehdir. Qismət və əməl arasında köklü təfəvüt var. Yəni insanın əməli insanın özündən asılıdır. Çünki, əməl Azadlıq yolunun üstündədir...

Lev Qumilyov

Hacı Firudin QURBANSOY

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

MUĞAM VƏ ORTA ƏSR ELMLƏRİ

Orta yüzilliklərdə mövcud olan bütün elmlərin bir-biriylə üzvi əlaqəsi vardı. Bizcə dəqiq elmlər cərgəsində özünə yer alan Musiqi elmi də bu baxımdan istisna deyil. Muğamlarımızın mahiyyətini, temporiymini düzgün müəyyənləşdirmək üçün risalə müəllifləri digər elmlərin faktlarından da istifadə etmişlər:

Muğamlarımızın qədimliyini nəzərə çatdırmaqdan ötrü Orta yüzilliklərdə alimlər Tarixi-ənbiya (Peyğəmbərlər tarixi) ilə paralellər aparmışlar.

Musiqi elminin əsasını muğam ladları (asabi) təşkil edir. Muğamların yaranması haqqında yekdil rəy belədir ki, 12 bürcün

hərəkətindən bu tərtibdə guya ki, ustad Əflatun, eşitdiyi 12 ahəngi sistemləşdirib düzəltdiyi tənbur alətində ifa etdi və bununla da 12 muğamın əsasını yaratdı. Halbuki muğamların, əlbəttə ki, nəinki Əflatuna (Platon m.ö. 427-347), ümumiyyətlə Yunan mədəniyyətinə bizcə heç bir dəxli yoxdur, mənşəyinə görə Azərbaycan əsaslı olub kökləriylə tarixin çox qədim qatlarına gedib çıxır.

Zərdüştilərin min illər boyu ənənə üzrə, gün ərzində 12 muğam, 6 avaz üstündə 72 sürud (dua) oxuduğu məlumdur. Xatırladaq ki, "nəğmə" sözünün cəmi "nəqamat", "məqam" (an, duracaq yer) sözünün cəmi "məqamat", "muğam" sözünün cəmi isə "muğamat"dır. "Muğamat" və "Muğam"

sözlərinin bir "muğ" (Zərdüşt kahini) kökündən yaranması isə heç bir şübhə doğurmur.

Muğamların yeddi iqlimə yayıldığı musiqi elmi ilə məşğul olan alimlər tədqiq etmişlər. Ölkələrin 7 iqlimə (karşvar) bölünmə ənənəsi Avestadan gəlir:

1. **AREZAXİ** - Şərq
2. **SAVAXİ** - Qərb
3. **FRADADAFŞU** - Şimali-Şərq
4. **VİDADAFŞU** - Şimali-Qərb
5. **VORUBAREŞTİ** - Cənubi-Şərq
6. **VORUCAREŞTİ** - Cənubi-Qərb

7. **XVANİRATA** - Dünyanın mərkəzi hissəsi, əhalinin xoşnişinlik məkanı kimi Azərbaycan tanınırdı.

Əbu Reyhan Biruninin (973-1048,) 1030-cu ildə tamamladığı "Hindistan" əsərində il hesablanması ilə bağlı yazdığına görə, yeni təqvim sabitləşənədək Zərdüşt aylarının hamısı 30 gün idi. İlin 365 gün olduğunu nəzərə alaraq, novruzdan əvvəl ilin sonuna 5 gün əlavə edirdilər, bu günlərə "oğurlanmış günlər" deyirdilər. Bu günlər heç bir fəslə aid edilməzdi. Bizcə Azərbaycan muğamlarının fəsillər üzrə təsnifatı belədir:

1. **YAZ** — Maye, Üşşaq, Nəva, Mahur, Hüseyni, Rəhavi, Rəkəb
2. **YAY** — Çahargah, Üzzal, Segah, Neyriz, Bayat
3. **PAYIZ** — Zirəfkənd, Bəstəniqar,

Humayun, Bayat

4. **QIŞ** — Gərdaniyyə, Mühəyyər, Mahur, Mübərriqə, Muxalif, Övc

5. **XƏMSEYİ — MÜSTƏRİQƏ** (Novruzdan qabaq 5 gün) — Zabul, Segah, Pəncgah, Rast, Neyriz.

Muğamların da 7 iqlim üzrə təsbit olunması musiqi risalələrində önəmli yer tutur:

BİRİNCİ İQLİM — Sərəndib, Sumnat, Sahele-Bəhrxənd, Həbəşə, Zəngibar, Sənəə, Ədən, Əmman. Bu iqlimə müvafiq muğam **Zirəfkəndi - Kuçək** və **Səfihandır**. Qədimlərdə isə belə hesab olunurdu ki, **Zəngulə** bu iqlimə daha çox uyğundur.

İKİNCİ İQLİM — Məkkə, Mədinə, Taif, İmamə, Katif, Hisar, Kasabe, Hazvalə, Mekran, Çin, Hürmüz. Bu iqlimə müvafiq muğam **Hüseynidir**. Qədimlərdə isə belə hesab olunurdu ki, **Zirəfkəndi - Büzürg** bu iqlimə daha çox uyğundur.

ÜÇÜNCÜ İQLİM — Beyt ül — Müqəddəs, Kəssatin, Qazlan, Qaziyyə, Təbəriyyə, Tərais, Dəməşq, Kirvan, İskəndəriyyə, Misr, Domyat, Əsgər, Əhvaz, Kufə, Bağdad, Bəsrə, Firuzabad, Siraz, Yəzd, İsfəfan, Şəhre-zur, Tun, Tabase-Kilak, Miya, Sircan, Makinabad, Urkənc, Multan. Bu iqlimə müvafiq muğam **Əbu Salik** və **Rəhavidir**. Qədimlərdə isə belə hesab olunurdu ki, **Əraq və Hicaz** bu iqlimə daha

çox uyğundur.

DÖRDÜNCÜ İQLİM — Malatiyyə, Antakiya, Olsib, Tarsus, Bəlbek, Azərbaycan, Hərran, Rake, Nardin, Ane, Mosul, Ərdəbil, Səncər, Ərcis, Səlmas, Xoy, Mərənd, Naxçıvan, Təbriz, Marağa, Həmədan, Kuruh, Savə, Qəzvin, Abə, Qum, Kaşan, Rey, Xarəzm, Əlamut, Talkan, Dilman, Amul, Sari, Astrabad, Semnan, Damqan, Bistam, Səbzəvar, Əsfərin, Nişapur, Tus, Turşiz, Tun, Herat, Sərəxs, Faryab, Bəlx, Qabadiyan, Talkan, Bədəxşan, Kəşmir. Bu iqlimə müvafiq muğam **Əraq** və **Zirəfkəndi-Büzürgdür**. Qədimlərdə isə belə hesab olunurdu ki, **Hüseyni** və **Rəhavi** bu iqlimə daha çox uyğundur.

BƏŞİNCİ İQLİM — Rumiyyəyi — Kubra, Makid, Nisa, Omudiyyə, Kuniyyə, Qəysəriyyə, Sivas, Ərzan-ər-Rum, Samat, Əflat, Alan, Muğan, Bərdə, Camkur (Şəmkir), Mahmudabad, Beyləqan, Bakı, Şirvan, Şamaxı, Rus, Xarəzm, Kurkənd, Daran, Buxara, Səmərqənd, Nasaf, Keş, Xocənd. Bu

iqlimə müvafiq muğam **Nəva** və **Hicaz**dır. Qədimlərdə isə belə hesab olunurdu ki, **Əbu Salik** və **Sifahan** bu iqlimə daha çox uyğundur.

ALTINCI İQLİM — Qustantiniyyə (İstanbul), Alan, Bulqar, Taraz, Qaşqar, Alman, Xabalnə, Beşbalıq, Qarakarum. Bu iqlimə müvafiq muğam **Rast**dır. Qədimlərdə isə belə hesab olunurdu ki, **Zirəfkənd** bu iqlimə daha çox uyğundur.

YEDDİNCİ İQLİM — Başqurd, Burcan, Bulqar, Şuşit, Saklab, Mişka, Vazank, Visu, Yura, Batin ər-Rum, Bacana, Vatirburuna. Bu iqlimə müvafiq muğam **Nəvad**ır. Qədimlərdə isə belə hesab olunurdu ki, **Kuçek** bu iqlimə daha çox uyğundur. Sonradan, daha təkmil ifa yerinə görə, bu coğrafi məkanların bir

sırası xatirə kimi muğam guşələrinin adına çevrildi.

On iki muğamımız Orta Asiya xalqlarının qismən bəsit olan musiqisində tam halını mühafizə edə bilməyib tən yarısını itirərək "Şeş makom" (altı muğam: Büzürg, Rast, Nəva, Dügah, Segah, İraq) şəklinə düşdü.

Hər bir elmin nəzəri və əməli sahələri var. Orta yüzilliklərdə musiqi elmimizlə musiqi sənəti paralel olaraq, yüksək səviyyədə idi. Azərbaycanda musiqi elminin tətbiqi sahəsi XIX-XX yüzilliklərdə daha çox inkişaf etdiyindən, elmi-nəzəri əsasdan ayrılmış, daha çox şifahi ənənə üzrə inkişaf etmişdi. Bu da, kor-koranə ustad-şagird ötürmələri ilə "xarab telefon effekti"ni gücləndirmiş, nəticədə muğam dəstgahlarımız əsilliyindən uzaqlaşaraq bəsitləşmişdi. XX yüzilliyin əvvəllərində Sadıqcanın adına çıxan başabələ (əslində 1924-27-ci illərdə) "tar islahatı"nda çıxarılan pərdələrə görə muğam dəstgahlarında şöbə və guşələrə keçid ayaqlarının yeri dəyişmiş, çaşqınlıq yaratdığından bir sırası ixtisar edilərək ifa olunmamışdı. Beləliklə, Üzeyir bəyin təbiriycə desək, "12 möhtəşəm muğam kaşanəmizin indi xarabalıqları qalmışdır."

Göy sferalarının (fələklər) hərəkətiylə əlaqədar səyyarələrin bürclərdə yerləşmə məqamı dəyişdikcə, insanın ruhunda və bədənində müəyyən dəyişikliyin olduğunu

Nücum elmindən xəbərdar təbirlər təyin etmişlər. Bu sahəni Tibbi Təncim elmi öyrənir. Muğamların da insan səhhəti və ovqatına təsiri araşdırılaraq Tibbi Təncim sistemiylə tarazlaşdırıldı. Bürclərin erkək-dişi, yaş-quru, isti-soyuq məcaz təqsiminə müvafiq olaraq, muğamların da bu əsasla uyğun gəldiyi aşkara çıxdı. XIV yüzildə yaşamış, 1354-cü ildə vəfat etmiş Azərbaycan alimi İbn əl-Xətib Ərbili (XVI yüzilədək Ərbil vilayəti Səfəvi dövləti ərazisindəydi) bu məsələlərə daha çox aydınlıq gətirmişdi. Sağlamlıq xatirinə, gələcəkdə ruhi fəsadların qarşıya çıxması üçün, 9-10 yaşına qədər uşaqlara, sadəcə pentatonik musiqi dinlədilməsi məsləhət görülür.

Musiqiçilər məzac və xaraktercə başqa peşə sahiblərindən əsaslı surətdə fərqlənir. Onların ədəb qaydalarına aid xüsusi fəsillər yazılıb. Kompüter texnikasının bu günki mərhələsində bir sıra faktlar meydana çıxır. Səs, ritm, melodi, harmoniyanın, beynin sağ yarım kürəsinə, səs şiddətindəki dəyişmələrlə birlikdə musiqiylə düşüncə qəliblərinin beynin sol yarım kürəsinə təsir etməsi məlumdur. Musiqiçilərin beyninin orta qismində körpü görünüşü, təbirlərin "corpus callosum" adlandırdıqları bölgənin daha artıq böyüdüüyü nəzərə çarpır. Orta yüzilliklərdə aparılan araşdırmalara, Musiqi elminin qənaətinə görə, **muğamların insana**

aşılacağı hisslər belədir:

1. Rast Muğamı: İnsana səfa, nəşə, rahatlıq gətirir.

2. Rəhavi Muğamı: İnsana bəqa, sonsuz əbədiyyət fikri aşılayır.

3. Kuçek Muğamı: İnsana ümid verir.

4. Büzürg Muğamı: İnsana cəsarət verir.

5. İsfahan (İsfahan) Muğamı: İnsana hərəkət qabiliyyəti, özünəəminlik hissi gətirir.

6. Nəva Muğamı: İnsana ləzzət və fərəh gətirir.

7. Üşşaq Muğamı: İnsana gülüş hissi gətirir.

8. Zirgölə Muğamı: İnsana yuxu gətirir.

9. Saba Muğamı: İnsana qüvvət verir.

10. Əbu Salik Muğamı: İnsana qüdrət verir.

11. Hüseyni Muğamı: İnsana sükunət, rahatlıq gətirir.

12. Hicaz Muğamı: İnsana təvazökarlıq gətirir.

Xəstəliklərə təsir prizmasından da muğamlarımız Orta yüzilliklərdə araşdırılıb. Alınan nəticələr belədir:

1. Rast Muğamı: Sümüklər və beyinlə əlaqədardır. Çox yatmanın qarşısını alır. Nəbz vurğusunu sürətləndirir. Ağıl xəstələrinə yaxşı təsir edir.

2. Əraq Muğamı: Meningit, beyin, əsəb və ağıl xəstələrinə, çiyin, qol və əllərə faydalıdır. Ləzzət verir, düşünmə və qavramadan ötrü yararlıdır. Qorxunu aparır.

3. İsfahan Muğamı: Qızdırma

xəstəliklərindən vücudu qoruma özəlliyi var. Ənsə, boyun, çiyinlər və sol dirsək üçün faydalıdır. Özünə inam hissi aşılayır, zəkani açma və xatirələri təzələmə keyfiyyəti var.

4. Zirəfkənd Muğamı: Kürək ağrılarına, qəlb, ciyər, köks, sağ çiyinə və qulunca faydalıdır.

5. Büzürg Muğamı: Qulunç və beyin ilə ortaya çıxan şiddətli xəstəliklərə yararlıdır. Gücü artırır. Boyun, boğaz, köks, ciyər, qəlb və böyür üçün yararlıdır.

6. Zirgölə Muğamı: Qəlb xəstəliklərinə, mədə və qara ciyər qızdırmasına, meningit və beyin xəstəliklərinə faydalıdır. XIII əsrədək Hicaz muğamından ayrılıb müstəqilləşmişdi. Beyin və ruh xəstəliklərinin müalicəsi üçün faydalıdır. Xəyal və sirlər təlqin edir, yuxu gətirir.

7. Rəhavi Muğamı: Sağ çiyin, baş ağrıları, burun qanamaları, ayrılığı və bəlgəmdən gələn xəstəliklərə, ağılın müalicəsinə faydalıdır.

8. Hüseyni Muğamı: Sümükləri, beyni və uşaq xəstəliklərini müalicə etmək gücü var. Uroloji və cinsi sistemə, böyrəklərə təsir gücü çoxdur. Təvazökarlıq duyğusu verir. Zəif nəbzvurmanı yüksəldir, köks üçün bir sıra xeyiri var.

9. Nihavənd Muğamı: Qan dövrəni, qarın, ayaq bölgələrinə xeyirlidir. Qulunç, bel ağrısı

və qan təzyiqi rahatsızlıqlarına faydalıdır.

10. Nəva Muğamı: Köksün sağ tərəfinə, böyrəklərə xeyri var. Üzüntünü aparır və ləzzət verir. "Könül oxşayan muğam" adıyla tanınır.

11. Üşşaq Muğamı: Qəlb, ayaq rahatsızlıqları ilə nikriz (damla) ağrılarına faydalıdır. Gülmə, sevinc, qüvvət və qəhrəmanlıq duyğuları verir. Qadın xəstəliklərinə və erkəklərdəki ayaq ağrılarına faydalıdır.

12. Əcəmi-Əşiran Muğamı: Sümük və beyin üçün faydalıdır. Yaradıcılıq duyğusu və ilham verir. Durğun düşüncə və duyğuları canlandırır. Qadınlarda doğuşu asanlaşdırır. Ana qarınıdakı çocuğun yanlış duruşlarının düzəlməsinə yardım edir. Ağrı, spazm aparma gücü var.

13. Segah Muğamı: Köklük, yuxusuzluq, yüksək nəbz, qəlb, ciyər rahatsızlıqlarına faydalıdır. Beyin neyronlarına faydası var. Mistik duyğular gətirir.

Muğamlarımızın müxtəlif zaman kəsiyindəki ovqatlar və məzaclarla həmahəngliyi də musiqi alimlərimizin nəzərindən qaçmayıb. Azərbaycan muğamlarının bürclər üzrə təsnifatı belədir:

1. **Qoç** — Üşşaq,
2. **Buğa** — Hüseyini,
3. **Ekizlər** — Rast,
4. **Xərçəng** — Əbu Salik,
5. **Şir** - Rəhavi,
6. **Qız** — Nəva,
7. **Tərəzi** — Büzürg,
8. **Əqrəb** — Sifəhan,
9. **Oxatan** — Əraq,
10. **Oğlaq** — Zəngülə,
11. **Dolça** — Hicaz,
12. **Balıqlar** — Kuçək.

Səhhətin normal vəziyyətə qayıtması üçün, muğamlardan tədavi vasitəsi kimi istifadə etmək ənənəsi Abbasilər xanədanının vəzirləri olan Bərməkilərin adı ilə sıx bağlıdır.

Bundan əlavə, Azərbaycan muğamlarının səyyarələr üzrə təyinatı, hansı nota və həftənin hansı gününə uyğun gəlmə uyarlığı belədir:

1. **ŞƏMS** (Günəş); Həyatın başlanğıcını, ata, kişi qohumları, ictimai vəziyyəti göstərir. **BAZAR** gününün səhəri — Hüseyini, gecəsi — Əbu Salik və Rəhavi muğamları ifa edilir. Bəzi kitablarda Günəşin **Əraq** muğamına və **İya** notuna uyğunluqları barədə də qeydlər var.

2. **QƏMƏR** (Ay); Səhhəti təyin edir. Ana, qadın qohumları və taleyi bildirir. **BAZAR ERTƏSİ** gününün səhəri — Rast, gecəsi — Əraq və Zirəfkəndi-Büzürg muğamları ifa edilir. Bəzi kitablarda bu səyyarənin **Nəva** muğamına və **mi** notuna uyğunluqları barədə də qeydlər var.

3. **MƏRRİX** (Mars); Müəssisə təşkilatları arasındakı çarpışmaya, gənc erkək qohumlarla münasibətlərə təsir edir. **ÇƏHARŞƏNBƏ AXŞAMI** gününün səhəri — Üşşaq və Zəngülə, gecəsi — Nəva və Hicaz muğamları ifa edilir. Bəzi kitablarda bu səyyarənin **Üşşaq** muğamına və **si** notuna uyğun gəldiyi göstərilir.

4. **ÜTARİD** (Merkuri); İnsanın əqli və intellektual imkanlarına təsir edir. **ÇƏHARŞƏNBƏ** gününün səhəri — Əbu Salik və Rəhavi, gecəsi — Sifəhan və Zirəfkəndi-Kuçək muğamları ifa edilir. Bəzi kitablarda bu muğamın **Əbu Salik** muğamına və **fa** notuna uyğun gəldiyi göstərilir.

5. **MÜŞTƏRİ** (Yupiter); Şöhrəti, gəliri, var-dövləti bildirir. **CÜMƏ AXŞAMI** gününün səhəri — Əraq və Zirəfkəndi-Büzürg, gecəsi — Hüseyini muğamları ifa edilir. Bəzi kitablarda bu səyyarənin **Zirəfkənd** muğamına və **do** notuna uyğun gəldiyi göstərilir.

6. **ZÖHRƏ** (Venera); Sevgini, intim münasibətləri, həzzi, ailə üzvlərlə münasibətləri, gənc xanım qohumlarla,

bacılarla münasibəti göstərir. **CÜMƏ** gününün səhəri — Nəva və Hicaz, gecəsi — Rast muğamları ifa edilir. Bəzi kitablarda bu səyyarənin **Rast** muğamına və **sol** notuna uyğun gəldiyi göstərilir.

7. **ZÜHƏL** (Saturn); Yaşlı adamlarla əlaqəni göstərir. Vəsiyyət və mirasdan, səhhət üçün təhlükələrdən xəbər verir. **ŞƏNBƏ** gününün səhəri — Sifəhan və Zirəfkəndi-Kuçək, gecəsi — Üşşaq və Zəngülə muğamları ifa edilir. Bəzi kitablarda bu səyyarənin **Rəhavi (Rahab)** — muğamına və **re** notuna uyğun gəlməsi göstərilir. Çağdaş kosmo-musiqinin araşdırıcıları hər səyyarənin səsini axtarıb tapmış, hətta onları internet saytlarında qoymuşlar. Orta yüzilliklərdəki alimlərin ibtidai alətlərlə bu yöndəki çalışmalarına rəğmən, aldıkları nəticələr, yaxşı mənada təəccüb doğurur.

Orta yüzilliklərdə mövcud olan bütün elmlər kimi Musiqi elminin də başqa bilik sahələrilə geniş və sıx əlaqəsi olub. Ona görə də muğamlarımız ecazkar təsirini mühafizə edərək, dünyanın hər yerində böyük şövlə dinlənilməkdədir. Dissertasiyalara sığacaq bu geniş mövzunu bir məqalədə əhatələmək qeyri-mümkündür, sadəcə gəzişmələr etməklə ümumi təəssürat yaratmaq istədik.

BƏSTƏKAR SƏRDAR FƏRƏCOVUN "TƏDBİRƏ QARŞI TƏDBİR"İ

Müzikl - XX və eləcə də artıq XXI əsr incəsənət tarixinin dəyərli bir qismini təşkil etməkdədir və hazırda dünya teatrının ən öncül janrlarından sayılır. Məlumdur ki, bu üslubun məhz sintetik təbiəti onu digər

musiqili səhnə yozumlarından fərqləndirir. Belə ki, musiqil özündə "ədəbi-bədii məzmun"u, dinamik dramaturji inkişafı, müxtəlif musiqi üslublarının vəhdətini, parlaq musiqi dilini, xüsusi kostyum, dekor, işıq və səs effektlərini, parlaq rəqs (xoreoqrafik) və kütləvi səhnələri ehtiva edir. Və musiqil məhz bu xüsusiyyətləri ilə digər səhnə üslublarından fərqlənib və dünya səhnələrində öz mövqeyini bərkidə bilib. Bir sözlə, öz "çərçivəsizliyinə" görə musiqil bəstəçi, rejissor və librettoçular tərəfindən daim diqqət mərkəzində olan janrlardan biri olmuş və olmaqda davam edir. Bu janrın yarandığı dönmədən (XX əsrin 20-30-cu illəri) bu günümüze qədər ərsəyə gələn ən parlaq nümunələri sırasında R.Rocers və O.Xammersteyn "Oklahoma", "Musiqinin səsləri", F.Lounun "Mənim gözəl xanıмым", L.Bernsteynin "Vestsayd əhvalatı", C.Bokun "Violaçı damda", E.L.Uebberin "Superulduz İsa Məsih", "Evita", "Operanın fantomu" və s. əsərlərin adlarını çəkmək kifayətdir ki, bu

da bizə musiqili müasir olduğu qədər klassik janr hesab etməyə imkan yaradır.

Azərbaycanda musiqil janrının yaranması daha gec dönmə təsadüf etmiş oldu və bu ilk olaraq professional teatrın yaranması ilə sıxı surətdə bağlı bir məqam idi. Belə ki, Avropa və Amerikada musiqili teatrın inkişaf etdiyi XX əsr mərhələsi Azərbaycan musiqi mədəniyyəti, xüsusən də teatr musiqisi üçün başlanğıc nöqtəyə təsadüf etmiş oldu. Bu baxımdan görkəmli ictimai xadim, publisist, alim, nəzəriyyəçi, bəstəkar və pedaqoq - Üzeyir Hacıbəyli yaradıcılığı Azərbaycan musiqi mədəniyyəti üçün əlçatmaz zirvələrdən sayılır. Belə ki, bəstəkarın teatr musiqisi sahəsində ərsəyə gətirdiyi nümunələr (xüsusən də "Ər və arvad", "O olmasın, bu olsun", "Arşın mal alan") çox böyük tarixi anlam daşıyır.

Azərbaycanda milli ənənələrə sadıq olan ilkin musiqili komediya və operettalarda baş verən dəyişiklik XX əsrin 70-ci

illərindən etibarən daha artıq diqqəti cəlb etməyə başlayır. Belə ki, musiqi janrının cizgiləri məhz o dövərdə yaranan musiqili səhnə nümunələrinə öz təsirini göstərməkdəydi. Bu xüsusən T.Quliyev ("Günaydın, Ella") və R.Hacıyevin ("Dördüncü fəqərə") yaradıcılıqlarında daha artıq sezilirdi.

Bütün bu məqamlarla yanaşı, Azərbaycanda musiqi janrının ilk nümunəsi Q.Qarayevin "Çılgın qaskoniyalı" (1973) əsəri ilə ortaya gəldi və beləcə görkəmli bəstəkar Azərbaycan mədəniyyətində musiqili səhnə üslubları sırasında yeni bir janrın özülünü qoymuş oldu.

90-cı illərdən sonra Azərbaycanda musiqilər daha tez-tez yaranmağa başladı.

Bu sırada C.Zülfüqarovun "Göy saqqal", "Keçəlin toyu", "Damdabaca", A.Yusifovanın "Cəmilənin albomu" (T.Quliyevin əsəri əsasında), L.Vaştaynın "Səhranın ağ günəşi", E.Mansurovun "Sevgilimin anası", R.Şəfqin "Qiyətlərin sərgüzəşti", "Yağış göbələyinin macəraları", A.Əzimovun "Yay gecəsinin yuxusu", "Karmen", S.Fərəcovun "Tədbirə qarşı tədbir", O.Kazimovun "Azad köpəklər",

V.Camalzadənin "Onun ürəyi" və s. əsərləri misal göstərmək olar.

Lakin XX əsrin sonlarından etibarən bu janrda daha çox nümunələrin yaranmasına baxmayaraq, onların sırasında musiqili komediya və operettaya çəlit vuran quruluşlara daha çox rast gəlinirdi. Qeyd edilən dövərdə ortaya çıxan musiqili səhnə əsərləri müəlliflər tərəfindən musiqi kimi tanındılsa da, onların əksəri söylənen janrın tələblərinə uyğun deyildi. Amma buna baxmayaraq, musiqili üslub baxımından tam dolğunluğu ilə əks etdirən nadir nümunələrə də təsadüf olunurdu. Bu sırada Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin seçilib-sayılan nümayəndələrindən biri - Sərdar Fərəcovun

"Tədbirə qarşı tədbir"i diqqəti xüsusi cəlb edir.

Bəri başdan onu deyək ki, S.Fərəcovun yaradıcılıq yolu çoxşaxəli olmasıyla seçilsə də, onun məhz teatr musiqisi sahəsində fəaliyyəti xüsusilə diqqəti cəlb edir. Belə ki, bu məqam S.Fərəcovu dramaturji düşüncə tərzinə malik nadir bəstəçilərin sırasına aid etməyə rəvac verir. Bu sırada S.Fərəcovun "Müsyö Jordan və dərviş", "Bankir adaxlı", "Səhnədə məhəbbət", "Bir günlük siğə" və "Şəhərdə manyak var" adlı beş parlaq operettasını misal göstərmək olar. "Tədbirə qarşı tədbir" isə 2004-cü ildə yaranıb və Dövlət Gənclər teatrında quruluş (rejissor H.Atakişiyev) verilən uğurlu musiqilərdən biri olub.

Ümumiyyətlə, bu sırada ilk olaraq bu musiqilin - U.Şekspirin eyniadlı əsəri - "Tədbirə qarşı tədbir"i əsasında yazılması qeyd olunmalıdır. Onu deyək ki, Azərbaycan bəstəkarlarının dünya klassik irsinə müraciətini barmaqla saymaq olar.

Əsərin sujetində ədalətsizliyə qarşı mübarizə ön plana çıxır, mənfi və müsbət obrazların üz-üzə durması, sonda isə haqqın öz yerini tutması musiqidəki "əbədi" məzmunun göstəricisidir. Onu deyək ki, musiqi janrı üçün nakam sevgi qədər, xeyir və şərin mübarizəsi ilə bağlı olan "əbədi" məzmun da daimi və aktualdır. Və belə bir

məzmunun məhz musiqi ilə tam şəkildə bütövləşməsi "Tədbirə qarşı tədbir"i bir çox mənada tamamlanmış musikal nümunəsi kimi görməyə rəvac verir. Bəstəkar sujeti məhz musiqi ilə dolğunlaşdırmış, obrazları musiqi vasitəsi ilə açmışdır. Bunun üçün əsərin musiqi üslubunda fərqli yönümlərin sintezindən (barokko, XX əsrin estrada mahnı janrı, caz standartlarının ritmik strukturu, ağır rok elementləri) XVII əsrə əks etdirən sujet xətti ilə bir arada istifadə olunmuşdur ki, bu da əsəri musikal janrına aid edən növbəti parlaq göstərici sayıla bilər. Və burdakı sintez dərhal yox, tədricən həyata keçirilir. Barokko ilə estrada mahnı janrının sintezi XX əsrin əvvəllərində geniş yayılmış caz standartlarının ritmik strukturuna keçid alır və bu məqam əsərdə iki parlaq mahnıda (Hersoqun və qaraçı Bernardinin mahnılarında) öz əksini tapır. Son olaraq bu keçid ağır rok elementləri ilə seçilən, eyni zamanda estrada mahnı üslubu ilə xarakterizə olunan nömrələrlə (Anjelanın monoloqu, İsabellanın ariyası və "Məhkəmə" xoru) yekunlaşır. Göstərilən üslublarla bağlı olan belə bir prinsip isə sujet xəttinin dramatik inkişafı ilə əlaqəsini əks etdirir.

Bu əsərdə üslub xüsusiyyətlərinin ən maraqlı məqamı isə məhz onda olan birbaşa

inkişafı - "mübarizə xətti" ilə bağlıdır. Dramaturji özəkdə verilən bu "mübarizə xətti" məhz musiqi vasitəsi ilə daha qabarıq görünür. Maraqlı cəhət odur ki, bəstəkar bu istiqaməti əvvəlcədən duyaraq onu estrada mahnı üslubunda yazılan

nömrələrdə, ağır rok (hard-rock) elementlərinin sintezi yolu ilə həyata keçirib. Bu xətt Anjelanın monoloqu ("Qaç, qaç") ilə başlayaraq İsabellanın ariyasında ("Zülmət işığa qalib gəlir") və Hersoqun mahnısında ("Tədbirə qarşı tədbir") davam etdirilib. Və sonda birbaşa inkişafı verilən "mübarizə xətti" öz məntiqi sonluğunu hər kəs tərəfindən ifa edilən "Məhkəmə" xoru ilə final nömrəsində tamamlayır.

Qeyd edilənlərlə yanaşı, əsərin satirik xətti, kütləvi səhnələri də diqqəti cəlb edir ki, bu məqamlar da musikal janrı üçün çox önəmli istiqamətlərdir. Xüsusən də

bəstəkar satira xəttini əsərdə öz mövqelərini cəmiyyətdə uca tutan obrazların (rahiblər, aradüzəldənlər, həbsxana gözətçisi, cəllad) qeyri-ciddiliyini ortaya qoymaqla açmış və bunu musiqi vasitəsi ilə həyata keçirmişdir.

Yenə də o sözümlərin üstünə qayıdırıq ki, S.Fərəcovun "Tədbirə qarşı tədbir"i musikal janrında yazılan nadir nümunələrdən biridir və bu əsərdə musiqi ilə dramaturji xətt səlis şəkildə bir-birini tamamlayır. Bəstəkar özünəməxsus musikal dili ilə əsərdə əsas iki dramaturji xətti - mübarizə və satiranı qabartmağı bacarmışdır. Bu baxımdan, S.Fərəcovun səhnəni duyma qabiliyyəti bir daha qeyd olunmalıdır. Musikalda diqqəti cəlb edən fərdi yaradıcılıq üslubu isə onun dəyərli bir məktəbin davamçısı olduğuna bariz nümunədir. Odur ki, S.Fərəcovun "Tədbirə qarşı tədbir"i bu baxımdan daha artıq önəm daşıyır. Həqiqətən də bu əsər Azərbaycan musiqi mədəniyyətində musikal janrının tutduğu mövqeyi ucaldan və möhkəmləndirən nadir nümunələrdən sayılmağa layiqdir.

Bikə Fətullayeva,

Bakı Musiqi Akademiyasının doktorantı

YAZIYA POZU YOXDUR

Başqalarının yolunda özünü qurban verənlər var. Vətən yolunda canfədalıq – vətənpərvərlikdir ki, bu heç bir gəlir, xeyir, mənəfəət güdmür və bu elə bir hissdır ki, bunun heç cürə izahı yoxdur... Sənət əsərlərinin, yaxud təbiət mənzərələrinin mənasız şəkildə məhv edilməsinin bircə adı var — vandalizm. Bunlar tarixdə sübut olunmuş faktlardır. Bu faktların hər biri yalnız passionar enerji ilə izah oluna bilər. Vandalizmi yaşam uğrunda mübarizə kimi qiymətləndirmək olmaz, əslində bu gələcək nəsillərə tuşlanan cinayətdir ki, sonra gələn nəsillər talanmış planetdə soyuqdan donasırlar. Mühacirətdən fərqli olaraq vandalizm qismət yox, insanın öz əməlidir. Davranışın bir-birini inkar edən bu iki xəttini biz xeyir və şər adlandırırıq. Birinci məqam: maddi dünya dəhşətdir, var olmağa ixtiyarı yoxdur, belə ki, bütün canlılar ölümə məhkumdur. İkinci mövqe isə belədir: Dünya gözəldir. Ölüm hər şeyi, dünyanı bütün bəlalardan, ədalətsizlikdən, ölümdən bətrə iztirablardan xilas edir. İnsan öz istəyiylə ikisindən birini seçməyə məhkumdur.

Lev Qumilyov

Vaqif Əlixanlı

MÖVLANƏ

(meydan tamaşası üçün qurama)

Azərbaycan Yazıçılar Birliyi və Türkiyə Cumhuriyyətinin Azərbaycandakı səfirliyi ilə birgə elan etdiyi müsabiqədə bu əsər baş ödülə layiq görülüb.

Bəri başdan deyim ki, burda bütün mizanlar şərtidir. Mənə qalsa, səhnənin dərinliyinə cünayı, ya tül pərdə çəkərdim. Elə ki, pərdə arxasındakılar siluet şəklində görünsün, kölgə teatrına bənzəmiş olsun. Pərdə "arxasındakılar" və ümumiyyətlə hər şeyin təfsiri bütövlükdə rejissorun hökmündən asılıdır.

Səhnədə müqəvvalar...

Müqəvvalardan çalmalar, əbalar asılıb. Aktyorlar səhnəyə bir-biriynən adi söhbət eləyə-eləyə çıxırlar.

...Aktyorlar özlüyündə deyib-danışır,

tamaşaçılara elə bil "məhəl qoymurlar"...

Aparıcı- (başqa aktyorlara, eləcə sonra da tamaşaçılara üz tutur) –

Adını çəkdiyiniz, ya çəkmədiyiniz o şahlar, fironlar, krallar, hökmdarlar, milyarderlər arasından, kim deyər o dünyaya hansı birisi özünən qızıl-gümüşdən, var-dövlətdən heç olmasa bircə ovuc aparıb? Ya hansı fəteh aldığı torpaqların heç olmasa bircə qarışını özünən aparıb gedib? Bircə nəfərin adını çəksəz kifayətdi... Fikirləşin, fikirləşin, möhkəm fikirləşin... Tapsaz, mənə deyən... mən burdayam...

II aktyor- (yerindən qalxaraq deyir). Bu dünyanın sərmayəsi, o dünyanın qazancı yanında uşaq oynayırdı. Gördüyünüz aləm oyun yeridi, ölüm də gecənin zülməti...

III aktyor- Zıldır-zülmətdə oyna görüm, necə oynayırısan?! Axtar tap görüm nəyi tapırısan?

IV aktyor- Rəhm və kölgədən ibarət

olan bu dünya şaşı gözə, ağıldan
kəmlərə var görünür.

V aktyor- Həqiqətdəsə o yoxdu,
həqiqi aləm gizlindədi.

VI aktyor- Küləyi, rüzgarı görə
varmı? Gördüyümüz ancaq onun
qopardığı tozanaqdı. Dəryanın köpüyünü
yox, özünü görməyə çalış!

Aparıcı- Duy, şikayət etmədə hər
an bu ney

Anladır hər ayrılıqdan bu ney
Der ki, fəryadım qamışlıqdan gəlir
Kim eşitsə, gözlərindən qan gəlir.
Ney, həm zəhr, həm padzəhr,
de harda var

Böylə bir dost, böylə bir işvəli yar
Qəm dolu günlər, zaman artıq muhal
Gün oldu tamam, yalan-yanlış,
bir xəyal

Ney səsi təkmil, hava oldu atəş...
Həm yox olsun, kimdə yoxsa ol atəş...

*(Bu misralar ilahi kimi oxuna da
bilər. Aktyorlar səhnədə baş verənlərə
tam laqeyd şəkildə əyləşirlər. Uzun
kətilin üstündə altı kitab qoyulub. Hərəsi*

*özlüyündə bir kitabı əlinə götürür. 2-ci
aktyorsa kitabı götürmür, fikri hardasa
uzaqlardadır.)*

Aparıcı- *(irəli gəlir)* Şərqi ən
müqtədir qələm sahiblərindən biri və
bəlkə də birincisi, Gəncəli Şeyx Nizami
bu fani dünyadan köçər-köçməz,
müsləman dünyasının qeyri bucağında,
Bəlx şəhərində Allah rizasıyan bir
körpə cücərdi... Atası Bahəddin Vələd,
anası Mömünə xatun...

II aktyor- *(dalgıncasına, öz-özünə
danışmış kimi)* – Bəlx şəhəri indi
varmola?

Aparıcı- Bəlxin bir adı Məzari-
şəhərdi. Cəmaləddin dünya işığı görəndə
Bəlx Xorasan mahalının elm, sənət,
təriqət mərkəzlərindən biri idi. Özü də
bu şəhər Gündoğanı Günbatana,
Məqribi Məşriqə calayan İpək yolunun
üstündəydi. Odu ki, Xorasan el-ələmi o
vaxt həm farsca, həm türkcə danışdı...
Seyyid Bahəddin Vələd əfəndi türk
əsil idi...

II aktyor- Bu gecə yuxumda Bəlx
gördüm... Onu gördüm – Seyyid
Bahəddin Vələdi...

Aparıcı- Ruhu şad olsun...

II aktyor- ...Qüdsi bir rəya idi.

Aparıcı- ...o qüdsi rəyanı bir
gecədə Bəlxin üç yüzə qədər üləması
görmüşdü. Səndəmi onların
arasındaydın?

II aktyor- *(aktyor yenə təcrid
olunmuş halda)* ...gördüm Həzrəti-
Peyğəmbər əleyhissəlam... əhli-beyt də
dövrəsində... Bahəddin Vələd hüzura
gəldi, Peyğəmbər-əleyhissəlamın
iltifatına məzhər oldu. Həzrəti-
Peyğəmbər, Bahəddin Vələdə lap başda
yer göstərdilər. Və ətrafındakılara belə
buyurdular: "...Bahəddinin bizim
yanımızda etibarı böyükdü. İnnən
beləsinə onu "...Sultan-ül-Üləma"
çağırın!" Sultan-ül-Üləma! Yeni alim və
aqillər sultanı...

Aparıcı- Səhər açılınca, Bəlxin üç
yüz bilgini özünü *(aktyorlar qalxıb
Aparıcıya tərəf yönəlir)* Bahəddin

Vələdin mədrəsəsinə çatdırır. Onların hər biri ağzını açıb söz deməzdən əvvəl... *(Aparıcı əlini qaldırıb onları "söz deməyə qoymur")* onların gördüyü yuxunu özlərinə danışır. Çünki, Bahəddin Vələd həməən gecə özü də o yuxunu görmüşdü. Və o vaxtdan ömrünün axırınacan Bahəddin Vələdin adını "Sultan-ül-Üləma" çağırasıydılar... Amma Bahəddin Vələdin ən böyük şöhrəti və sultanlığı bunnan bağlanmır...

(3-cü aktyor yerindən qalxır)

III aktyor- Bahəddin Vələdin yüzlərnən müridi, şeyirdi, camaat arasında ağlasığmaz hörmət-izzəti vardı... Bəlxdə onu qundaqdakı uşaqlar belə tanıyırdı. Görən o vaxt Bəlxin hökmdarı kimiydi?

Aparıcı- Sultan Məhəmməd Tekiş.

III aktyor- Hə, hə, Sultan Məhəmməd Tekiş... Xarəzmşahlardan biri. Nə qədər adil hökmdar olsa belə, Bahəddin Vələdin məşhurluğu Sultan Tekişin yuxusunu ərşə çəkmişdi.

Aparıcı- Deyirəm, nə yaxşı ki, Sultan

Tekiş əzazil padşahlardan olmayıb.

III aktyor- Əzazil oldu-olmadı dünyada bütün padşahlar özünən artığın istəməz. Sultan Tekiş də eləcə... Çox götür-qoy eləyəndən sonra Bəlx Sultanı Tekiş Bahəddin Vələdə belə bir namə göndərdi:

IV aktyor- *(yerindən durur, gəlib Aparıcının önündə dayanır. Əlindəki bürməli kağızı açır və oxuyur)*

"...Möhtərəm Sultan-ül-Üləma, ya Bahəddin Vələd! Mənim sizə hörmət və ehtiramım tükənməzdir. Sözü muxtəsəri, sizdən bir təmənnam var. Əgər sizlərin Bəlx diyarının taxt-tacına sahib durmaq fikriniz varsa, istədiyiniz məqamdan etibarən padşahlığı sizin əllərinizə tapşıra bilərəm. Mənsə, qeyri bir vilayətə varıb getmək üçün, sizdən rüsxət istədim. Çünki, bir vilayətdə iki sultanın olmağı mümkün iş deyil.

İmza – Özünü daima sizin müridiniz sayan,

Bəlx hökmdarı Sultan Məhəmməd Tekiş

(4-cü aktyor dönüb gedir. Yerinə çatar-çatmaz dayanır. Aparıcı musiqinin fonunda səhnəni "düşüncə içərisində" dolanır və 4-cü aktyorla yanaşı dayanır, onun üzünə baxmadan məktubunu oxuyur).

Aparıcı- "...Şan-şövkət yiyəsi olan hökmdarımıza ərzi-halı özümə borc bilirəm. Ey sultani-əzəm, bu fani dünyanın taxt-tacı, yalnız padşahlara məxsusdu. Padişahsa ona deyəllər ki, hökmü- fərması öz təbiətindən olsun, xəzinədən, ləşkərindən yox. Şəxsən mən ordu, silah-əsləhə, daş-qaş, xəzinə, səltənət tamahında deyiləm. Köç eləməksə könül əhli olan, bizlərə – yeni Allahın məhbubu olan dərvişlərə yaraşır. Məlumunuz olsun ki, qulluğunuzdan mürəxxəs olmağa siz qibleyi-aləmdən izn istəyirik. Dərin hörət və itaətlə, özünü həmişə sizin təbəəniz sayan Bahəddin Vələd.

(Aktyorlar yerindən durub, səhnədə hərəsi öz aləmində gəzişir)

V aktyor- Uzaq səfərə yollanan

Bahəddin Vələdin səfər qafiləsi ibarətdi:
Bahəddin Vələdin zövcəsi əmir
Rüknəddin qızı Mömünə xatun, böyük
oğlu Əlaəddin, Bahəddin Vələdin bir
para müridləri öz külfətiynən... və bir də
Bahəddin Vələdin kiçik oğlu Cəlaləddin,
daha doğrusu, Mövlanə... Onda 8-9
yaşında olardı...

VI aktyor- Köçün əzəl dayandığı yer
– Ömər Xəyyamın vətəni Nişapur oldu.
Ömər Xəyyam bu fani dünyada artıq yox
idisə, Nişapurda Feruddin Əttar deyilən
şair yaşayırdı. Bahəddin Vələdin
pişvazına da elə bu sufi şair çıxmışdı.
Kim bilə Allah-Təala Feruddin Əttara o
fəhmi hardan vermişdi görəni?

Aparıcı Bu hansı Əttardı?
*(V-ci aktyor lap kənara,
tamaşaçıya sakitcə çatdırmağı özünə
“borc bilir”).*

V aktyor- O Feruddin Əttardı ki,
üstünnən yeddi əsr keçənnən sora
böyük ingilis rejissoru Piter Bruk onun
“Quşların söhbəti” mənzuməsini
Londonda səhnəyə qoydu.

Aparıcı (Bahəddin Vələd)- Onu
soruşmadım... Feruddin Əttar... Şan-
şöhrət sahibi, Nişapur cəvahir, şairlər
şeyxi Feruddin Əttar, pişvaza
çıxmaqnan, bizi şərəfyab eləyib!

VI aktyor- (Feruddin Əttar)- Adı
cəmi Xorasanda dillərdə gəzən alimlər
alimi Sultan-ül-Üləma öz mübarək
qədəmini Nişapur torpağına basmaqnan
bizə iltifat göstərib... Amma, şeyx
Bahəddin, Allah-təala öz rızasını bizdən
əsirgəməsin, sənin bu oğlun ki var...
*(Hamı çevrilib səhnədə uşaq varsa ona,
yoxdursa səhnənin F.Əttarın barmaqla
göstərdiyi səmtinə baxırlar. Elə bil
Cəlaləddin orda dayanıbmış). -*

...ikimizdən də aqıl bir şeyx olacaq.
İxtiyar çağımnda innən belə bu uşağı
özümə ustad saydım. Hara getsə, nə
səmtə yol alsə, mən onun
ləpirindəyəm... Sübhanallah, bu ona
bənzəyir ki, bir dərya bir çeşmənin
arxasınca axıb getməyinnən
yorulmasın...”

Aparıcı- Sonrakı duracaq xilafətin

gözü-könlü Bağdad oldu. Köçün
qabağına çıxan kim oldu? Müdriklər
müdriki Şeyx Şəhabəddin Sühraverdi.
Bahəddin Vələd, alimlər sultanı
olduğunu bir daha sübuta yetirdi,
Bağdadın ən böyük məscidində vəəz
verdi. Bağdad Xəlifəsi şəxsən özü
başda olmaqnan mömünlər ayaq üstə
dayanıb ona qulaq asdı. Əhli-Bağdad
Bahəddin Vələdin ağılına, fəhminə
heyran qaldı.

V aktyor- *(vəziyyətdən ayrılmış kimi
səhnə önünə gəlir)* Yazıq Bağdad,
biçarə Bağdad. Heç kəs mənşiməzdi ki,
üstündən yüz illər keçəndən sonra nə
vaxtsa dünyanın gözündə bir nağıl olan
Bağdadın yaraları qan sızacaq, o vaxtkı
Mədain xərabələri bu günkü Bağdadın
yanında şükürlü sayılacaq... Ey fani
dünya...

Aparıcı- *(o da səhnə önünə gəlir,
elə bil V-ci aktyorun sözünə haqq
qazandırır)*- Heç bir Allah bəndəsi
başına gələnə əvvəldən bilə bilməz.
Təkcə bəni-insan yox, hər hansı ailə,

şəhər, hətta məmləkət belə... Kiminin əvvəli, kiminin axırı...

V aktyor- Bahəddin Vələd Bağdadda köç saldımı görəni?

Aparıcı- Yox, yox... Çox çəkmədi, köç qafiləsi Məkkə deyibən tərpendi, yolüstü Qüdsə baş çəkib İslamın əzəl qibləsi sayılan, Həzrəti-Süleyman tərəfindən binəsi qoyulan Məscid-ül-Əqsanı ziyarət qıldı. Şəhri-Şamda isə çox bilginlər Bahəddin Vələd qarşısında bağır basıb diz çökdü... Keçib-gəldiyi şəhərlərdə Bahəddin Vələd möhtəşəm saraylara dəvət olundu, fəqət Sultan-ül-üləma belə dəvətlərə "yox" deyibən hara çatdısa, orda mədrəsəyə sığındı, birçə dəfə də olsun sarayların qızıl-gümüş qab-qacağında təam yəmədi.

(Yenə aktyorlar səhnədə bir-birindən asılı olmadan gəzib dolanırlar)

V aktyor- Bahəddin Vələdin ailəsi Bəlxdən çıxalı il üstünnən illər keçdi.

Mömünə xatun- (üzünü Aparıcıya – B.Vələdə tutur) – Bahəddin, ya Sultanım... uşaqlar vallah elə bu köç

qafiləsində böyüyüb boya-başa çatdı. Ələəddin çölün yelqovanı kimi bir şeydi, kim nə desə inanır. Cəlaləddinim sənə çəkib. Ağılı uşaq ağılı deyil, özü də... Ümman kimi dərinidi...

Aparıcı- Mömünə, oğlum köç boyu İslamın ən müdrik xocalarından dərs (B.Vələd) alıb, feyzini artırmaqdan ötrü elm-ürfan dalıyca Şama, Hələbə yollanıb.

V aktyor- (yenə öz-özünə təəssüflə)- İndi hanı ondakı Şam, nə kökə düşüb indi o Hələb?..

Mömünə xatun- Ya Bahəddin, bəlkə bir məkanda qərar tutub dayanaq? Gör neçə ildi Bəlxdən qopub gəldiyimiz? Daha bəsdı... Ayağımız altımıza gələydi...

Aparıcı (B.Vələd)- Ey Rükəddin qızı Xatun, biz hələ ki, mənzil başına çatmamışıq, ona görə cismim rahatlıq tapmayıb, Mömünə... Cəlaləddinim harda qərar tutsa, dəvəimizin dizi orda qatlanar... Odu ki, qoy könül quşu pərvaz eləsin, övladım Cəlaləddin

gözünən güləndə müjdəsin mənə çatdırarsan.

Mömünə- Cəlaləddin qardaşına bənzəməz, ya Bahəddin. Baxırsan, həmişə fikir dəryasına qər q olub. Amma bilirsən, gözünən gülməyi var. Özü də bilirsən nə vaxt gülür?

Aparıcı (B.Vələd)- Yəqin, Mömünə xatun kimi anasını görcəyin...

Mömünə- Tapmadın, Bahəddinim... Lələ Şərafəddin ailəsi yoxdumu, köçümüzdə?

Aparıcı (B.Vələd)- Şərafəddin Səmərqəndi elə bir müridimdi ki, yolumda ölümə gedər, uf deməz... Bəlxdə mənsiz qərar tutmadı.

Mömünə- Özünən danışmıram. Lələ Şərafəddinin növrəstə bir qızı var – Cövhər. Həqiqətən adına layiq. Onu görcəyin Cəlaləddinin nur üzünü, gülər gözünü görəsən... İnan ki, aralarından Dəclənin suyu keçməz. Bahəddin, deyirəm bəlkə nə qədər gec deyil, cavanları bir-birinə qovuşduraq? Bir tez evlənen, bir də yuxusunnan tez duran

uduzmaz.

Aparıcı (B.Vələd)- Bu tələsməyin adı nədi, ya Mömünə? Bəlkə o bacı-qardaş istəyidi?

Mömünə- Yox, Bahəddin. Cövhəri görəndə dünya Cəlaləddinin gözüne görünmür. Vallah, məni qınama. Lələ Şərafəddinin qızı Cəlaləddin balama buta verilib... Bir də ki... ürəyimə damıb...

Aparıcı (B.Vələd)- Ürəyinə daman nədi, Mömünə?

Mömünə- ...Ürəyimə damıb... ömrümün axırına az qalıb. Təki, Cəlaləddinin toyunu gözüm dolusu görüm...

Aparıcı (B.Vələd)- Sən də söz danış, söz olsun. Bəndəsinin axır günün Allah-Təala bilər... Yaxşı, səlcuqların başkəndinə çatan kimi sən deyən olsun...

III aktyor- Şərafəddin Səmərqəndinin qızı Cövhər xatunla kama yetişən Cəlaləddinin toyundan düz bir il sonra, doğrudan da ürəyinə damıbmış...

Mömünə xatun Allah əcəliynən öz dünyasını dəyişdi. Və Mömünə xatuna öz nəvələri – Vələdnən Çələbinin üzünü görmək qismət olmadı.

IV aktyor- Mövlanənin ömrü, qüdsi dünyası ona həmdəm, ustad, müşid olan altı böyük insanla həmahəng yaşanmış oldu. Mövlanə Cəlaləddin Rumidən miras qalan 26 min beytlik altı kitabdan ibarət Məsnəvi o altı munisə ithaf olunub. Həmə 26 min beyti Mövlana bədahətən deyib, dostu Hüsəməddin qələmə alıb.

(6 aktyorun hərəsinin diqqəti əlindəki cildə yönəlir, vərəq-vərəq çevirirlər. Hərənin məqamı gələndə kitabdan da oxuya bilər. (Rejissor necə lazım bilərsə) Belədə həm aktyorların zəhməti yüngülləşər, həm də aktyorlar Mövlanədən "sitat gətirər". "Hüsəməddin" irəli gəlib Aparıcının yaxınlığında dayanır. Aparıcını dinləyir, ancaq onun üzünə baxmır).

Aparıcı (Mövlanə)- Ey Haqq ziyası Hüsəməddin Çələbim! Sırr xəzinəsini

aç! Sən elə bir kəssən ki, Məsnəvi sənə nurunla şölə saçar. Məsnəviyə səbəbkar sən oldun! Özünsə eşq sirri kimi gizləndəsən. Öymək və tərifləmək – sırr pərdəsini yırtmaqdı. Güneşi tanıتماğa, tərif-təhsinə nə hacət?! Güneş, elə Güneşdi. Ey yazan əlim, yeriyan ayağım Hüsəməddin! Məsnəvinin altıncı dəftəri mənə sənə ərməğan olsun! Odu ki, adını qoydum – "Hüsəmə-namə..." Söyləmək mənə, yazmaq sənə...

Hüsəməddin- Ey başımın tacı Mövlanə! Gözlərimdə nur, qolumda qüvvət olana qədər, sən söylə, mən yazım. Ustadın – Ustadıma min rəhmət...

(Hüsəməddin musiqi altında "fırlanıb" gedir, öz yerində oturur, əlindəki "kitaba qapanır").

Aparıcı (Mövlanə)- Haqq dünyasında olan ustadım – atam Bahəddin Vələdin ruhu şad olsun...

(Eynilə "B.Vələd də gəlib dayanır". Aparıcı onun üzünə zillənir. B.Vələdin əlindəki "Qur`ani-Kərim"dir... "Bahəddin

Vələd "Qurani-Kərimi" üç dəfə öpüb gözüünün üstünə qoyur. Üzünü göylərə tutur).

Aparıcı (Mövlanə)- Ey mənim başı qarlı dağlardan uca pədərim, əlinnən öpdüyüm atam, sən öz ömründə çox adamlar gördün, çox yollar keçib gəldin...

B.Vələd- ...çox adamlar gördüm, Cəlaləddin. Çox yollardan keçib gəldim, oğlum. Fəqət ömrümdə nə qədər yollar gördümse, Həzreti-Mühəmmədin yolundan dürüst yol görmədim... Nə qədər ki, canımda can var mən hər iki dünyada Quranın köləsi, Mühəmməd-Muxtarın ayağının tozuyam.

Aparıcı (Mövlanə)- Bu fani dünyaya çox müdriklər gəlib gedib. Hərəsi dünyanı bir cürə görüb; Amma, hamısı əqlə-kamala bel bağlayıb, cinsi-bəşər onların zəkasının xeyir umub.

B.Vələd- Övladım, yadında saxla, həmən aqillər bir əsnada səhv eləyib. Ağıl yiyələri, ilhamı, könülü, vəhyi, təcəllini hesaba almayan kəslər, o

ucbatdan gülünc günə düşdülər, hələ düşəcəklər. Peyğəmbərimiz və Quran Vəhydən, Qüdrətdən gəlmədi, İlahidən var olanlardı... Gör nə gözəl söyləmişlər: "Mən zəmanə tufanında bir gəmi mislindəyəm. Nuhun gəmisinə bənzər. İslama iman gətirən kəs bu gəmiyə minmiş kimidi, bil ki, minən kəslər zəmanə tufanından qurtulmuş olacaq..."

(O biri aktyorlar da eləcə ayaq saxlayıb qulaq asırlar)

...Peyğəmbər-əleyhissəlam "müsəlmanlıqda ruhbanlıq yoxdu", - deyər buyurdular. Özünü qısma, rahiblikdən çəkin. Çünki çəkinmək və nəfsini boğmaq – şəhvətin ziddidir. Yaxşı, bəs şəhvətin olmasa, ondan çəkinməyin mənası varmı? Nə səbir yolunu qapa, nə də tələs, bir neçə gün fikirləş. Yollara çıx, aləmi gəz dolan. Dağlara çəkilib tək-tənha qalması boşla, niyə dünya səfasından ləzzət almayasan ki? Çalışma nəfsini kökündən qırıb atasan, öz nəfsinə

yenilmə, onun üstündən aşib keçməyi bacar. Məsələ insanın iradəsini yoxlamaqdı. Görən insan öz nəfsinə üstün gələ biləcəkmi? Bəşər cinsi öz duyğularından əl çəkəsi deyil. Onları kəsib-doğramaq, üstünü basdırmaq, əzib-xırpalamaq çirkin miskinliyə aparıb çıxarar. Vacib odu ki, insan olan bəndə öz köksündə bəslədiyi xəyalları arıdıb-durultsun, ruh kimi təmizləsin. Oğlum, daima öz əlinə, belinə, dilinə güvən!".

(B.Vələd Aparıcının üzünə baxmadan, eləcə Qur`an sinəsinin üstündə aralanır və öz yerində sakitcə əyləşir. Yenə də kitabı açıb bütün diqqətini ora cəmləyir).

("Seyyid Burhanəddin Tirmizli" əlində kitab asta-asta yerindən qalxır "dərvişvari" fırlanaraq ahəstə addımlarla Aparıcıya yaxınlaşır).

Bürhanəddin- Mən Seyyid Bürhanəddin Tirmizi Bahəddin Vələdin ən sadıq müridlərindən biriyəm. Bahəddin Vələdin köçünə qatılmayıb Bəlxədə qaldım.

Bir gecə... qərribə bir yuxu gördüm.

Ustadım Bahəddin Vələd ağca duman
arxasında gülümsəyib qeyb olurdu. Onu
nə qədər axtardımsa, tapa bilmədim.
Yuxudan ayılıb bir başıma, bir dizimə
vurdum. – Eyvah, olmaya şeyxim
Bahəddin Vələd bu fani dünyadan
köçüb?”. Sabahısı yenə rüyada şeyxim
məni qınadı: - Ey Bühranəddin, sənə
yaraşmaz, - dedi, - Konyada bizim
Cəlaləddini tək qoyasan! Yanına varıb
onun irşadını davam elə! Öz atabəyliyi
təməmə yetirmək sənə şərəf
borcundu... Günü günə satmayıb elə
sabahısı yola çıxdım. Az getdim, üz
getdim, fəsil dəyişəndə özümü Konyaya
çatdırdım. Cəlaləddini görüb, halına
yandım, düz doqquz il sərəsər
bilmədiklərin öyrətdim, onu yetkin irfana
çatdırdım. Fəqət, günlərin bir günü yenə
elə bil yuxudaydım, məni silkələyib
oyatdılar. Birbaş gəldim Mövlanənin
hüzuruna...

*(Bühranəddin Aparıcıya
(Mövlanəyə) sarı çevrilir. Aparıcı
(Mövlanə) da onu elə bil təzəcə*

görürmüş kimi)

Aparıcı (Mövlanə)- Ya atabəyim,
səhərin bu çağında xeyir ola?

Bühranəddin- Ya Mövlanə, gəldim
sənnən rüsxət alım... Gedirəm.

Aparıcı (Mövlanə)- Mən
kiməm? Rüsxət Allah-təalanındı,
atabəyim. Hara gedirsən? Uzağa,
yaxına?

Bühranəddin- Kayseriyə.

Aparıcı (Mövlanə)- Bu gedişin
səbəbini bilmədim, atabəy.

Bühranəddin- Mənsə nə bildiyimi,
bu doqquz ildə sənə öyrətdim, daha
məne bir ehtiyacın qalmayıb.

Mövlanə- Dediyn səbəb deyil,
atabəyim, açığını söylə, niyə gedirsən?

Bühranəddin- Ölməyə gedirəm,
Mövlanə... Özümə gor axtarıram...
Əcəlim məni Kayseriyə çağırır.

Mövlanə- Atabəyim, mən nəkarəyəm
Haqqın yolçusunu yoldan saxlayım?
Getməlisən get, yolun açıq olsun.
Zəhmətini halal eylə. Hər kəsin
qismətinə nə yazılıbsa, odu. Bu fani

dünyada sən qismətdən qaçanı göstər
məne...

*(Aparıcı (Mövlanə) əyilib
Bühranəddinin əlindən öpmək istəyir,
amma Bühranəddin buna yol vermir.
Mövlanəni-Aparıcını bağrına basır və
“dərvişvari” çevrilib asta-asta öz yerinə
gedir. Qoltuğundakı kitabı açıb
“mütaliəsinə” davam eləyir).*

(musiqi)

*(Mövlanənin oğlu “Sultan Vələd”
yerindən durur, bir müddət səhnədə
addımlayır, Aparıcı da həmçinin... Sonra
onlar səhnədə üz-üzə gəlirlər. “Sultan
Vələd” əyilib Aparıcının (Mövlanənin)
əlindən öpür, göz üstünə qoyur).*

S.Vələd- Pirim! Kayseridən hüznü
xəbər gəlib. Şeyximiz Seyyid
Bühranəddin Tirmizi...

Aparıcı- Allah-təala əsl dünyasını
versin. Bühranəddin Tirmizi yoxluq
dünyasından var olan axirətə köçdü...

S.Vələd- Bühranəddin Tirmizi
ölənnən sonra atam bir müddət yemək-
içməkdən kəsildi, ustadının həsrəti onun

ruhunu yerinnən oynatdı.

...Tələsik yığılıb, Şeyxin təziyəsinə yola düşdü. Onun şərəfinə hətta Kayseridə türbə tikilməsinə qeyrət göstərdi... Konyaya qayıdıb gələnən sonra düz beş il beləcə, könlündə yanıb-yaxıllaq, günlərlə öz hücrəsindən qırağa çıxmadı... Ta ki, Şəms Təbrizi ona təsəlli olanacan...

(Şəmsəddin Təbrizi yerindən duraraq “dərvişvari” fırlanır, Aparıcıya məhəl qoymayaraq səhnə önünə gəlir)

Şəms Təbrizi- Özüm Təbrizdə, azəri türkünün ailəsində dünyaya gəlmişəm. Bir yerə, bir məkana bağlanıb oturmaq mənə xas deyil. Bu fani dünyada mənim daima bağlanıb duracağım yer yoxdu. Əbəs yerə adıma “Şəms-i Pərrəndə”, yəni “Uçağan Şəms” demillər. Bir müddət Ərzurumda xocalıq eləyib, camaata Qur`an öyrətdim. Mala-mülkə aldanmadım. Şan-şöhrətdən əsla xoşum gəlməz. Doğruya öyrəşən dilimi heç kəsin qabağında qısmadım, düşündüyümü dedim, özünü öyən,

qeyrilərinə yuxarıdan aşağı baxan, heç kəsi bəyənməyən və özünü şeyx kimi tanıtdıran bir çox aqilləri utandırdım... Bağdadda Əvhəddin Kirmaniylə görüşmək mənə qismət oldu. Ağıl-dərrakəsi ilə neçə-neçə məmləkətdə şöhrət tapan bir kəsəniydi... Yanına gəldim, salamımı saymazyana alıb yenə öz aləminə qapıldı. Soruşdum: “Ya Kirmani, hansı aləmdəsən?” Dedi: “Ya dərviş, mən şeyxəm, adımlı “Şeyx Kirmani” çağır!” Dedim, - çox pakizə. Ya şeyx Kirmani, söylə nə aləmdəsən? Dedi: - Görmürsən, ləyəndəki suda bədirlənmiş aya baxıram?! Dedim: - “Nədi, peysərinə çibanımı çıxıb, başını qaldırıb göyə baxsana! Sözüm Şeyx Kirmanini tutdusa da, özünü o yerə qoymadı: - Ya dərviş, şeyxin kimdi, ondan danış... Danışım da... – Ya Kirmani, məlumun olsun ki, Rəsuli-Əkrəm həzrətləri mən bəndənin əyninə xirqə geyindirib. Bu iki gündə köhnələn, yırtılıb gedən xirqələrdən deyil, adına “hikmət xirqəsi” deyəllər. Nə dünəni var,

nə bu günü... Müxtəsəri, dayanmayıb Bağdaddan tərpendim. Gəlib Konyaya yetişdim. Soruşdum, bu şəhərdə üləmadan kim var? “Sültan-ül-Üləma oğlu Cəlaləddini nişan verdilər. Hüzuruna gəldim... *(Aparıcıya yaxınlaşır)*.

Ş.Təbrizi- Ya Cəlaləddin, əvvəl-əvvəldən sənən soruşum... Həzrəti Mühəmməd böyükdü, ya şeyx Bistani?

Aparıcı (Mövlənə)- Həzrəti-Mühəmməd bütün ənbiya və övliyalardan böyüyüdü.

Ş.Təbrizi- Amma, Həzrəti-Mühəmməd özü buyurullar ki, - “Ya Rəbbi, səndən paklığı öyrəndik. Səndən gündə yetmiş kərə istiqfar diləsəm də, mən səni hələ gərəyincə tanımadım”. İndisə şeyx Bistani dilinnən çıxana bax: “Özümü nöqsan saydığım sifətlərdən arıtdım. Məqamım nə qədər ucaldı ki, cübbəmin içində Tanrıdan qeyri varlıq tapa bilməzsən. Bistani həqiqəti söyləmirsi, ya Cəlaləddin?

Aparıcı- Xeyr. Şeyx Bistani,

həqiqəti axıracan söyləmir. Allahın məhbubu Həzrəti-Mühəmməd isə, gündə yetmiş məqam aşıb keçsə də, yetişdiyi hər məqamda əvvəlkindən halallıq istəyir. Buyurullar ki, Ya Rəbbim, ey bizim idrakımızdan üstün olan Allah, biz sənə lazımınca yetişmədik...” Şeyx Bistani isə təkcə bir məqama çatıb, bircə təcəlliynən özündən keçir. Daha artığına vara bilmədiyinə görə yersiz kükrəyir, çiy söz danışır”.

Ş.Təbrizi- Mən çox yerlər gəzdim, bu cavabı axtara-axtara kürreyi-ərzini az qala yarısını dolaşdım. Nə yaxşı ki, məqsudimi səndə tapdım, ya Cəlaləddin!

(Sultan Vələd asta-asta yaxınlaşır)

S.Vələd- Mən – Mövlanə oğlu Sultanəddin Vələd, Şəms Təbrizinin Konyaya gəlişini belə qələmə almışam... (kitabı açır və oxuyur)

“...Günlərin bir günü Şəmsəddin Təbrizi gəldi, atamnan görüşdü... Mövlanənin kölgəsi Şəmsin ziyasında əriyib yox oldu. Şəms dedi: Batin

aləmində irəlisen, amma onu bil ki, mən də batinin batiniyəm, sirrlərin sirriyəm, nurların nuruyam. Eşq mənim yolumda pərdədi... Şəms Mövlanəni elə bir aləmə çağırırdı ki, o aləmi yuxusunda nə türk görmüşdü, nə ərəb... Atam Cəlaləddin yenidən hikmətlər dünyasına baş vurdu. Sonuna vardığı bir işin əvvəlinə qayıtdı. Hər kəs özünə qapanmış olar. Mövlanə isə Şəms Təbriziyə qapandı. Can yoluynan Canlar Canına qovuşdu. Şəms onu göylərin eşqinə – “səmaya” çağırırdı. “Səmaa” başlayınca, Allahın lütfünən, yüz qat daha irəli getdiyini gördü. Könlündə bağlar-bağçalar yarpaqladı, gül açdı. Şəms ona doğru yol göstərdi.

Mövlanədir evliya qütbü bilin,
Nə kim ol buyurdusa onu qılın.
Tanrıdan rəhmətdir onun sözləri
Korlar oxusa, açar gözləri...

(Aktyorlardan biri ayrılıb səhnə önünə gəlir. Aparıcı (Mövlanə) ilə yanaşı dayanır. Rejissor necə təfsir elər – özü bilər. Hər ikisi əllərindəki Kitabları açıb

oxumağı da qaildir)

Aparıcı- Ölüydüm, dirildim.
Hönkürtüydüm, gülüş oldum. Eşqin neməti gəldi, əbədi nemət qazandım.
Məndə aslan ödə var.

Şəms- Eşqdən sərxoş olmadın, yürü get, bizlərdən deyilsən...

Mövlanə- Yürüdüm getdim, eşqdən sərxoş oldum. Eşqin çalğısıynan dolub-daşdım...

Şəms- Eşq dəlisi hara, sən hara? Yox, yox, bu hücrəyə layiq olmadın, öz günəyə ağladın.

Mövlanə- Səhvin var, artıq Eşq dəlisi oluban zəncirlərə bağlandım.

Şəms- Ölüb-dirilmədin, ney səsinə vurulmadın

Mövlanə- Ölübən dirildim, ney səsinə yatıb-durdum.

Şəms- Səd heyf, ağı başında bir adamsan, xəyallara aldandın...

Mövlanə- Abdal gündəyəm, nə xəyallar yedim, nə gümanlar içdim...

Şəms- Mum kimi əridin, pətəklərdə şən oldun...

Mövlanə- Nə mum oldum, nə də şan, olsam-olsam dağ başında sıx duman...

Şəms- Şeyxsən, daim başdasan, bircə yumaq nursan sən...

Mövlanə- Bir bəndətək, ayaqdayam, buyruğuna qulam mən.

Şəms- Madam qolun-qanadın var, məndən qanad istəmə...

Mövlanə- Qol-qanadım yolundu, səndən qanad istəyəm...

Şəms- Nə yürü, nə də yorul, nə yan, nə də qovrul...

Mövlanə- Yürümədən yoruldu, od-aloşsuz kül oluban qovruldu.

Şəms- Bağrımızdan qopma sən, əski Eşqə təzə sevda yapma sən...

Mövlanə- Başım üstə, qopmaram, oturub qallam, heç yerimdən qalxmaram.

Şəms- Sən bir qaynar günəşsən, mən bir sərin kölgəlik...

Mövlanə- Bəzən günəş də sərin guşə axtarar.

Şəms- Can evində nələr varmış,

bir baxışdan agah oldun.

Mövlanə- Qaraca qul idim, əmr elədin, padşah oldum.

Şəms- Allahıma qəsəm olsun... Ey Mühəmməd ürəkli, sən kim könlü ovlayan bir sultan bu dünyaya nə gəlib, nə də gələsidi, Ya Cəlaləddin!

Mövlanə- Bu yerlərin zahidiyəm, minbər sahibiydim. Könlü rizasıyan mənə əlini-əlinə vuran aşiq halına sən gətirdin, ya Şəmsəddin!

(musiqi. Burda ilahə də oxuna bilər)

(Aktyorlar səhnədə sezişmədən "dərvişvari", sərbəst şəkildə gəzib dolanırlar. "Hüsəməddin aralanıb səhnə önünə gəlir")

Hüsəməddin- O vaxt Şəmsəddin Təbrizin sinni altmış keçmişdi. Bu dərviş bütün müsəlman dünyasını gəzib-dolanmış, amma özünə nə ev-eşik qurmuşdu, nə də evlənmişdi. Bir dəfə Mövlanə gəlib gördü, Şəmsəddin Təbrizi, Mövlanənin övladlığa götürdüyü, dost-doğma qızı kimi əzizlədiyi Kimya xatunla diz-dizə, göz-gözədi... Şirin-

şəkər söhbət eləyillər. Və çox keçmədi Mövlanə Kimya xatunu Şəms Təbriziyə ərə verdi...

Şəmsəddin Təbrizi çox qısqancıydı. Mövlanənin kiçik oğlu Əlaəddin Çələbinin öz yolunu tez-tez o həndəvərdən salmağı Şəmsi halınan çıxarırdı. Daima quş kimi asudə-azad gəzib-dolanmağa adətək olan Şəms Təbrizi Kimya xatunun şıltağına Mövlanənin xətrinə dözürdü. Cövhər xatun öldəndən sonra Kərra xatunu özünə arvad eləyən Mövlanə Cəlaləddin Kimya xatunla Şəms arasındakı bu giley-güzarı təbəssümlə sezər, qadına münasibətdə Şeyx Şəmsəddinə hövsələ diləyib, Peyğəmbər-əleyhissalamdan hədislər gətirərdi...

Mövlanə- *(kitabı açıb oxuyur)* "Allah-təala Qadını kişilərə munis olaraq yaratdı. Kişi igidlikdə Rüstəm Zal, Əbu-Həməzədən irəli getsə belə, yenə hökmü-fərmada öz arvadının əsiridi... Söz-söhbətindən aləm huşyar olan Həzrəti-Mühəmməd, "Ya Humeyra" söyləyib.

Zahirən su, atəşdən üstündü. Fəqət od onu burun-burun qaynadar. İkisinin arasında bir qazan olsa, atəş o suyu buxara döndərər. Görünüşcə su oddan necə üstündüsə, ey Şəms, sən də qadından eləcə üstünsən. Amma, əslində, ona məğlubsan. Belə bir xassə Adəmoğlundadı. Çünki, heyvandan fərqli olaraq, insanın canında məhəbbət cövhəri var.

Hüsameddin- ...Həzrəti-Peyğəmbər söylədi ki, - Qadınlar ağıllı kişilərə, könül sahiblərinə sahib olar. Cahillərsə Qadına qalib gələr. Qadın üzərində qələbə çalan kəs qabadı, kobuddu. Həmən o kişilərdə sevgi, lütf, qayğı azdı, əksinə vücutlarında heyvana bənzərlik üstündü. Sevgi və lütf – insanlığın vəsfidi, hiddət və şəhvətsə heyvana xasdı. Qadın təkəcə sevgili yox, Haqqın nurudu. Qadın yaradandı, yaradılmış deyil.

Mövlanə- (oxuyur) ...Sən desən də, deməsən də, qadın öz bildiyinnən dönən deyil. Ona söz deməknən iş aşmaz,

əksinə daha fəna ola bilər. Sən qadına nə qədər desən ki, özünü saxla, başdan-ayağa qapan-örtün... Əksinə, qadında özünü göstərmə arzusu o nisbətdə daha da artıb çoxalar. Camaatda isə Qadının tamam gizləndiyi səbəbindən o qadını görmək arzusu bir o qədər artmış olacaq. Belə halda sən hər iki tərəfin görmək-görülmək arzusunu daha artıq şiddətləndirirsən. Sən belə yolnan heç də qadını islah etdiyini sanma. Əksinə, sənin əməlin fəsadlar törətmiş olacaq.

Hüsameddin- (kitabdan oxuyur) “Yadında möhkəm saxla, qadının canında əgər pisliyin mayası yoxdusa, sən maneçilik törətsən də, törətməsən də, Qadın özünün təmiz ad-sanına heç bir xələl gətirəsi deyil. Bunun əksi olsa belə, o yenə öz bildiyi yolnan gedəsidir. Qadına əngəl olmaq cəhdi kişinin öz nüfuzunu itirməkdən özgə bir şey deyil. Ya Şəms, odu ki, sən heç darıxma, ağıl-kamalı da itirmə. Hər cürə təhsil və tərbiyədə, zorun ucundan yapışmağı

tərgit.

Mövlanə- Həzrəti Həsənlə, Həzrəti-Hüseyn uşaqlıqda görürlər ki, bir adam şəriətnən düz gəlməyən yanlış dəstəmaz alır. Odu ki, həmin adama dürüst dəstəmaz almağı başa salmaq istəyirlər. Onun yanına gəlib deyirlər: - Ey filankəs, bizim sözüümüz çəp gəlib. Hər ikimiz sənin gözünün qabağında dəstəmaz alacağıq. Sən də bax gör, ikimizdən hansımızın dəstəmazı dürüstdü? Hər ikisi o adamın gözünün qabağında dəstəmaz alırlar. O adam baxır-baxır və belə deyir: - Allah sizi saxlasın! Aldığınız dəstəmaz çox dürüstdü, həm şəriətə uyğun, həm də gözəl! Eyhamınız mənə çatdı, başa düşdüm, mənim dəstəmazım doğru deyilmiş!...

(Yenə aktyorlar sərbəst şəkildə səhnədə “dəvişvari” gəzib dolanırlar. Aktyorlardan biri onlardan aralanıb səhnə önünə gəlir)

Aktyor- ...Mövlanə Cəlaləddin ömrünün axırınadək yaşadığı

mədrəsənin bir gözünü Şəms Təbriziyənə Kimya xatunçun ayırmışdı. Lakin Şəms Təbrizi dünyaya ailə həyatı üçün gələnlərdən deyildi. Mövlanənin oğlu Əlaəddin Çələbinin o həndəvərdə tez-tez gəzib-dolanmağı da bir yannan... Bir dəfə ona belə demişdi: - Ya Çələbim! Zahir və batin ədəbləriynən bəzənib-düzənibsən, amma bundan sonra bu tərəfə daha ədəbli gəlməyin məqbuldu.

Hüsameddin- Mövlanə oğlu Əlaəddin də Şəms Təbriziyə söz qaytarmışdı, aralarında xoşagəlməz söhbət-filan. Odu ki, dedi-qodu Şəmsi bezdirdi və günlərin bir günü Şəms ortadan qeyb oldu... Və Mövlanə, yetim quzu anasını axtaran kimi Şəmsi axtarmağa başladı. Şəms ona hava, su kimi lazımıydı. Konya əhli gördü ki, Mövlanə Şəmsin timsalında elə bil öz gecə-gündüzünü itirib... Bütün əhali Şəmsin sorağındaydı... Və nəhayət, günlərin bir günü Şəmsəddin Təbrizidən bir namə gəlib çatdı...

("Sultan Vələd" yerindən durub gəlir,

əlindəki "bürməli məktubu" açıb oxuyur)

S.Vələd- "...Ya Mövlanə, ya şeyxim, mən bu məktubu sənə Şamdan yazıram. İstəmirəm mənə qarşı kin-küdurət, nifaq qazanları yenidən qaynasın. Xəbərsiz-ətərsiz baş götürüb getməyimə görə Səndən üzr diləməyi özümə borc bildim. Onsuz da mənim Konyada olmağım sənə baş ağrısı gətirəcəkdi. O şəhərdə nifrət tufanına tuş gəlmək istəməzdim. Məni görəncə belindəki xəncər-qılınca əl atanlarnan üz-üzə gəlmək mənə yaraşmaz, Mövlanəm..."

Aparıcı (Mövlanə)- Övladım, Sultan Vələd! Elə bu gün Şama yola düş. Get onu gör, söylə, Kimya xatun öldü, onun xətrinə dəyənlər çoxdan peşman olub. Mənsə, onun yoxluğuna dözə bilmirəm. Lütf qılıb, Konyaya qayıtsın.

(S.Vələd baş əyib aralanır. "dərvişvari" səhnəni dolanır, dolana-dolana söyləyir)

S.Vələd- "...Yolda bitən tikanlar

mənim gözümə gülüstan görünürdü, yolun daş-kəsəyi mənə pambıq kimiydi. Bir zəhmətin müqabilində minlərcə bar-bəhər dərəcəkdim. Yayın qızmarı, qışın soyuğu mənə şəkər, xurma təkin şiriniydi... Çünki, mən Şəmsin sorağıynan, onu Konyaya gətirmək üçün Şama gedirdim..."

("Şəms Təbrizi" səhnənin bir tərəfində onu gözləyir və S.Vələd onun qənsərində ayaq saxlayır)

S.Vələd- "...Ya Şəms, Şama vardım, səni tapdım ki, Şeyx atamın ricasını çatdırım... Mənim niyyətim səni Konyaya aparmaqdı. Sən ata min, mən də yanınca payı-piyada düzəlim yola. Axı qul, padişahnan yanakı at sürməz. Sən ağamsan, mənse kölə. Onçun da sənin hüzurunda başımı ayağa salıb payı-piyada yürümək mənim qəbulumdu..."

(S.Vələd və Şəms Təbrizi gəlib Aparıcının (Mövlanənin) qarşısında ayaq saxlayırlar)

S.Vələd- Qafiləmiz Konyaya

yaxınlaşanda müjdəçilər atama xəbər çatdırdı. Mövlanə irəlidə, dərvişlər, müridlər arxasınca Şəmsin pişvazına çıxdılar. Bir-birlərini görüncə atdan endilər...

(Şəmslə Mövlanə qucaqlaşib görüşürlər)

Şəms- "...Ya Cəlaləddin! Getmişdim, bu səfər qayıtdım. Bir də getmiş olsam, elə gedərəm ki, kimsə məni tapmasın. Elə qeyb olacağam ki, dəmlər-dövrənlər keçəcək, izim-tozum bilinməyəcək, deyəcəklər yəqin kiminsə qəzəbinə tuş gəlib.

("Səlahəddin" yerindən qalxır, barmağı kitabın arasında, heç kəsin üzünə baxmadan, ahəstəcə irəli gəlir)

Hüsəməddin- "...Şəmsəddin Təbrizinin ikinci dəfə qeyb olması barədə heç bir kitabda yazılmır. Təkcə ondan iki nəsil sonra, Sultan Vələd oğlu Arif Çələbi dərvişlərindən sayılan Əflaki bu məsələnin üstünə dübarə qayıdır.

(kitabı açıb oxuyur) "...Şəms Şamdan Konyaya qayıdandan bir neçə gün

sonra, təklidə oturub yenə Mövlanə ilə şirin-şirin söhbət eləyirdi və bu məqamda kimsə Şəmsi bayıra çağırırdı.

Şəms- Ya Cəlaləddin, məni öldürməyə çağırırlar!

Aparıcı (Mövlanə)- Həyatın da, ölümün də sahibi olan Allaha şükürlər olsun.

Hüsəməddin- (bayaq əlində kitab necə dayanmışdısa, o cür də... sözünə davam edib, kitabdan oxuyur)

"...belə rəvayət olunur ki, Şəms addımını bayıra atan kimi pusquda dayanan yeddi nəfər siyirmə qılinc onun üstünə düşür, Şəmsi param-parça eləyirlər. Guya Şəms son nəfəsində nalə çəkir, qatillər qaçıb gedir, Mövlanə başda olmaqdan qətl yerinə özünü çatdırırlar, orda Şəms Təbrizinin cəsədini yox, bir neçə damla qan görürlər. Şəmsin bədənini ortadan yox olur".

Aparıcı (Mövlanə)- Vəlilər üçün ölüm bir qurtuluş, yenidən dünyaya gəlmək kimi bir şeydi!

Səlahəddin- Şama baş götürüb getməzdən əvvəl Şəms Təbriziyyə üz bozardan qardaşım Əlaəddin Çələbini, Mövlanə-atam bağışlamaq fikrində deyildi. Atam Şəmsin vəfatından 15 il sonra dünyadan köçən qardaşım Əlaəddinin namazına qatılmadı, heç tabutuna da girmədi. Qardaşımın ölümündən xeyli keçmiş onun qəbrinin üstünə gəlib belə söyləmişdi: - "Məna aləmində Şəmsəddini gördüm. Əlaəddinlə barışdı. Şükr olsun xudaya, Əlaəddin də rəhmətə qovuşanlar cərgəsinə qoşuldu..."

(musiqi)

Hüsəməddin- (kitabdan oxuyur) – "...İnsan bu fani dünyaya nə üçün gəlmiş, niyə də gedəsidi? Xoşbəxt, ya bədbəxt olmaqdan ötrümü? Neçə yüzillər gəlib keçəcək, dünya əql və rifah yolunda azman bir yol gedəcək. Amma, bəşər övladı yenə də o yüzillər ərzində səadətə qovuşmadığını, əksinə, insanların daha ağır dərdlərə düşər olduğunu anlayacaq. Hər bir kəs

yenə də özünü, eləcə aləmi belə
halətdən xilas yolunu fikirləşəcək.
Bununçun gerek heç bir nöqtədə fərdi,
yaxud zümrəvi üstünlüyə meydan
verilməsin. Bu şərtlərə cavab verən
yeganə istinadgah – İslam dinimizdir ki,
bu gün də, sabah da heç bir şəxsə,
yaxud zümrəyə xüsusi üstünlük, imtiyaz
bəxş edəsi deyil...”

Aparıcı (Mövlanə)- ...Əbucəhl, öz
təkkəbürünə aludə olaraq, Həzrəti-
Peyğəmbərimizə üz tutdu. Dedi: - Ey
Mühəmməd! Gəlməyinə sən
məscidinə gələrəm, amma şərtim var.
Orda kasıb-kusubnan, fəqir-füqəraynan
bir yerdə namaz qılmayım. Mənimçün
xüsusi yer ayır!

Həzrəti-Mühəmməd-əleyhissalam
buyurdular:

- Ya Əbu-Cəhl! Orda heç mənimçün
xüsusi yer yoxdu və heç kəsçün ola da
bilməz!

Hüsəməddin- (oxuyur) "...İslam
dininə görə insan öz nəfsinə nə qədər
ki, giriftardı... deməli, Haqqdan uzaq

düşüb. Əgər sən özünü başqasının
yerində, özgəsinin ehtiyac və dərdi-
sərini anlamaq gözündə görürsənsə, o
dərəcədə Allah-Təalaya yaxın olursan.
“Hubbi-qeyr” - başqasına məhəbbət,
“qiyasi-nəfs” - öz nəfsini boğmaq –
bunlar İslamın düsturudu.

**(Mövlanənin atası – “Bahəddin Vələd”
yerindən durur, səhnə önünə gəlir.
“Qur`an”ı başının üstünə qaldırır)**

B.Vələd- “...Qur`an – Allahdan
Peyğəmbərimizə göndərilən ilahi
məktubdu. Qur`anın mənasını, eləcə
Allahnan sevgili Peyğəmbərimizin
arasındakı məhəbbəti anlamaq üçün
gerek həmin Eşqdən bir zərrə də olsa
dadasan... İnsan ruhuna tuşlanan cəmi
mərzələrin qaynağı mənəm-mənəmlikdi.
Yeni özünü Tanrıya ortaq qoşmaq.
Mənəm-mənəmlik zülmə aparıb çıxarır.
Mənəm deyən hər bir kəs başqalarına
zülm etmək niyyətində olur. Ey oğul,
batinindəki təkkəbür saplarını qır at,
azad ol! Mənlik zindanından
qurtulmamış, bu saxtalıqdan sıyrılıb

çıxmayınca, Haqq sənə dostun olmaz.
Şəhvət, dəbdəbə və hikkə sənə ilə Allah-
təala arasına pərdə çəkib qəlbini
möhürləməsin. Elə başa düşmə ki,
İslam dini “dünyadan əl çək, fağır ol,
miskin ol”, - deyir. Gerek onu biləsən ki,
dünyada hər şeyin sahibi Allah-təaladı
və Allah-təala Onun malını, verdiyi
ruzunu onun qulu olan bəndələrin,
insanların arasında ədalətlə bölünməsin
buyurur. Eşit, oğul, agah ol... Qur`anın
mənasını Qur`an hüsurunda kiçikliyi
anlayıb, ruhuna Qur`an qonmuş
kimsələr başa düşməyə qadirdi”.

**(“S.Vələd” gəlib “B.Vələdin” yanında
dayanır).**

S.Vələd- (kitabdan oxuyur) Babam
rəhmətlik Bahəddin Vələd, öz övladı
atam Mövlanəyə belə buyurmuşdu.
Onun sözünə qüvvət, atam
Mövlanənin sə mənə – öz övladına
nəsihəti beləydi: “...Oğlum Sultan
Vələd! Möminlər məhşər günü belə
deyəcək, - ey mələklər, cəhənnəm
müştərək bir yol deyildi? Axı bu yolla

Mömün də gedəcəkdi, kafir də. Biz bu yolda nə duman gördük, nə atəş... Bəs cəhənnəm hardaymış? Mələklər belə cavab verər: - Filan yerdən keçəndə gördüyünüz o yam-yaşıl bağça vardı ha, cəhənnəm oraydı. Siz öz nəfsinizi boğub cəhənnəm odunu hidayət bağçasına döndərmisiz. O alov tikan kimiydi, gül bağçasına döndü. Madam ki, siz özünüzdə olan atəşləri bizimçün söndürə bildiz, zəhər də eləcə bala döndü. Bizim cəhənnəm də sizin gözüünüzə yaşıllıq, gül-bağça, bağ-bağat surətində görünmüş oldu.

Aparıcı (Mövlanə)- "...İnsan həm əşrəfi-məxluqat, yaranmışların ən şərəflisi, həm də nüshə-l-kübradı, yəni Allahın zərrə surəti. Allahın sifətləri hər məxluqunda mövcud olduğu halda, insan qullarında daha kamil olaraq özünü biruzə verir. Tanrının "sən olmasaydın, mən bu dünyanı yaratmazdım" dediyi Həzrəti-Mühəmməd də İnsandı; o biri peyğəmbərlər, övliyalar, ariflər, aqillər

də insandı... "...Bəndə öz Allahını könüldən sevir. Ona yalvarar. Nələri var, nələri yoxsa, hər şey Ondandı. Qeyri bir kəsi qüdrət, iradə sahibi kimi tanımarıq"...

S.Vələd- Bəs onda, ey Pirim, ey Mürşidim, mömünlə kafir yan-yanə oturur və hərəsi özünü haqlı sayır. Kimdi Haqlı, kimdi Haqsız?

Aparıcı (Mövlanə)- "...Bil ki, İnsanın içərisi hürriyyət aləmidir. İnsan düşüncəsinə hökm oluna bilməz. Həzrəti-Mühəmməd-əleyhissəlam belə buyurmuşlar: "Biz yalnız görünənə hökm eləyə bilirik, sirrləri ancaq Allah-təala bilir"...

S.Vələd- Bəlkə düşüncə səhvdi?

Aparıcı (Mövlanə)- (*oxuyur*) Nə qədər səhv olsa belə... O təsəvvür və düşüncələrin, qələm və boyanın köməyi olmadan necə meydana gəldiyini dərk etmədinmi? Düşüncə – havadakı quşlar, çöldə gəzən, əl-ayaq görməyən ceyranlar kimidi... Düşüncələr içərimizdəykən onun adı-sanı, əlaməti

yoxdu. Elə buna görə İnsanın nə mömünlüyü, nə də kafirliyi barədə heç nə söylənə bilməz. Elə bir qazi, elə bir hakim yoxdu ki, - sən ürəyindən belə bir fikir keçirdin, - deyibən özgəsini günahkar saysın... Çünki, kimsənin içərisinə, düşüncəsinə hökm olunmaz. Ulu Tanrı nə içəridə, nə bayırda – bütün aləmlərin fəvqündədi... İnsanınsa yarısı eyib, yarısı qeybdəndi...

Hüsameddin- "...Allah-təala tərəfindən yaradılanlar üç qismə ayrılır. Birincisi olan mələklər – sırf ağıldan ibarətdir. İbadət, zikir üstündə kökləniblər. Onların qisməti, yeməyi-içməyi də elə ibadət və zikrdi. Şəhvətdən arınıb-durunublar.

S.Vələd- "...İkincisi heyvanat qismidir. Bunlar yalnız və yalnız şəhvətdən ibarətdir. Özlərini pisləkdən qoruyacaq qədər ağılları yoxdu... Boyunlarına heç bir təklif, vəzifə qoyulmayıb...

Hüsameddin- "...Üçüncüsü, ağıl və tamahdan ibarət olan zavallı insan... İnsanın yarısı mələk, yarısı şəhvət, yarısı

ilan, yarısı balıq. İnsanlar daima zülm içində bir-biriynən çəkişir. Mələk öz ağılı, heyvanlar öz ağılsızlığı, insan oğlusa bunların arasında zülümdədi... Ağılı daima tamahına üstün gələn kimsə nə mələklərdən daha yüksək, tamahı ağılına üstün olan adamsa heyvandan aşağıdı... Ağla uyanların bəzisi tamam mələkləşir, nura bürünür. Bunlar nəbilər, övliyaldı. Onlar ümid və qorxudan qurtulub. Çünki, əsl iman yiyəsi üçün heç bir qorxu mövcud deyil.

(Bütün aktyorlar səhnədə özləri istədiyi kimi "fırlanırlar". Arabir kitaba baxırlar və hər kəs Mövlanənin yazdıqlarını yalnız səhnə önünə gəlib çatanda söyləyir).

Hüsameddin- Allah səbr edənlərə bərabərdir. Hal əhlinə Allahın təcəllisi ən çox səmaada olur. Səmaa – onları öz varlıqlarından, dar ələmlərdən, dünyalardan ayırır Haqqın camalına yaxınlaşdırır...

Səlaəddin- Tanrı üçün namaz və səmaa Haqqın əmrlərinə tabe olmağın,

yasaqlardan qaçmağın bir timsalıdır.

Bahəddin Vələd- Şərab və çalğı deyincə, şeytanın içdiyi şərabı, onu əyləndirən çalğını başa düşəllər. Tanrı şərabı yadlarına düşməz. Çal-çağır onları meyخانəyə sürüklər. Ağlıda nə varsa, qulaq ora şəkənlir. Bizim çalğısa – meyخانənin, nəfsin bitdiyi yerdən başlayar...

Bürhanəddin- Nuh peyğəmbər torpağın üstündə gəmi düzəldəndə adamlar başına yığışır ona gülməyə başladı.

- Adicə su quyusu olmayan çöllükdə gəmi düzəldənə bax! Bunun ağılı çaşır!

Nuh peyğəmbərsə başını qaldırır belə söyləyir:

- Mən bunu Allahın əmriynən düzəldirəm. Çox çəkməz görərsiz.

S.Vələd- (oxuyur) ...Həzrəti-Süleyman hər səbah Məscidi-Əqsaya gəlib, bütün ixlasıynan Allaha ibadət eləyərdi. Hər gün də Məsciddə təzə bir otun bitdiyini görüb soruşardı:

- Adın nədi? Kimə ziyansan, nəyə

xeyirsən?

Hər ot da:

- Filan şeyə dərmanam, o birinə zəhər, buna ağuyam, o birinə şəkər, adım da Lövhi-Qədər də belədi, - deyibən dilə gələrdi.

B.Vələd- (oxuyur) "...Allah öz surətini böyük bir hüsn içində, bağlar-bağçalar, ağaclar, otlar-çiçəklər, dağlar, dənizlər, kəndlər-şəhərlər, yeyiləcək şeylər, saya-hesaba gəlməyən gözəlliklər şəklində göstərir... Arif insan, bunların gerçəkdə bu dünyadan olmadıqlarını yaxşı bilir... Gözəlliyi sevmək – Tanrını sevməkdi... Gördüyümüz gözəllik həm də pərdədi...

Hüsameddin- "...Yer üzündə yaradılmış nə ki var, Yaradanın kölgəsidir... Arif kəslər İnsanın ata-anaya, dostla, yerə, göyə, nemətlərə, gözəl və gözəlliklərə olan sevgisini Tanrıya bəslənən sevgi olduğunu çox yaxşı bilir".

Səms- "...Bir də baxırsan ömrün oxdanında ox qalmadı, ömür bitib

tükəndi. Tanrıya qul olan İnsan
həqiqətdə Tanrının kölgəsidir. Çünki, o
kəs bu aləmdə ölürsə, Tanrıda dirilir...
Yazı əsnasında əli görməyən kimsə,
qələmin hərəkətini qələmdən görür...
Qələm bura çatdımı, ucu qırılmış olur...

Bürhanəddin- "...Əl nə iş görərsə,
ağlın sözünə qulaq asar. İnsanda ağlın
sayəsi olmasa, onun bədən üzvləri
çalışmaz. Bütün işlər ağıldan hasil olur,
bədənsə alətdir.

Selahəddin- Fəqət... ağlın, sən Allah
qapısına varınca səniyəndi. Qapıya
çatandan sonra Ağıl sənin lazımı deyil.
nədənle-neçinlə sənin heç bir əlaqən
qalmaz. Əvvəl Ağıl ustad ikən, sonra
Ruha şagird olur.

Mövlanə- "...İki aləmdə də Allahın
baxdığı yer, Eşqin yuvası – Könüldü.
Eşqnən Ağıl bir-birinə ziddir. Eşq heç bir
şeydən qorxmaz. Ağılsa hər şeydə xeyir
axtarar. Aşıqın canına heyfi gəlməz,
səbri tükənməz. Dəyirman daşını
boynuna salmış kimi, bəlalara düçar
olar. Tanrıdan aldığımızı yenə Tanrıya

qaytarıban təmizləyirik. Allah Eşqi –
həqiqi Eşqdır. Məcəzi Eşqsə Allahın
yaratdıqlarına, gözəllərə, insanlara
bəslədiyimiz eşqdır... O da gözəldi, çünki
sevilən kəs gözəldi. Məcəzi eşqdə də
İlahi Eşqin zərrəsi var... Eşq ağıllısını
heç vaxt dəli deyə çağırma.

Hüsəməddin- "...Sərkeş bir atın
belinə oturmuş kimiəm, at gedir
çaparaq, tələdən qurtulan bir quş
kimiəm. At nə vaxt dayanar, nə zaman
durar... Nə olsun yüyən əlimdədi, Atın
gözü öz yiyəsin axtarar..

Bürhanəddin- Eşq bir sərkərdədi, heç
bayrağı görünməz. Bu bir Haqqın
Qur'anıdır, heç ayəti silinməz!

Hər bir Aşıq o ovçudan bir ox yemiş,
qan axıdar, Hər yarası bilinməz..

Şəms- ...Bu Torpaqdan yağrulubdu
cismimiz...

İnsan deyə çağırılıbdı ismimiz...

Bəzən üzümüze qapılar açar,
mələklər bizə heyran

Bəzən də şeytan mat-məetəl, bizdən
qorxub qaçar.

Aparıcı (Mövlanə)- Hər namazda, hər
dəfə ney səində, bu fani dünyada
ölübən Tanrı dərgahında dirilən mən
Mövlanə, 1273-cü ildə axır ki, öz
arzuma çatdım. Həmişəlik olaraq
Tanrıya qovuşdum...

Hüsəməddin- Halal İnsan, ulu mürşid,
Tanrıya eşq dolu bir könülün sahibi
Mövlanə Cəlaləddin Rumi, Konya
torpağının qütbü və qəlbi sayıldı.
Dünyanın hər yerində onun minlərlə
müridi, aşiqi var, ildən-ilə artmaqdadı....

(aktyorlar bir-bir təzime gəlir...)

Yaxın saylarımızda:

Anar

Rasim Əliyevin həyata keçən və keçməyən arzuları.

Dedim-dedi:

Dilimiz və dərsliklər...

“Gecə yağışlar yağar...”

Yazıçı-filosof Əlisa Nicat — 80

“Ay qonşu bu evin yiyəsi hanı?”

Şair-dramaturq Camal Yusifzadə —75

El-oba: **“Kürdəmirdən keçən qatar”**

Məmməd Hüseyin — İnanc yaddaşımızda qırıq xəttlər...

Yazıya pozu yoxdur: A.Kamyu **“Anlaşılmazlıq”**

və s.

